

Täydennetty 3.10.2019

Osa II: T-rakennus, varusvarasto
Selvitystyö Ahola ja Korjausrakentaminen Vanhoo Ossoo

Osa III: Q-rakennus, sairashuone- ja talousrakennus
Selvitystyö Ahola ja Korjausrakentaminen Vanhoo Ossoo

MIKKELIN KESKUSSAIRAALAN

RAKENNUSHISTORIA- SELVITYKSET 2019

OSA I: P-RAKENNUS,
läninsairaalan päärakennus

RAPORTTI 8.4.2019

FM Teija Ahola, Selvitystyö Ahola,
Mikkeli

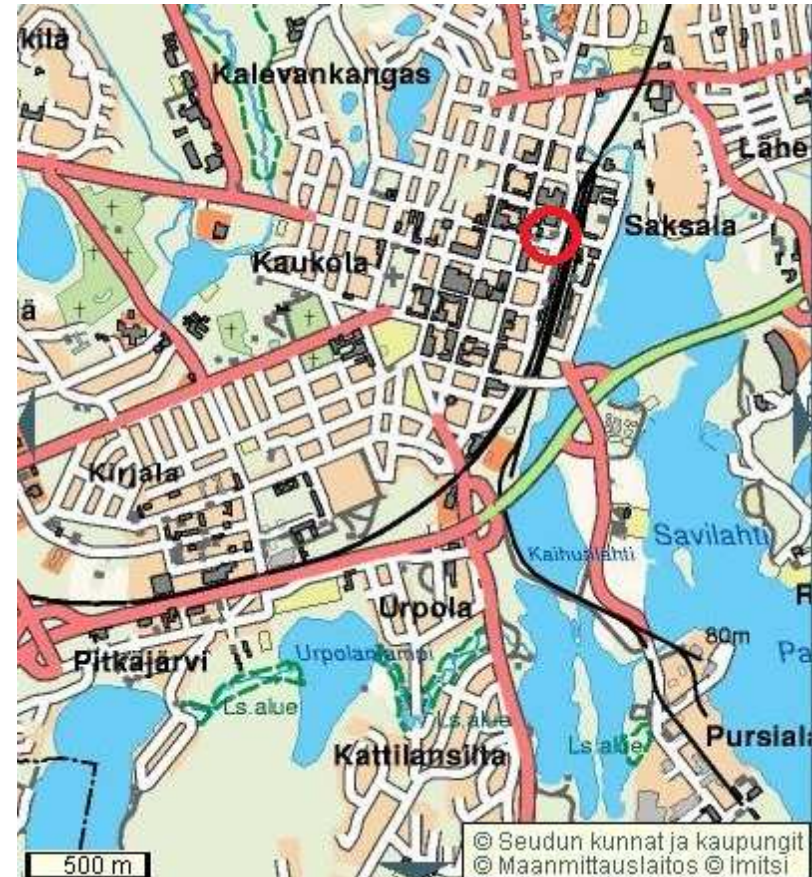
ESSOTE
Etelä-Savon sosiaali- ja
terveyspalvelujen kuntayhtymä

SISÄLLYSLUETTELO

1	Osa I: JOHDANTO.....	3
1.1	Toimeksianto.....	3
1.2	Kohderakennus.....	3
1.3	Sisältö ja menetelmät.....	4
2	TIIVISTELMÄ.....	5
3	AIKAISEMMAT SELVITYKSET.....	8
4	KAAVAT JA SUOJELU.....	8
5	LÄÄNINSAIRAALAT.....	13
5.1	Lääninsairaalahjärjestelmä perustettiin Ruotsi-Suomen aikaan.....	13
5.2	Valtion rooli kasvoi Venäjän vallan aikana.....	13
5.3	Sairaalahjärjestelmä uudistuminen itsenäistymisen jälkeen.....	13
5.4	Lääninsairaalat.....	14
6	MIKKELIN KESKUSSAIRAALA-ALUEEN VAIHEITA.....	16
6.1	Lääninsairaala Heinolasta Mikkeliin; Venäjän vallan aika.....	16
6.2	Lääninsairaala itsenäisyyden alusta 1960-luvulle.....	19
6.3	Keskussairaalana vuodesta 1965.....	21
7	P-RAKENNUKSEN KÄYTTÖ- JA KORJAUSHISTORIAA.....	22
7.1	Lääninsairaalan päärakennuksena 90 vuotta.....	23
7.1.1	Korjaushistoria 1844–1934.....	33
7.2	Siirtyminen asutokäyttöön 1935.....	37
7.2.1	Korjaushistoria 1935–1974.....	37
7.3	Siirtyminen toimistokäyttöön 1976.....	39
7.3.1	Korjaushistoria 1975–2019.....	39
8	P-RAKENNUS VUONNA 2019.....	43
9	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	47
10	LÄHTEET.....	50

Liitteet 1–10

Kansikuva: P-rakennus vuonna 2019.

1 Osa I: JOHDANTO

1.1 Toimeksianto

Työ	Osa I: P-rakennuksen rakennushistoriaselvitys
Lisätyö	Osat II ja III: T- ja Q-rakennusten rakennushistoriaselvitykset
Tilaaaja	Essote
Tekijä	FM Teija Ahola, Selvitystyö Ahola
Ajankohta	03-04/2019

Tehtävänä oli laatia rakennushistoriaselvitykset Mikkelin keskussairaala-alueen hallintokeskuksen P-, T- ja Q-rakennuksista, jotka kuuluvat 1840-luvulla perustetun lääninsairaalan rakennuskokonaisuuteen. P-rakennuksen eli lääninsairaalan päärakennuksen raportissa taustoitetaan lääninsairaalalaitoksen asemaa maan sairaalarakentamisen historiassa ja käydään läpi laajemmin Mikkelin lääninsairaalan perustamisvaiheita ja rakennustoimintaa. Osaan I sisältyy taustatietoa myös T- ja Q-rakennuksista, mutta niiden rakennusvaiheet ja nykytilan kuvaus esitellään osioissa II ja III.

Selvitykset palvelevat Esper-hankeen mielentalon toteutusta. P-rakennuksen uudiskäytön suunnittelu on käynnissä ja tiloja on harkittu lasten psykiatrisen ja sairaalakoulun käyttöön.

P-rakennuksen rakennushistoriaselvityksen laati FM Teija Ahola Essoten eli Etelä-Savon sosiaali- ja terveystalouden kuntayhtymän toimeksiannosta. T- ja Q-rakennuksista tehtyyn selvitykseen osallistui myös RA, rakennuskonservaattori Maria Luostarinen. Tilaaajan puolelta yhteyshenkilöinä olivat tila- ja tukipalvelujohtaja Veli-Matti Thure ja Tekniikan päällikkö Teppo Yli-Karro. Rakennuksen korjaushistorian osalta arvokasta tietoa saatiin Essoten rakennusmestari Heikki Pukkilalta ja keskussairaalan entiseltä tekniseltä päälliköltä Juhani Nummelalta. Museoviraston puolesta asiantuntijaohjaajana toimi intendentti Teiju Autio.

Selvityksessä esitetään laajat lähtötiedot kohteen kulttuurihistoriallisesta luonteesta ja nykytilasta uudiskäytön ja korjaussuunnittelun lähtöaineistoksi.

Kuva oikealla: Ortokuva © Maanmittauslaitos

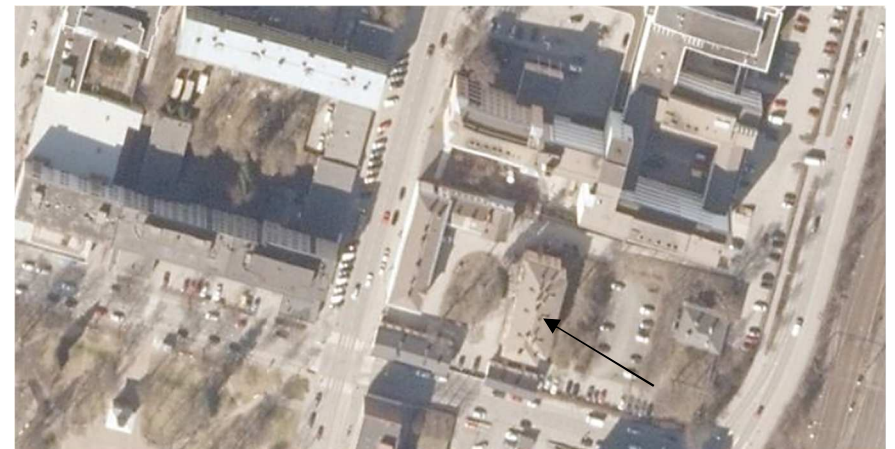
1.2 Kohderakennus

Nimi	Hallintorakennus, P-rakennus
Rakennus	100430993E
Kiinteistö	491-2-1-4
Osoite	Porrassalmenkatu 35–37
Kunta	Mikkeli
Käyttö	Toimistorakennus
Omistaja	Essote

Kohteena oleva kivirakennus on arkkitehti Carl Ludvig Engelin 1840 suunnittelema lääninlasarettirakennus ja Mikkelin kaupunkikeskustassa sijaitsevan sairaalakorttelin vanhinta rakennuskerrostumaa.

Mikkelin keskussairaala sijaitsee 2. kaupunginosassa (Maunuksela) ja korttelissa 1, joka rajautuu lännessä Porrassalmentiehen, pohjoisessa Pirttiniemenkatuun, idässä Mannerheimintiehen ja etelässä Vuorikatuun. P-rakennukselle kuljetaan Porrassalmenkadun puoleisesta portista. Kirkkopuiston koilliskulmalla olevan entisen lääninsairaalan rakennukset ovat hallinnon käytössä ja sairaalatoiminnot sijaitsevat pohjoiseen Pirttiniemen puistikortteliin laajentuneella alueella, 1930-, 60- ja 80-luvulla ja viimeksi tämän vuosituhannen puolella rakennetuissa sairaalarakennuksissa.

Kaikki kolme, P, T ja Q ovat asemakaavalla suojeltuja rakennuksia. Lisäksi lääninsairaalan piha rakennuksineen on osa valtakunnallisesti merkittävää rakennetun kulttuuriympäristön aluekokonaisuutta: Mikkelin hallitustori ympäristöineen (RKY 2009, Museovirasto).

1.3 Sisältö ja menetelmät

Rakennushistoriaselvityksen perustavoitteena on kokonaiskuvan luominen kohteesta, sen historiallisten vaiheiden, arkkitehtuurin ja ympäristöllisten ominaispiirteiden määrittäminen ja säilyneisyyden arviointi. Valmista raporttia voidaan käyttää jatkossa rakennussuojeluprosessin ohjauksessa.

Työn suunnittelussa nojaututtiin Museoviraston laatimaan ohjeelliseen rakennushistoriaselvitysoppaaseen.¹ Käytetty lähdemateriaali koottiin arkistoista, kirjallisuudesta, haastatteluilla ja kohteessa paikan päällä havainnoimalla. Rakennus dokumentoitiin valokuvaamalla. Työhön ei sisällynyt rakenneavauksia.

Raportin sisältö luvuittain:

Luku 1) Toimeksianto- ja sisältökuvaus.

Luku 2) Tiivistelmä kohderakennuksen rakennusvaiheista ja käytöstä.

Luku 3) Tiedot kohdetta koskevista aikaisemmista selvityksistä.

Luku 4) Tiedot oikeusvaikutteisista suojeluvarouksista kaavoissa maankäyttö- ja rakennuslain nojalla tai erityislakeihin perustuen. TIETOTAULUSSA 1 kerrotaan sairaalakorttelin maankäytön vaiheista. Esitystapana on tekstiosion lisäksi sairaalarakennusryhmän rakennus- ja muutosvaiheita kuvaava karttasarja.

Luku 5) Selvitetään rakennustyyppin eli lääninsairaalarakennusten taustoja sekä rakennusten säilyneisyyttä samaan aikaan perustetuilla entisillä lääninsairaala-alueilla. Tarkastellaan Mikkelin lääninsairaalan valtakunnallista merkittävyyttä rakennustyyppinsä edustajana. TIETOTAULUSSA 2 on tietoja rakennuksen suunnittelijasta arkkitehti C. L. Engelistä.

Luku 6) Selostetaan kaupunkikeskustassa sijaitsevan Mikkelin lääninsairaalan rakentamisen historiaa 1840-luvulta 2010-luvulle. TIETOTAULUSSA 3 on yhteenveto valtion rakentamisen valvonnasta ja rakennusten hoidosta lääninsairaalan aikaan.

Luku 7) Kuvataan P-rakennuksen 1800-luvun ulkoasu, keskeinen käyttö- ja muutoshistoria. Esitystapana käytetään tekstiosion lisäksi valokuvia, kaavioita ja raportin liitteeksi tehtyjä huonekortteja ja valokuvaliitteitä.

Rakennuksen teknisistä ominaisuuksista ja nykytilaa koskevat tiedot on viety myös peruskortille ja tilaryhmittäin tehdyillä huonekortteille.

LIITE 1: Julkisivujen ajoituskaavio

LIITE 2: Ovet, ikkunat ja julkisivupinnat

LIITE 3: Sisätilojen ajoituskaavio

LIITE 4: Porrashuone A

LIITE 5: Porrashuone B

LIITE 6: Keskikäytävät

LIITE 7: Huoneet

LIITE 8: Talotekniikka

LIITE 9: Peruskortti ja tilaryhmittäin huonekortit

LIITE 10: Korjausaikainen dokumentointi

Luku 8) Luvussa on asiantuntijan tulkinta rakennuksen nykytilasta ja sen historiallisen luonteen kannalta keskeisistä piirteistä, jotka on tärkeä tunnistaa suunniteltaessa rakennuksen uutta käyttöä ja muutoksia.

Luku 9) Sisältää asiantuntijatulkinnan P-rakennuksen historiallisista ja ympäristöllisistä ominaispiirteistä ja niiden arvoista. Tarkastelussa on myös lääninsairaalan aikainen rakennuskokonaisuus.

Arvioinnin tarkoituksena on avata konsultille työn aikana muodostunutta käsitystä siitä, mihin seikkoihin rakennuksen käyttötarkoituksen ja korjausten suunnittelussa ja työvaiheiden dokumentoinnissa tulisi kiinnittää huomiota, jotta P-rakennukselle määritellyt kulttuurihistorialliset arvot säilyvät.

Luku 10) Lähteet ja piirustukset

Työssä lähteenä käytetty Kyösti Väänäsen sairaalahistoria *Serafiimiritarien lääninlasaretista kuntayhtymän keskussairaalaaksi* vuodelta 1995 perustuu laajaan arkistotutkimukseen. Rakennusteknisiä tietoja ja korjaushistoriaa täydennettiin tämän työn yhteydessä tehdyllä arkistodokumenttien läpikäymisellä. Keskeisen lähdemateriaalin muodostivat rakennuspiirustukset sekä 1800-luvulta ja 1900-luvun alusta säilyneet lääninrakennuskonttorin katselmuspöytäkirjat. Rakennuspiirustusten osalta arkistojen anti oli niukinta 1930–60-lukujen kohdalla. Kattavammin rakennushankkeiden piirustus- ja asiakirja-aineistoa löytyi 1970-luvulla tehdystä saneerauksesta ja sitä nuoremista korjauksista. Rakenteiden nykytilasta oli käytettävissä Sitowisen laatima kuntotutkimus maaliskuulta 2019.

2 TIIVISTELMÄ

LÄÄNINSAIRAALAN VAIHEITA

Kuva: Kuvassa keskellä on lääninsairaalan uusi päärakennus (1935). Sen oikealla puolella vanhan lääninsairaalan rakennukset. / Kuvaaja Mauri Toiviainen, 1950-luku.

1839	Senaatti antoi Yleisten rakennusten intendentinkonttorin johtajan arkkitehti Carl Ludvig Engelin tehtäväksi laatia ehdotukset Mikkelin lääninsairaalan rakennuksista. Engel muutti samaan aikaan työn alla olevia Hämeenlinnan lääninsairaalaan piirustuksia Mikkelin lääninsairaalan rakennussuunnitelmien mukaisiksi.		(badstuga) ja sairashuoneet mielisairaita varten. Tontin pohjoisreunalle rakennettuun siipeen tuli eläinsuoja, varastotiloja, ruumishuone, puuliiteri ja ulkokuoneet.
1840	Intendentti C. L. Engelin johdolla ja lääkintölaitoksen pääjohtaja Carl Daniel von Haartmanin valvonnassa laaditut piirustukset tiilestä ja puusta rakennettavaa, 78 potilaspaikkaa käsittävää Mikkelin lääninsairaala varten hyväksyttiin senaatissa 28. huhtikuuta 1840. Kaksikerroksiseen tiiliseen päärakennukseen (P) sijoitettiin lasarettiosasto ja sukupuolitautisten hoitola.		Rakennustöiden urakkatarjouskilpailun voitti helsinkiläinen kauppias, kauppaneuvos Fredrik Adrian Gadd. Rakennustöiden valvojina toimivat Engelin seuraaja intendentti Ernst Bernhard Lohrmann ja konduktöörin arkkitehti Anders Fredrik Granstedt intendentinkonttorista.
		1841-44	Lääninsairaala rakennettiin neljä vuotta. Rakennusurakka oli siirtynyt viimeistään 1842 uudelle urakoitsijalle, kauppias August Wilhelm Savanderille.
	Hyväksytyt rakennushanke sisälsi päärakennuksen lisäksi taloudenhoitajan ja ruokaurakoitsijan talon sekä kaksi siipirakennusta, joista eteläinen rakennus (Q) käsitti leipomon, pesutuvan, mankelihuoneen, kylpyhuoneen	1844	Uusien sairaalarakennusten katselmuksessa havaittiin rakennukset vielä niin keskeneräisiksi, ettei potilaita voitu niihin sijoittaa 1. lokakuuta, kuten suunnitelmissa oli ollut. Viimein 29.–31. joulukuuta potilaat ja sairaalalasku kuljetettiin Heinolasta Mikkeliin, uuteen lääninsairaalaan.

- Mikkelin lääninsairaalaan kuului lasarettiosaston ja sukupuolitautilien hoitolan lisäksi pieni sairausosasto mielisairaita varten, vuodesta 1884 mielisairaiden vastaanottolaitos, synnytyslaitos vuodesta 1865, tilapäinen kulkutautisairaala, ylimääräinen sukupuolitautilien hoitola (veneerinen sairaala) nro 1 1869–73 ja 1882–98 ja ylimääräinen sukupuolitautilien hoitola (kuppasairaala) nro 2 1870–71 ja 1887–89. Toimintoja oli jaettu myös vuokrahuoneistoihin sairaala-alueen ulkopuolelle.*
- 1853-54 Yksikerroksinen hirsirunkoinen varusvarastorakennus (T) valmistui sairaalan pihapiiriin arkkitehti E. B. Lohrmannin laatimien piirustuksien mukaan.
- 1874 ja 1881 Lääninsairaala laajennettiin ensin pohjoispäättyyn ja sitten eteläpäättyyn tiilestä muuratulla kaksikerroksisella aumakatsoisella ulokkeella uusia käymälätiloja varten.
- 1882 Mikkelin lääninsairaalan sairaansijojen virallinen kokonaismäärä 90, joista 12 paikkaa kuului mielisairaiden vastaanottolaitokselle. Kokonaismäärän nosto pohjautui samana vuonna annettuun säädökseen eräistä lääninsairaaloiden yhteydessä toimivista mielisairaiden vastaanottolaitoksista. *Todelliset potilasmäärät sairaalan eri osastoilla vaihtelivat ja olivat ajoittain moninkertaiset.*
- 1884 Mielisairaiden vastaanottolaitoksen käyttöön rakennettu puurunkoinen uudisrakennus valmistuu alueen eteläosaan. Talousrakennuksen (Q) pohjoispäädystä ollut pieni mielisairaiden osasto siirtyy muuhun käyttöön. Osasto oli toteuttanut 1840 annettua Keisarillista asetusta mielisairaiden hoidosta. Sen mukaan voitiin jokaiseen lääninsairaalaan ottaa neljä mielisairasta koehoittoon, ”akuuttihoitoon”, ja jos potilaat eivät noin kahden kuukauden hoitojaksojen aikana parantuneet, heidät tuli lähettää Helsingin Lapinlahden sairaalaan.
- 1888 Lääninsairaala yhdistettiin kaupungin yleiseen puhelinverkkoon.
- 1892 Mikkelin lääninsairaala aloitti syksyllä ensimmäisenä lääninsairaalan Suomessa sairaanhoitajakoulutuksen.
- Lääkintöhallitus antoi lääninsairaaloille virallisen määräyksen sairaanhoitajakurssien järjestämisestä keväällä 1893.*
- 1900-01 Sairaala-alue varustettiin vesi- ja viemärijohdoilla.
- 1909, 1913 Senaatti ei puoltanut Mikkelin lääninsairaalan uudis- ja lisärakentamishankkeita.²
- 1914 Sairaala liittyi Mikkelin kaupungin yleiseen vesijohtoverkostoon.
- 1915-1918 Sotilassairaalanä: venäjän armeijan sotilaita varten erillisiä osastoja 1915–16, vuonna 1918 Suomen oman armeijan sotilaita.
- Valtioneuvoston asettama kunnallissairaalamietean 15.6.1931 julkaisema mietintö sekä vuoden 1933 sairaalamietean mietintö loivat perustan useita vuosikymmeniä kestäneelle sairaalalaitoksen uudistumiselle ja sairaalasuunnittelulle.*
- 1922 Sairaalan päärakennus järjestettiin kokonaan lasarettiosastoksi. *Veneeritautisten osasto muuttaa entiseen mielisairaiden vastaanottolaitokseen ja mielisairausosasto suljettiin.*
- 1925 Sairaalan päärakennuksen toinen kerros vaurioitui tulipalossa.
- 1927 Sairaalarakennuksen päädyissä olevia laajennusosia jatkettiin ja korotettiin. Rakennus sai uuden sivuporrashuoneen ja henkilöhissin.
- 1932–35 Lääninsairaalan uuden päärakennuksen (suunnittelijana professori, arkkitehti Jussi Paatela) rakentaminen käynnistyi syksyllä 1932, sairaalanrakennuksen vastaanotokatselmus pidettiin 26. helmikuuta 1934 ja käyttöön vihkiminen 29. joulukuuta, mutta sairaalan muutto tapahtui vasta vuoden 1935 alussa. Sairaalan vanha päärakennus jäi kylmilleen 7. tammikuuta.

Uuden sairaalarakennuksen valmistumisen jälkeen lääninsairaalan lasarettiosaston virallinen sairaansijojen määrä oli 116 ja koko sairaalan 146.

1935 Vanha päärakennus korjattiin sairaanhoitajien asunnoiksi (hoitajatarkoti) ja yhdeksi alilääkäriasunnoksi. *Asuntoja oli edelleen liian vähän ja 1938 oli kaksi sairaanhoitajaa täytynyt sijoittaa asumaan kaupungille.*³

Sairaanhoitajien koulutus Mikkelissä päättyi 1935.

1939-1944 Rakennuksessa toimi 17. sotilassairaala
Lääninsairaala kärsi tuhoisista pommituksista 20. helmikuuta ja 3. maaliskuuta vuonna 1940. Sairaalan henkilökuntaa ja potilaita kuoli kerralla 22 henkilöä, kun pommi tunkeutui pohjakerroksen pommisuojaan asti samana vuonna 5. maaliskuuta.

1962 Lääninsairaalan 30-luvun päärakennuksen jatkoksi valmistui uusi sairaalarakennus Arkkitehtitoimisto Kokko & Kokon laatimien suunnitelmien mukaan.

1965 Mikkelin lääninsairaala tuli Mikkelin keskussairaalan kuntainliiton keskussairaala.

1975-1992 Mikkelin keskussairaalan laajennushanke LASTO.

1975-76 Hoitajatarkoti saneerattiin hallintorakennukseksi (P) ja eteläinen siipirakennus (Q) taloustoimistoksi

1991-92 Varuskammarin (T) entisöinti.

1991 Etelä-Savon sairaanhoitopiiri perustettiin.

2005 P-rakennus, samoin kuin neljä muuta korttelin rakennusta, suojeltiin asemakaavalla.

2002-06 P-rakennukseen tehtiin kokonaisvaltainen julkisivuremontti.

2009 Mikkelin keskussairaala liitettiin osaksi Mikkelin hallintokeskuksen valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä (RKY 2009).

2015–22

ESPER-hanke: Mikkelin kaupungin pääterveysaseman (Pankalampi) palvelut ja merkittävä osa kaupungin sosiaalipalveluista siirtyvät vaiheittain keskussairaala-alueelle. Myös Moisio psykiatrinen sairaala lakkautetaan ja palvelut siirtyvät somaattisten palveluiden yhteyteen keskustaan.

3 □IK□ISEMM□T SELVITYKSET

Valtakunnalliset

Valtioneuvosto päätti uusista alueidenkäyttötavoitteista 14.12.2017. Niiden mukaan alueidenkäytössä on tarpeen tunnistaa viranomaisten laatimien valtakunnallisten inventointien alueet ja ottaa huomioon siten, että niiden arvot turvataan. Museoviraston päivittämä inventointi valtakunnallisesti merkittävistä rakennetuista ympäristöistä (RKY) on vuodelta 2009.

Mikkelin keskussairaala on osa valtakunnallisesti merkittävää rakennetun kulttuuriympäristön aluekokonaisuutta: *Mikkelin hallitustori ympäristöineen*. Aluekuvauksen mukaan ”Mikkelin hallitustori rakennuksineen ja akselinäkymineen kuvastaa autonomian ajan asemakaavallista suunnittelua, jolla korostettiin läänin pääkaupungin asemaa. Hallitustorin, Kirkkopuiston ja niiden välisen korttelin rakentaminen perustuu yli-intendentti C. L. Engelin 1837 laatimaan asemakaavaan, jossa läänin pääkaupungin julkiset rakennukset on sijoitettu vyöhykkeeksi kaupungin keskelle. Mikkelin hallitustori ympäristöineen on valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö.”

Maakunnalliset ja paikalliset inventoinnit

Mikkelin keskussairaalan vanhat rakennukset ovat sisältyneet 1980-luvulta lähtien ensin Etelä-Savon seutukaavaliiton ja sittemmin Etelä-Savon maakuntaliiton toimesta laadittuihin kulttuurihistoriallisten ympäristöjen inventointeihin: *Etelä-Savon rakennusperintö, Etelä-Savon kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet. Etelä-Savon seutukaavaliiton julkaisu 114:1984.*

Etelä-Savon maakuntaliiton kulttuuriperintötietokannassa (ESKUsta) lääninsairaalan rakennusryhmä sisältyy kohteeseen *Mikkelin keskussairaalan vanhat rakennukset* (kohdeid 20310). Kohde on arvoitettu valtakunnallisesti merkittäväksi rakennushistoriallisilta ja kaupunkikuvallisilta arvoiltaan. Arvioinnissa todetaan, että kyseessä on ”Tyyliältään yhtenäinen ja ulkoasultaan alkuperäisessä asussa säilynyt sairaalarakennusten kortteli. Rakennukset on suunniteltu Carl Ludvig Engelin intendenttikonttorissa.”

4 K□□V□T J□ SUOJELU

Erityislait

Vanhoja lääninsairaalan rakennuksia ei ole suojeltu lailla rakennusperinnön suojelemisesta 498/2010) eivätkä ne ole kuuluneet valtion asetuksella suojeltuihin taikka varjeltuihin kohteisiin.

Muinaismuistolaki (295/1963) suojelee sekä esihistoriallisia että historiallisen ajan kiinteitä muinaisjäännöksiä. Museoviraston ylläpitämän Muinaisjäänösrekisterin (9.2.2012) mukaan entiseltä sairaalan tontilta ei ole tiedossa kiinteitä muinaisjäännöksiä.

Maakuntakaava

Etelä-Savon maakuntakaava on 29.5.2009 hyväksytty maakuntavaltuustossa ja vahvistettu ympäristöministeriössä 4.10.2010. Tuulivoimaa käsittelevä Etelä-Savon 1. vaihemaakuntakaava on vahvistettu 3.2.2016. Edellisiä päivittävä Etelä-Savon 2. vaihemaakuntakaava on hyväksytty maakuntavaltuustossa 12.12.2016.

Mikkelin keskussairaalakorttelissa sijaitseva vanha lääninsairaalan rakennuskompleksi sisältyy maakuntakaavassa valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi (maV 8.558) osoitetun ”Hallitustori ympäristöineen” alueen rajauksen sisään.

Kaavan suunnittelumääräykseen sisältyy seuraava kulttuuriympäristöä koskeva määräys ”Kohteen ja sen ympäristön suunnittelussa on otettava huomioon kulttuurihistoriallisesti arvokas kokonaisuus ja erityispiirteet” ja suositus ”Kohteeseen merkittävästi vaikuttavista toimenpiteistä tulee pyytää lausunto museoviranomaiselta ja alueelliselta ympäristökeskukselta.”

Yleiskaava

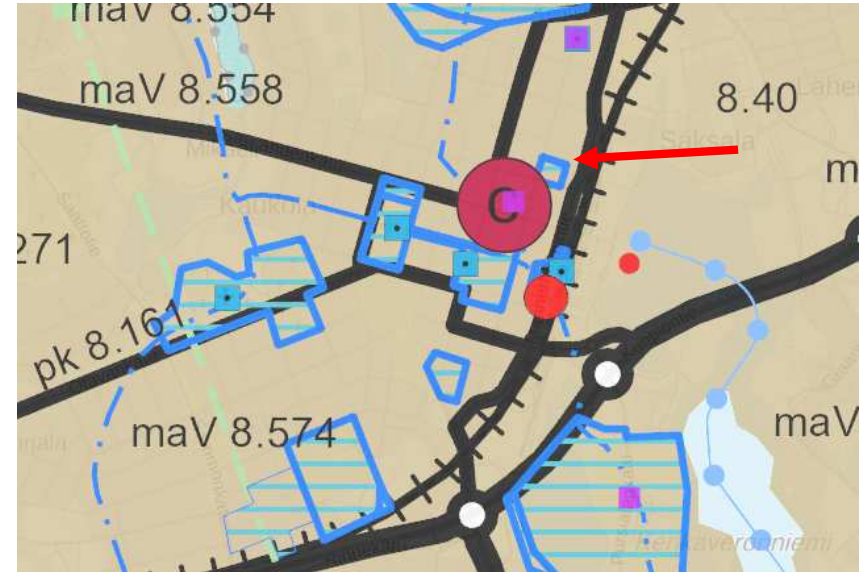
Keskussairaalakorttelia koskee oikeusvaikutukseton Mikkelin yleiskaava 1990–2010, jonka kaupunginvaltuusto on hyväksynyt kokouksessaan 2.7.1990. Keskussairaala-alue on yleiskaavassa osoitettu julkisten palvelujen ja hallinnon (PY) alueeksi. Lisäksi kohdemerkinnällä (SR) on osoitettu keskussairaalan vanhin osa kulttuurihistoriallisesti ja rakennustaiteellisesti merkittäväksi kohteeksi.

Asemakaava

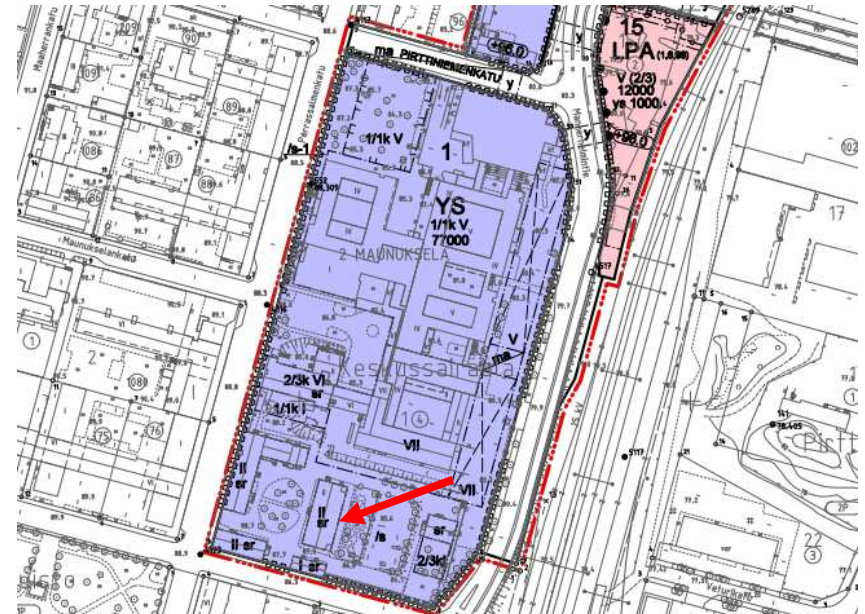
Keskussairaalan korttelia koskee voimassa oleva asemakaavan muutos, joka on saanut lainvoiman 2.12.2015. Kortteli on kaavassa sosiaalitointa ja terveydenhuoltoa palvelevien rakennusten korttelialuetta (YS). Lisäksi 1800-luvulla rakennettu osa lääninsairaalan korttelista on osoitettu /s-merkinnällä sairaala-alueeksi, jolla ympäristö säilytetään. Kaavassa määrätään, että ”vanhoilla sairaalarakennuksilla ja piha-alueella istutuksineen, kulkuväylineen ja aitoineen on rakennustaiteellisia ja kulttuurihistoriallisia arvoja, joita ei saa purkamalla tai muutostöiden yhteydessä hävittää. Alueelle rakennettavat uudisrakennukset tulee sopeuttaa alueen kulttuurihistoriallisesti arvokkaaseen rakennusympäristöön. Korjaustöiden sekä käyttötarkoitus- ja muiden muutosten osalta on kuultava Museovirastoa.”

Kaikki lääninsairaalan aikaiset rakennukset on suojeltu kaavalla (P, R, S, Q, T ja E). Käytetyn sr-merkinnän kuvauksen mukaan kyseessä on ”Suojeltava rakennus, jolla on merkitystä rakennushistorian, kulttuurihistorian tai ympäristön kannalta”. Merkinnän suojelumääräyksessä todetaan, että ”rakennusta ei saa purkaa eikä siinä saa suorittaa sellaisia korjaus- ja muutostöitä, jotka turmelevat rakennuksen kulttuurihistoriallista arvoa. Ennallistavia muutostöitä saa tehdä. Korjaustöiden sekä käyttötarkoitus- ja muiden muutosten osalta on kuultava Museovirastoa.” Vanhaa päärakennusta vastaavalle rakennusalalle merkitty rakentamisen suurin sallittu kerroskorkeus on II kerrosta.

Kuva alhaalla oikealla: Mikkelin kaupungin asemakaavat (viitattu 4.2.2019). © Mikkelin kaupunki

Kuva: Keskussairaalan tontti on osoitettu punaisella nuolella. / Osasuurennos Etelä-Savon maakuntakaavayhdistelmästä © Etelä-Savon maakuntaliitto (viitattu 14.3.2019).

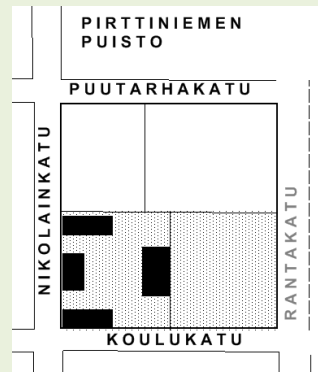
TIETOTAULU 1

Vanhan sairaalakorttelin maankäytön historiaa

Mikkelin kaupunki perustettiin 1838 Kymenkartanon läänin hallinto- ja kauppakaupungiksi Mikkelin pitäjän kirkonkylään, kruunulle kaupungin perustamista varten ostettujen Maunukselan ja Olkkolan kantatalojen maalle.⁴

Lääninsairaalan kohdilla, sen länsipuolella oli aikoinaan vanha maanteiden risteyspaikka. Siinä etelästä saapuva vanha Lappeentie (suunnilleen nykyinen Porrassalmentie) yhtyi keskiaikaisperäiseen yleiseen maantiehen, joka johti Hämeenlinnasta (nykyistä Otavantietä) Mikkelin pitäjän kautta Savonlinnaan. Vanhan Lappeentien varrella, suunnilleen sairaalan tonttimaan kohdille on 1770-luvun sotilaskarttaan merkitty asutusta.⁵

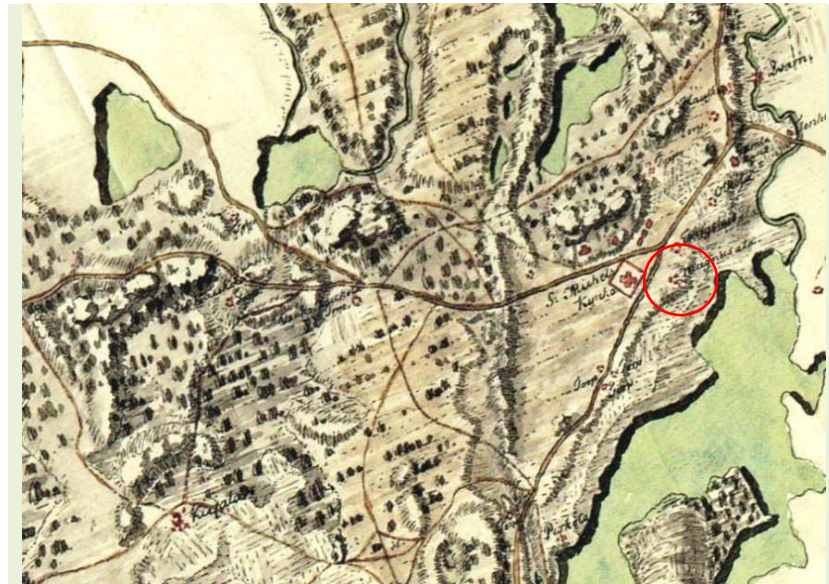
Mikkelin kaupungin ensimmäinen asemakaava vahvistettiin vuoden 1838 marraskuussa. Kaavan laadinnan aloitti maanmittari Claës Gylden, mutta lopulliseen muotoonsa sen työsti intendentinkonttorin johtaja Carl Ludwig Engel.⁶ Asemakaavassa lääninlasaretille varattiin tontti Kirkkotorin (nyk. Kirkkopuiston) koillispuolelta, silloisen 3. kaupunginosan korttelista 1, ja tälle paikalle lasaretti myös rakennettiin.⁷ Vuoden 1837 kaavaluonnoksessa Engel oli sijoittanut lääninlasaretille samalle akselille kirkon ja raatihuoneen kanssa Puutarhakadun eli nykyisen Maunukselankadun varteen, mutta lopullisessa kaavassa paikka oli varattu koululle (Plan of St. Michael, luonnos 11.3.1837, Engel. KA).

Kuva: Sairaalan tontti on merkitty harmaalla ja vuonna 1844 valmistunut rakennuskanta mustin neliöin.

Lääninsairaalan rakennusryhmä oli 1844 valmis käyttöön otettavaksi. Päärakennus eli lasaretti sijaitsi sisäpihalla. Nikolainkadun puoleisella reunalla oli lääninsairaalan taloudenhoitajan ja ruokaurakoitsijan asuinrakennus ja sen molemmin puolin sivurakennukset, joiden päädyt olivat kadun suuntaan. Lasaretti takana oli puutarhalle varattu alue.

Sairaalan tontti rajautui lännessä Nikolainkatuun, etelässä Koulukatuun ja pohjoisessa korttelin kahteen muuhun tonttiin. Asemakaavan mukainen Rantakatu valmistui satamalaiturin ja Pirttiniemen kylpylaitoksen välille, sairaalan itäpuolelle 1860-luvulla. (Väänänen 1995, 72; N. Tallgren, A.F. Brander 1869: Plan till utvidgning af staden St. Michel. KA)

Kuva: Maunukselan kantatalon tontti rakennuksineen sijaitsi kartan mukaan suunnilleen lääninsairaalan kohdilla. / Rekognosointikartta 1776-1805, Sprengtportenin Savon kartasto. SKS.

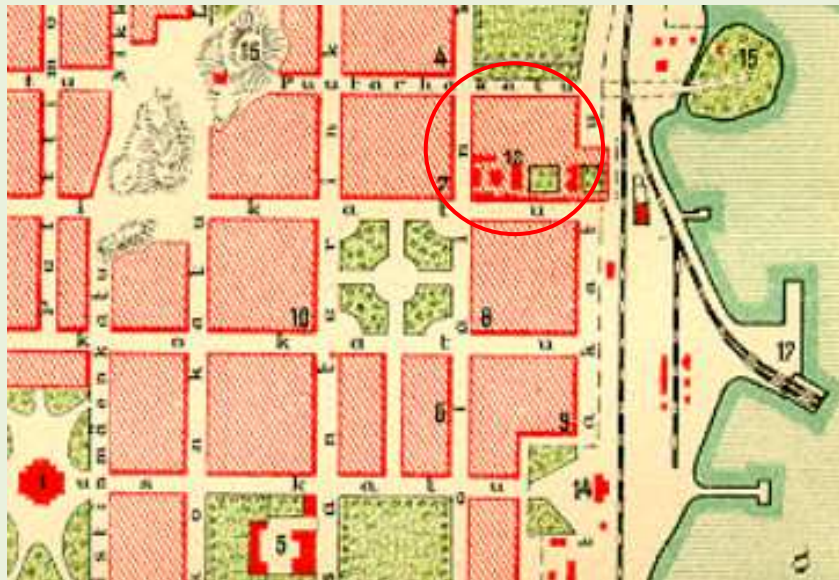

Kuva: Karttaselityksen mukaan Lääninlasarettiin tontti on merkitty asemakaavaan kirjaintunnuksella G. / Mikkelin kaupunkikartta vuodelta 1838, lääninmaanmittauskonttorin päällikkö F. F. Gylden (C. L. Engel). KA

Koko korttelin siirtyminen lääninsairaalan käyttöön tapahtui kolmessa vaiheessa. Vuonna 1879 Mikkelin kaupungin valtuusmiehet lahjoittivat lisämaata sairaalatontin itäpuolelta lääninsairaalan yhteyteen rakennettavan mielisairaiden vastaanottolaitoksen rakennuspaikaksi.⁸ Vastaanottolaitos rakennettiin vanhan tontin puolelle, joka oli ollut puistona, mutta potilaiden aidatut ulkoilupihat tulivat lisämaan puolelle.

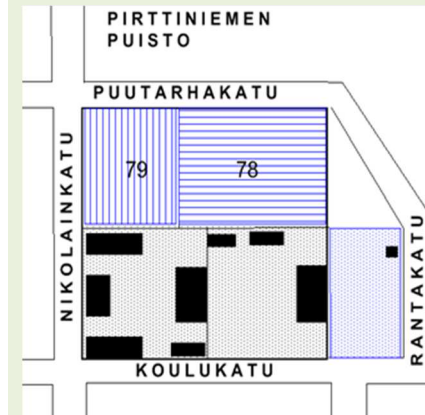
Lääkintöhallituksen esityksestä senaatti 27.1.1902 tekemällään päätöksellä määräsi sairaalatontin pohjoispuoleisen, silloisen Kasvitarhakadun ja Rantakadun kulmauksessa sijainneen tontin nro 78 rakennuksineen ostettavaksi kruunulle lääninsairaalan tarpeiksi. Viereinen, Nikolainkatuun ja Kasvitarhakatuun rajoittuva tontti nro 79 ostettiin 1904. Näiden maakauppojen jälkeen sairaala-alue käsitti koko korttelin.⁹

Kuva: Mikkelin kaupunkikartta vuodelta 1902 / Suomen Matkailija-Yhdistyksen Suomi kartasto. www.histdoc.net/historia/kartat.html.

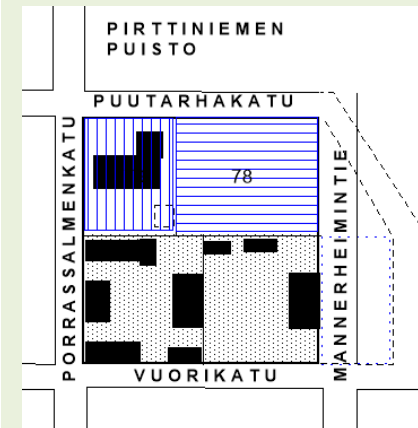
Tietotaulun lähteet:

Kuujo, Erkki 1971. *Entisajan Mikkelin. Mikkelin kaupungin vaiheita 1838–1917*; Sprengtportenin Savon kartasto. Kuninkaan kartastot. SKS, Atlas Art. 2011; Väänänen, Kyösti 1995. *Serafiimiritarien lääninlasaretista kuntayhtymän keskussairaalaksi*.

Kuva: Sairaalan tontit ja rakennuskanta vuonna 1900.

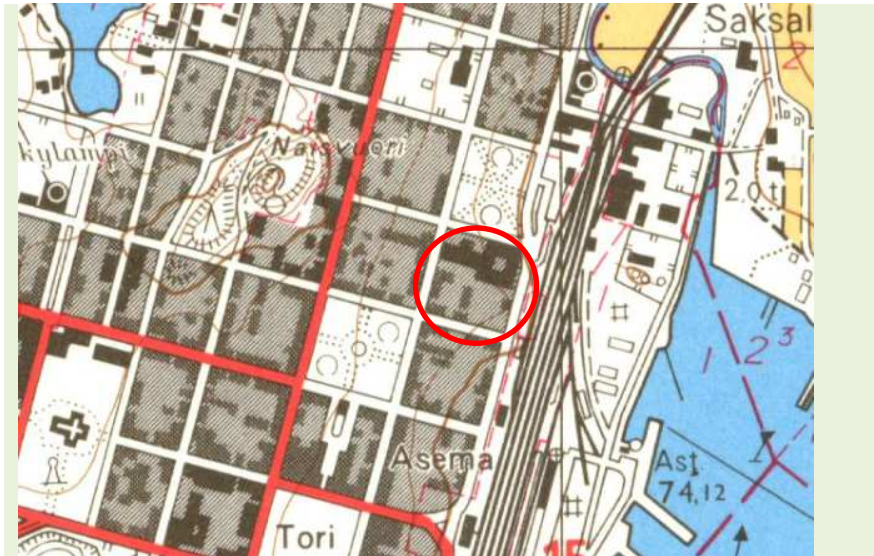
Harmaalla rasterilla on merkitty sairaalan 1. tontti, sinisellä rasterilla 1879 laajennusalue ja sen itäpuolelle siirretty uusi taitteinen katulinjaus, sinisellä vaakaviivituksella 1902 ostettu alue ja sinisellä pystyviivituksella 1904 ostettu alue.

Kuva: Sairaalan tontit ja rakennuskanta 1934.

Sairaalan laajennusmaa otettiin käyttöön 1930-luvulla, kun lääninsairaalan laajennushanke vuosikymmenien odottelun jälkeen saatiin käyntiin. Uusi sairaalarakennus valmistui 1934.

Kaistale sairaalatonttia erotettiin kaupungille asemakaavasuunnitelman mukaiseksi katualueeksi senaatin päätöksellä 1909. Kaupunki määrättiin siirtämään oikaistavan Rantakadun tieltä sairaalan rakennukset ja laitteet sovittuun paikkaan sairaalan tontille. Näihin laitteisiin kuuluivat katualueelle jääneet vastaanottolaitoksen aidatut ulkoilupihat. Kadun rakentaminen saattoi kuitenkin siirtyä aina 1910-luvun lopulle, koska kaupungin rakennusvaliokunnan 1909 valmiiksi saattama asemakaava sai lainvoiman vasta 1917. (Lähde: Väänänen 1995, 156, 245; Kuujo 1989, 279; Juhani Nummelan karttapiirros 1995).

Kuva: Lääninsairaala laajennettiin toisen kerran 1960–1963. / Peruskartta 1:20 000, lehti 3142 05, 1969 (1965) © Maanmittauslaitos.

Kuva: Vuosina 1960 - 63 toteutettu sairaalan lisärakentaminen mahtui vielä 1904 ostetulle tontille (kuvassa). Seuraavassa vaiheessa sairaala laajeni Maunukselankadun pohjoispuolella sijaitsevaan puistokortteliin. Sisäasiainministeriö vahvisti lokakuussa 1973 asemakaavamuutoksen, jolla muodostettiin uusi sairaalakortteli liittämällä siihenastiseen sairaalatonttiin eteläosa Pirttiniemen puistosta ja väliin jäävä Maunukselankatu. Mikkelin kaupungilta ostettu maa-alue oli pinta-alaltaan n. 14 000 m². Keskussairaalan laajennushanke käynnistyi 1975 ja uusi sairaalarakennus kokonaisuudessaan valmistui 1985. / Mikkelin keskussairaalan valokuvat

Kuva: Keskussairaalan aikana sairaalaa laajennettiin pohjoisen Pirttiniemen puistokortteliin 1983–1985. Mannerheimintietä siirrettiin hieman idemmäksi nykyiselle paikalleen n. 1988. / Taustakarttarasteri © Maanmittauslaitos (6.2.2019)

Kuva: Viimeisin lisärakennushanke käynnistyi 2015 ja sen on tarkoitus valmistua 2022. Hanke käsittää sekä uudisrakentamista että nykyisten tilojen saneeraamisen. Rakentaminen tapahtuu pääasiassa entisen sairaalakorttelin sisällä. Viimeiselle palalle Pirttiniemen puistoa on valmistumassa Perhetalo, jonka julkisivut ovat printattua lasia (suunnittelija Lauri Nykopp).

5 LÄÄNINSAIRAALOT

Luvussa tarkastellaan Mikkelin lääninsairaalarakennuksen merkitystä osana sairaalarakentamisen historiaa valtakunnallisesti.

5.1 Lääninsairaalarjestelmä perustettiin Ruotsi-Suomen aikaan

Ensimmäinen Suomeen perustettu sairaanhoitolaite eli lasaretti aloitti toimintansa Turussa vuonna 1759. Pieni, vain yhdeksän sairaansijan lääninlasaretti oli aluksi enemminkin lääketieteellinen tutkimus- ja opetuslaitos kuin hoitolaitos.¹⁰ Vuoteen 1800 mennessä oli perustettu lääninlasaretit myös Vaasaan, Hämeenlinnaan, jonne toiminta siirtyi Helsingistä, Ouluun ja Kuopioon. Lisäksi oli tehty päätös Kymenkartanon lääninlasaretin perustamisesta Heinolaan.¹¹

Turun lasaretin perustamisen aikoihin Suomessa oli neljä lääniä: Turun ja Porin lääni, Uudenmaan ja Hämeen lääni, Pohjanmaan lääni sekä Kymenkartanon ja Savon lääni (jäänös Käkisalmen sekä Viipurin ja Savonlinnan lääneistä). Vuodesta 1775 lääninä oli kuusi: Turun ja Porin lääni, Uudenmaan ja Hämeen lääni, Vaasan lääni, Oulun lääni, Kymenkartanon lääni sekä Savon ja Karjalan lääni.

Ennen lasarettien perustamista maassa oli 1624 annetun hospitaalijärjestyksen mukaisia hospitaaleja ja muita hyväntekeväisyyden varassa toimineita sairashuoneita, joissa säilytettiin parantumattomasti sairaita. Henkilökunta saattoi koostua välskäreistä ja kylvettäjäistä sekä myös erilaisten vaivojen parantamiseen vihkiytyneistä puoskareista. Varsinaista sairaanhoitoa myöhempien aikojen tarkoittamassa merkityksessä hospitaaleissa ei annettu.¹²

Lasarettien tehtävänä oli antaa hoitoa potilaille, joiden parantumisesta oli toivoa. Vuoden 1790 ohjesäännön mukaan lasaretteihin oli lupa ottaa vastaan parantumattomasti sairaita vain äärimmäisissä poikkeustapauksissa. Noista ajoista alkaen käytettiin hospitaali-nimitystä myös lääninsairaaloiden potilashuoneiden muodostamasta kokonaisuudesta (= vuodeosastosta).¹³

5.2 Valtion rooli kasvoi Venäjän vallan aikana

Vuosina 1808–1809 käydyssä sodassa Venäjä valtasi Suomen Ruotsilta. Sodan seurauksena Suomi sai autonomisen aseman ja omat valtiopäivät ja keskushallinnon. Maahan säädettiin ensimmäinen sairaalalaki, jollaisena voidaan pitää 29.3.1814 annettua keisarillista kirjelmää lääkintäkollegiolle Suomen sairaanhoitolaitosten järjestämisestä. Kirjelmän määräysten soveltamisesta myös Viipurin läänissä oleviin laitoksiin annettiin erillinen määräys 1817.¹⁴

Kirjelmässä määrättiin mm. sairaaloiden hallinnosta, taloudenpidosta sekä valtion osuudesta sairaanhoidon kustannuksiin. Tähän asti lääninlasarettien perustaminen ja toiminta oli ollut täysin yksityisen rahoituksen varassa, mutta sairaalalain myötä lääninsairaaloista tuli valtion tuella toimivia (kokonaan valtion tukemia yleisiä sairaaloita alettiin perustaa 1840-luvulla.)¹⁵ Kirjelmä sisälsi myös määräyksen lääninsairaaloiden yhteydessä toimivien sukupuolitauteiden eli veneeristen potilaiden hoitoloiden vakinaistamisesta.¹⁶

Suomen läänijakoon tehtiin muutoksia, ja vuodesta 1831 Suomessa oli kahdeksan lääniä: Turun ja Porin lääni, Uudenmaan lääni, Hämeen lääni, Vaasan lääni, Oulun lääni, Mikkelin lääni, Kuopion lääni sekä Viipurin lääni (Venäjän aikaisemmin valtaama Vanha Suomi oli vuonna 1812 liitetty suuriruhtinaskuntaan uutena Viipurin lääninä).

Lääninuudistusten myötä Mikkelistä tuli uuden läänin pääkaupunki, jonne lääninhallitus siirtyi Heinolasta 1943 ja lääninsairaala vuotta myöhemmin.

5.3 Sairaalarjestelmä uudistuminen itsenäistymisen jälkeen

Suomen julistauduttua itsenäiseksi 1917 alkoi sairaan- ja terveydenhuollon alalla voimakas kehittämisen kausi. Suomen lääkäriiliiton julkilausumassa vuodelta 1927 todetaan, että sairaalalaitosta tulisi täydentää kunnallisilla sairaaloilla ja kehittämällä lääninsairaaloita erikoisosastoita sisältäviksi keskussairaaloiksi. Sairaalarjestelmän uudistamisen tarvetta perusteltiin erityissairaanhoidon lisääntyvällä tarpeella sekä maamme sairaalapaalvelujen epätasaisella jakautumisella: maaseudulla palveluissa oli suuria puutteita verrattuna kaupunkien tilanteeseen.¹⁷

Carl Ludvig Engel

Mikkelin lääninsairaalan vanhin rakennusryhmä, käsittäen päärakennuksen ja kaksi siipirakennusta sekä taloudenhoitajan asuinrakennuksen, suunniteltiin intendentinkonttorissa arkkitehti C.L. Engelin johdolla. Carl Ludvig Engel on ensimmäinen nimenomaan Suomessa toiminut kansainvälisesti merkittävä arkkitehti, ja on selvää, että hänen päätyönsä muodostavat mitä keskeisimmän osan maamme rakennusperinnettä. Engelin arkkitehtuuria hallitsevat ominaisuudet: hän hallitsi täydellisesti klassismin teorian, hänen arkkitehtuurissaan yhdistyvät monet eurooppalaiset perinteet ja sitä leimaa erinomaisen hyvä mittakaavan ja suhteiden taju.

Carl Ludvig Engel (1778–1840) syntyi Berliinissä. Vuoteen 1800 mennessä hän suoritti Berliinin Bauakademiassa maanmittarin tutkinnon, ja arkkitehdiksi hän valmistui 1804. Valmistuttuaan Engel sai kiinnityksen Preussin rakennushallitukseen. Noin viitisen vuotta hän toimi Tallinnan kaupunginrakennusmestarin virassa, kunnes keväällä 1813 hän siirtyi Turkuun pietarilaisen tehtailija C. R. Lomanin palvelukseen kahden vuoden sopimuksella. Muutto muodostui Engelille elämän käännekohtaksi. Hän tutustui valtioneuvos Johan Albrecht Ehrenströmiin, jonka suosituksesta tuli valituksi Suomen suuriruhtinaskunnan pääkaupungin Helsingin uudelleenrakennuskomitean arkkitehdiksi 1816 alussa. Vuonna 1824 Engel nimitettiin Charles Bassin tilalle intendentinkonttorin päälliköksi, missä virassa hän oli kuolemaansa saakka 1840.

Intendentinkonttori vastasi maan julkisen rakentamisen valvonnasta ja oli tarvittaessa velvollinen laatimaan myös suunnitelmia. Rakennustoiminta oli 1820-luvulla ja seuraavina vuosikymmeninä vilkasta, ja intendentinkonttorissa laadittiin vuosittain jopa kymmenittäin piirustuksia erityyppisiä julkisia rakennuksia varten. On keskusteltu siitä, missä määrin kaikki nämä suunnitelmat voidaan lukea nimenomaan Engelin tuotantoon. Suuresta Engel-näyttelystä 1990 vastannut tutkijaryhmä arvioi hänen panoksensa intendentinkonttorin päällikkönä niin keskeiseksi, että on perusteltua pitää suunnitelmia hänen tekeminään, joskin viraston muu henkilökunta on vaikuttanut niiden syntyyn.

Engelin keskeinen panos oli siinä, että hän etsi eri julkisten rakennusten kategorioille eräänlaista arkkitehtonista identiteettiä. Julkisten rakennusten kehitykselle oli nimittäin ollut leimallista, että niiden pohjakaavarakaisut olivat hyvin pitkälle perustuneet asuntoarkkitehtuurin normatiivisiin pohjakaavoihin. Jo Charles Bassin mutta enenevässä määrin juuri Engelin aikana pohjakaavat alettiin piirtää rakennuksen toiminnan mukaisesti. Suunnitellessaan Hämeenlinnan lääninhallitusta (1836) Engel piti sitä eräänlaisena lääninhallitus-rakennuksen prototyypinä. Samantapainen pyrkimys normatiivisuuteen heijastui myös lääninsairaaloissa (Hämeenlinna 1839, Mikkeli 1840).

Lähde: Lilius, Henrik: Engel, Carl Ludvig (1778 - 1840): Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (viitattu 5.3.2019)
URN:NBN:fi-fe20051410

Keskussairaalaalaki hyväksyttiin eduskunnassa 1943 ja sitä tarkistettiin 1948. Lain ensimmäisen pykälän mukaan valtio tulee perustamaan yleistä sairaanhoitoa varten keskussairaaloita, jotka käsittävät vähintään kolme lääketieteen erikoisalaa, ja kunnat ottavat osaa keskussairaaloiden rakentamiseen, ylläpitoon, hallintoon ja käyttöön laissa säädettyjen perusteiden mukaan.¹⁸ Keskussairaalaverkoston toteuttamisohjelma laadittiin vuosille 1950–1964, ja se sai jatkoaikaa 1960-luvun loppuun saakka.¹⁹

Ilsenäisessä Suomessa ennen keskussairaalaalakea, jonka toteutuminen tarkoitti lääninsairaaloiden laajentamista tai korvaamista uusilla sairaalayksiköillä, läänijako uudistui vaiheittain seuraavaksi (10): Turun ja Porin lääni, Uudenmaan lääni, Hämeen lääni, Vaasan lääni, Oulun lääni, Mikkelin lääni, Kuopion lääni, Ahvenanmaan lääni (1918), Lapin lääni (1938) ja Kymen lääni (1945).

Ennen sairaalauudistusta maan lääninsairaalaverkko täydentyi vielä Lappiin 1941 perustetulla sairaalayksiköllä. Vaasan läänissä lääninsairaala oli 1931 siirretty Seinäjoelle.

5.4 Lääninsairaalat

Suomeen perustettiin ennen keskussairaalarjestelmään siirtymistä kaiken kaikkiaan kymmenen lääninsairaala, joista Viipuri on nykyään Venäjän valtion alueella.

Useimpiin lääninsairaaloihin rakennettiin uusi lasarettiosasto eli päärakennus 1840-luvulla. Samalle vuosikymmenelle ajoittui myös lääninsairaalan siirto Heinolasta Mikkeliin. Turku ja Kuopio saivat uudet kiviset päärakennukset vuosikymmenen loppupuolella. Ainoat 1900-luvun puolelle rakennetut lääninsairaalat rakennettiin Seinäjoelle ja Lappiin, joissa sairaalan toimintakin käynnistyi vasta kyseisenä vuosisatana.

Lääninsairaalat suunniteltiin Yleisten rakennusten intendenttikonttorissa. Vanhin säilynyt lääninsairaala on arkkitehti Bassin suunnittelema puurakennus Kuopiossa. Sen jälkeen pystytetyt päärakennukset ovat kivirakennuksia. 1840-luvulla rakennetuista sairaalarakennuksista Mikkelin lisäksi myös Vaasa ja Hämeenlinna rakennettiin yli-intendentti C. L. Engelin laatimilla piirustuksilla. Vuonna 1827 oli Engelin laatimien suunnitelmien mukaan rakennettu Turun lääninsairaalan yhteyteen opetussairaala, mutta se oli otettu heti valmistuttuaan kasarmikäyttöön.

Kaikki Engelin suunnittelemat lääninsairaaloiden päärakennukset ovat kaksikerroksisia, aumakattoisia, tiilestä muurattuja ja julkisivuiltaan rapattuja. Turun opetussairaalarakennus on klassisilta teemoiltaan hyvin vahvaa empireä, samoin 1844 valmistunut Vaasan lääninsairaalan päärakennus. Mikkelin ja Hämeenlinnan sairaalarakennuksissa ulkoasut jäivät koristelultaan niukemmiksi.

Mikkelissä vanhat lääninlasarettien rakennukset muodostavat edelleen eheän rakennusryhmän, jossa tapahtunut lisärakentaminen on sovitettu luontevasti alkuperäiseen arkkitehtuuriin. Sairaalan päärakennukseen tehdyt päätylaajennukset ajoittuvat 1800-luvun jälkipuolelle ja 1920-luvulle.

Hämeenlinnan lääninsairaalan päärakennuksen laajennus ja koko rakennuksen korottaminen ajoittuu 1920-luvun loppuun. Rakennus on nykyään kolmikerroksinen ja päätyihin rakennettujen poikkipäätien myötä pohjaltaan U-muotoinen.

MIKKELIN VANHA LÄÄNINLASARETTI ON YKSI KOLMESTA YLIARKKITEHTI CARL LUDVIG ENGELIN SUUNNITTELEMSTA LÄÄNINSAIRAALOIDEN PÄÄRAKENNUKSESTA SUOMESSA. MUUT OVAT VAASA JA HÄMEENLINNA. MIKKELI JA HÄMEENLINNA ON RAKENNETTU KÄYTÄNNÖSSÄ SAMOILLA PIIRUSTUKSILLA, MUTTA LISÄRAKENTAMINEN ON MUUTTANUT ETENKIN HÄMEENLINNAN SAIRAALARAKENNUKSEN KOKONAISHAHMOA. VAASAN LÄÄNINLASARETTIRAKENNUS EROSI ALUNPERINKIN TYYLLISESTI JA RATKAISUILTAAN EDELLÄ MAINITUISTA.

MIKKELISSÄ ON SÄILYNYT ENGELIN ALKUPERÄISEN KOKONAISUUNNITELMAN MUKAINEN PIHAMILJÖÖ. TONTIN LUOTEISKULMAN SIIPIRAKENNUS ON ENTISELLÄÄN, MUTTA TALOUSRAKENNUSTA JA TOISTA SIIPIRAKENNUSTA ON LISÄRAKENNETTU KUITENKIN VANHA TYYLI HUOMIOON OTTAEN.

NÄISTÄ KOLMESTA EDELLÄ MAINITUSTA ENGELIN SUUNNITTELMASTA LÄÄNINSAIRAALASTA VAIN MIKKELISSÄ LASARETTI RAKENNETTIIN ENGELIN LAATIMALLE ASEMAKAAVA-ALUEELLE JA SEN MUKAISESTI.

LÄÄNIN-S□IR□□L□ (Ls)	Toiminta alkanut	Pää-raken-nus	Puu Kivi	Suunnittelija
1 Turku	1759	1881–82 1827	K	H. Dahlström ja L. I. Lindqvist Ls:n opetussairaala, C. L. Engel, heti valmistuttuaan kasarmiksi, lääninsairaalan käytössä 1857–1882
2 Vaasa	1768*	1844	K	C. L. Engel, laajennettu 1882, muutostöitä 1939
3 Helsinki	1777 ** 1833^	purettu / 1833	- K	- / A. E. Staubert ja C. L. Engel, laajennettu 1838 Engel
4 Hämeenlinna	1785	1844	K	C. L. Engel, laajennettu ja korotettu 1929, laajennettu 1962
5 Oulu	1792	1849	K	E. B. Lohrman laajennettu 1901 ja 1969
6 Kuopio	1797	1822 1877	P K	Charles Bassi E. B. Lohrmann
7 Heinola	1799***	purettu	P	-
8 Mikkelä	1844	1844	K	C. L. Engel, laajennettu 1874, 1881, 1827

Kuva: Taulukossa on lueteltu Suomeen perustetut lääninsairaalat, niiden sijoituspaikkakunnat ja perustamisvuodet sekä 1800-luvulla rakennettujen lasarettiosastojen eli päärakennusten käyttöönottovuosi ja suunnittelija sekä rakennusmateriaali. – Listalta on jätetty pois Viipurin lääninsairaala, joka oli toiminnassa 1811–1945 sekä 1900-luvulla perustetut lääninsairaalat: Seinäjoki 1931 ja Lappi 1941.

* Vaasan lääninsairaala siirrettiin Seinäjoelle 1931

** Uudenmaan ja Hämeen läänin lääninsairaala perustettu 1777 ja siirrettiin Helsingistä Hämeenlinnaan 1785

*** Kymenkartanon läänin lääninsairaala siirrettiin Heinolasta Mikkelin 1844

^ Uudenmaan lääninsairaala toimi vuodesta 1835 osana Kliinistä instituuttia. Vuonna 1861 ne yhdistettiin Helsingin yleiseksi sairaalaksi.²⁰

Kuva: Hämeenlinnan lääninsairaalan päärakennus (vas.) ja sivurakennus. Päärakennus on korotettu kolmikerroksiseksi. /Hämeenlinnan kaupungin kuvapankki, Maija Jauhola. 2013.

6 MIKKELIN KESKUSSAIRAALAN RAKENNUKSEN LÄÄNINSAIRAALAN VAIHEIT

6.1 Lääninsairaala Heinolasta Mikkeliin; Venäjän vallan aika

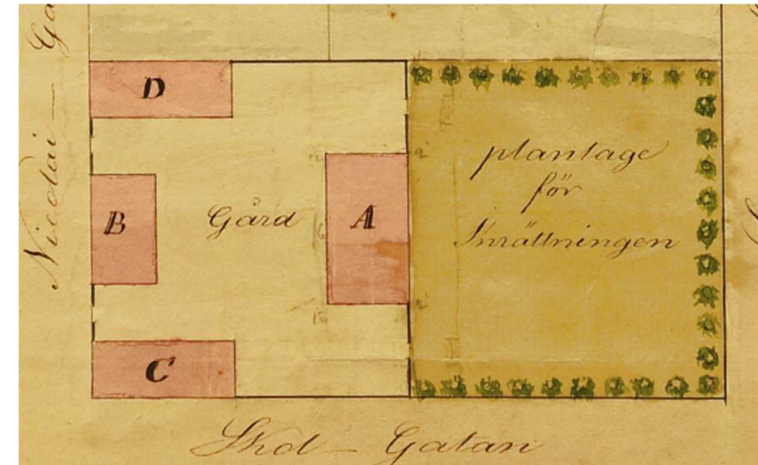
Ensimmäinen rakennusvaihe: sairaalan päärakennus sekä asuin- ja talousrakennukset

Lääninlasaretin muutto vanhasta hallintokeskuksesta eli Heinolasta läänin uuteen pääkaupunkiin Mikkeliin tapahtui vuonna 1844. Kuusi vuotta aikaisemmin kaupunkioikeudet saaneessa Mikkeliissä oli sairaala päätetty sijoittaa Kirkkotorin koilliskulmalle kaupungin pääkadun eli Nikolainkadun varteen. Ensimmäiset luonnokset sairaalan rakennuspiirustuksiksi lähetettiin senaatille jo syyskuussa 1838, mutta hanketta ei lähdetty toteuttamaan sairaalalääkärien eli Heinolan piirilääkäri Anders Johan Lillen ja linnan- ja lasaretinlääkäri Lars Petter Annerstenin laatimien luonnosten pohjalta. Senaatti antoi Yleisten rakennusten intendenttikonttorin yliarkkitehdin C. L. Engelin tehtäväksi yhdessä pääjohtaja von Haartmanin kanssa laatia ehdotukset tiilestä ja puusta rakennettavaa, 78 potilaspaikkaa käsittävää sairaalaa varten. Engel sai valmiiksi tiilirakennusten piirustukset huhtikuussa 1840, vain joitakin viikkoja ennen kuolemaansa.²¹

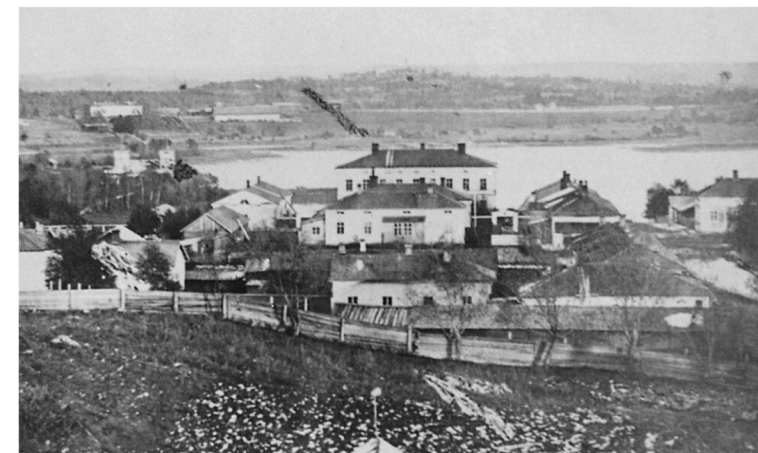
Toteutetussa Engelin ehdotuksessa symmetrisenä sommitelmana hahmottuva rakennuskokonaisuus²² käsitti tontin takaosaan sijoitetun kaksikerroksisen **päärakennuksen**, Nikolainkadun varteen sijoitetun yksikerroksisen taloudenhoitajan ja ruokaurakoitsijan talon ja tontin molemmille laidoille, päädyt Nikolainkadun suuntaan sijoitetut siipirakennukset. Päärakennuksen sijoitettiin lasarettiosasto ja sukupuolitautisten hoitola. Vuonna 1839 laadittuun kustannusarvioon sisältyivät edellä mainittujen rakennusten lisäksi kellari sekä tontin ympärille rakennettava lankkuaita ja portit.

Intendentti Lohrmann ja intendenttikonttorin toinen konduktööri, arkkitehti A. F. Granstedt vastasivat lääninsairaalan rakennustöiden toteuttamisesta. Rakennusurakka kilpailutettiin tarjoushuutokaupassa ja urakkasopimus laadittiin kauppias F. A. Gaddin kanssa, mutta jo töiden alkuvaiheessa urakka siirtyi kauppias A. W. Savanderille. Rakennustöiden valmistuminen viivästyi yli vuodella sovitusta määräajasta, mutta lopulta syyskuussa 1844 pidettiin rakennustöiden loppukatselmus ja joulukuussa potilaat ja sairaalalakalusto kuljettiin Heinolasta Mikkeliin.²³

Engelin jälkeen intendenttikonttorin johtajaksi tullut arkkitehti Ernst Lohrmann laati 1851 piirustukset puurunkoisesta varuskammarista eli varusvarastosta.²⁴ Sairaalatontin etelälaitaan, toisen siipirakennuksen itäpuolelle sijoitettu rakennus valmistui käyttöönotettavaksi 1853, viimeistelytöt saatiin päätökseen pari vuotta myöhemmin.²⁵

Kuva: A päärakennus, B taloudenhoitajan ja ruokaurakoitsijan talo, C siipirakennus (leipomo, pesutupa, mankelihuone ja sairashuoneet mielenvikaisia potilaita varten) ja D siipirakennus (eläinsuoja, varastotiloja, ruumishuone, puuliiteri ja ulkokuoneet). Oleskelupihaksi ja hyötymaaksi tarkoitettu plantaasi sijaitsi lasaretin takana, rantaan viettävässä rinteessä. / Osasuurennos Ritning till en flygel byggnad... 16.4.1840 C. L. Engel. KA.

Kuva: Lääninsairaalan päärakennus ennen 1874 rakennettua päädyn laajennusosaa. / Osasuurennos kuvasta. Mikkelin valokuvakokoelma, KAM.

Toinen rakennusvaihe: Koeparannushuone, ulkorakennuksia ja sairaalan lisärakentaminen

Yleisten rakennusten ylihallituksen ensimmäisen arkkitehdin Georg Wileniuksen laatimat piirustukset Mikkelin lääninsairaalan yhteyteen rakennettavaa mielisairaiden koeparannushuonetta eli vastaanottolaitosta varten hyväksyttiin senaatissa 14.7.1880. Uuden hoitolarakennuksen urakkatarjouskilpailun voitti apteekkari Carl Gustaf Grénman Mikkelistä. Rakennustyöt eivät edistyneet sovituksessa aikataulussa. Vasta vuotta sovittua myöhemmin tehtiin ensimmäinen rakennustöiden katselmus ja tällöin huomattiin rakennuksessa runsaasti puutteita ja virheitä. Kesti vielä kolmisen vuotta (1884) ennen kuin talo voitiin ottaa käyttöön ja lopullisesti rakennushanke saatiin päätökseen vuoden 1887 loppuun mennessä.²⁶ Vuonna 1885 oli rakennettu lääninarkkitehti Loenbomin suunnittelema lankkuaita portteineen estämään potilaiden mahdollista karkaamista.

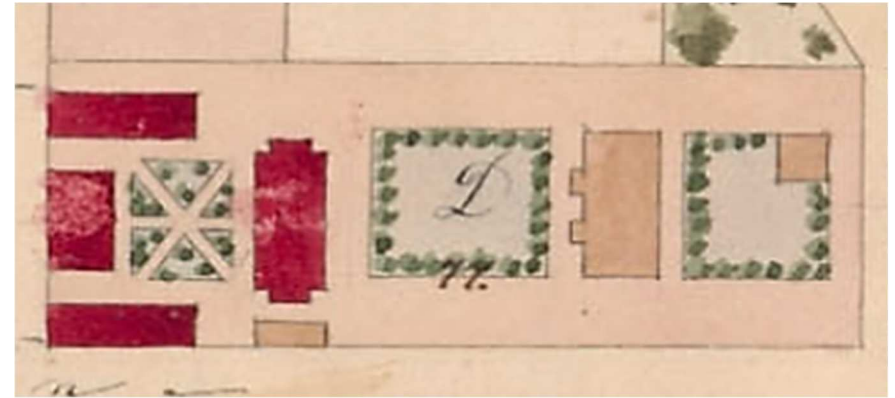
Vastaanottolaitoksen valmistumisen jälkeen sairaala-alueelle rakennettiin eräitä ulkorakennuksia, joiden tarpeellisuudesta lääkintöhallitus joutui usean vuoden ajan muistuttamaan, kunnes senaatti 16.10.1888 yleisten rakennusten ylihallituksen esityksestä antoi määräyksen lisärakennustöistä. Niiden mukaisesti syksyllä 1889 valmistui päärakennuksen lähelle tiilinen saunarakennus ja sen viereen seuraavana kesänä puinen halkoliiteri ja vielä kesällä 1894 puusta olkivaja saunan jatkoksi. Vanha sauna peruskorjattiin mankelihuoneeksi 1890.²⁷

Sairaalan päärakennusta oli 1870–80-luvuilla laajennettu päädyistä. Samalla oli uusittu koko ilmanvaihtojärjestelmä.²⁸

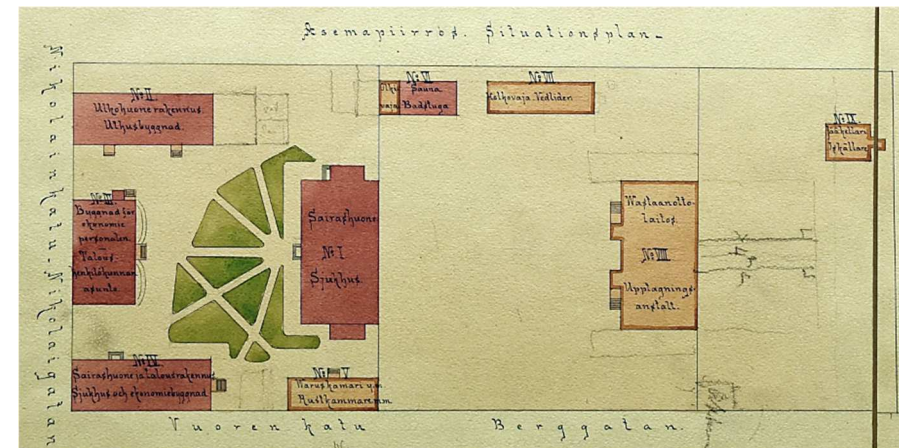
Seuraava suurempi rakennushanke toteutettiin 1900-luvun alkuvuosina, kun sairaalarakennukset varustettiin vesi- ja viemärijohdoilla, Nikolainkadun varrella sijaitsevaan entiseen taloudenhoitajan asuntoon rakennettiin toinen kerros 1901, pohjoispuoleista siipirakennusta jatkettiin pihalle päin ja tontille rakennettiin erillinen ruumishuone. Muutos- ja laajennustyöt suunnitteli ylihallituksen sairaala-arkkitehti Magnus Schjerfbeck.²⁹

Lääninsairaalan alue sai ajan myötä puistomaista vehreyttä. Asemakaavojen perusteella oli vanhimman rakennusryhmän sisäpihalla geometriseen käyttävisommitelmaan perustunut viheralue. Päärakennuksen rantaa viettävällä rinteellä sijainnut plantaasi pienehieman vastaanottolaitoksen rakentamisen myötä, mutta toisaalta tontin laajennusalueelle rantaan oli perustettu toinen istutusten rajaama viherpiha. Vuonna 1913 puutarhuri Juho Rannikolta tilattiin suunnitelmat tonttien 78–79 muuttamiseksi sairaalan marja-, hedelmä- ja vihannesomavaraisuutta

lisääväksi puutarhaksi.³⁰ Senaatti myönsi helmikuussa 1916 määrärahan puutarhan perustamiseen.³¹

Kuva: Kaupungin asemakaavaan on merkitty punaisella 1840-luvun rakennusryhmä ja vaaleanruskealla 1850-luvulla valmistunut varuskammari ja 1881 rakenteilla ollut vastaanottolaitos. Sisäpihalla on säteittäisiin käytäviin perustuva puistikko. Viheralueiden esitystapa vaikuttaa suurpiirteiseltä. / Osasuurenos C.E. Müller 1881

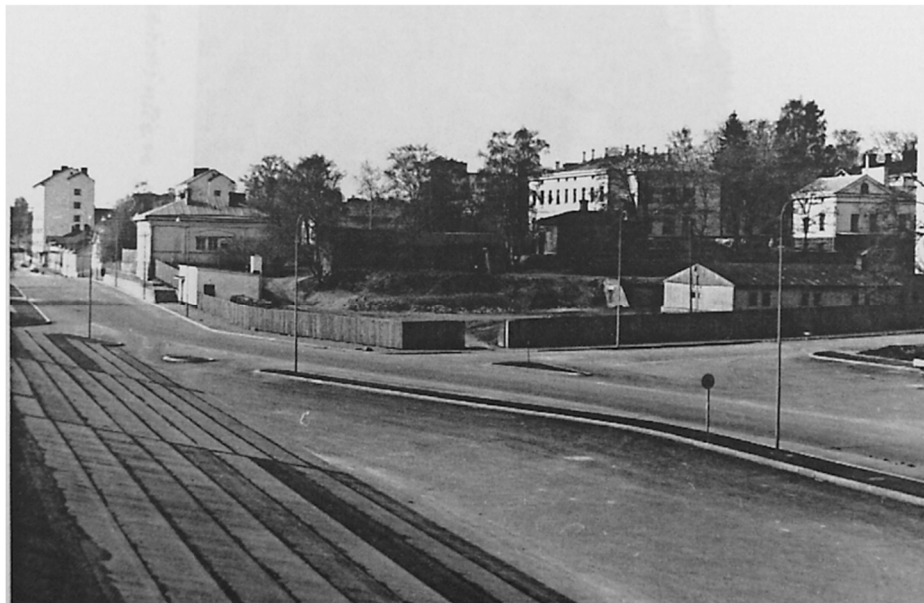
Kuva: Vuoden 1895 asemapiirroksen mukaan päärakennuksen (I) edestä säteittäin lähtevät käytävät muodostavat viuhkamaisen sommitelman. Päärakennusta vastapäätä on taloushenkilökunnan asuinrakennus (III), pihan pohjoisreunalla ulkokuonerakennus (II), sauna (VI) ja halkovaja (VII). Etelässä Vuorikadun varrella ovat sairashuone- ja talousrakennus (IV) ja varuskammari (V). Tontin itäpäässä vastaanottolaitos (VIII) ja jääkellari (IX). / Osasuurenos, W. Wilenius, mittauspiirustukset 1895. KA.

Kuva vasemmalla: Kuva on otettu ennen vuotta 1901 ja talousrakennuksen korottamista kaksikerroksiseksi. Lasaretin katolla on korkea tuuletushormi, joka rakennettiin 1880-luvun alkuvuosina. Länsifasadin tiukkaa symmetriaa on rikkonut yhden ikkunan suurentaminen. Sisäpihan puiden latvat eivät vielä nouse sairaalan päärakennuksen katonharjan korkeudelle. / Mikkelin keskussairaalan arkisto.

Kuva alhaalla vasemmalla: Kuva on otettu toukokuussa 1959. Sairaalan katolta on purettu korkea tuuletushormi. Rantakatu eli nykyinen Mannerheimintie kulkee aivan entisen vastaanottolaitoksen vierestä. Tontin lauta-aita alkaa rakennuksen seinästä. Sairaalan tontilla on jäljellä vanhoja ulkorakennuksia sekä sairaalaparakki, jonka etualalla mäkeä nousee sittemmin lisärakentamisen tieltä hävinnyt Puutarhakatu. Sairaalan sisäpihan puusto on kasvanut sairaalarakennusta korkeammaksi. /Mikkelin museoiden valokuvat.

Kuva: Kuvassa etualalla on 1850-luvulla rakennettu varuskammari (T) ja sen takana eteläinen siipirakennus (Q), jossa oli taloustilojen lisäksi huoneet mielenvikaisia potilaita ja heitä varten palkattua vartijaa ja sairaanhoitajaa varten.³² Kuva on otettu 2015.

TIETOTAULU 3

Valtion rakentamisen valvonta ja rakennusten hoito lääninsairaalan aikaan

Mikkelissä lääninsairaala rakennettiin aikana, jolloin Yleisten rakennusten **intendentinkonttori** (YRI) oli yleisten rakennusten vastaava viranomainen. Viraston tehtävänä oli huolehtia valtion rakennusten ylläpidosta ja suunnitella uudet valtion rakennukset.

Vuonna 1865 annetulla asetuksella intendentinkonttorin nimi vaihtui Yleisten rakennusten ylihallitukseksi (YRYH) ja samalla perustettiin piiriorganisaatio hallituksen työ määrän keventämiseksi. Sairaalarakennusten hoidosta ja korjauksesta huolehti jatkossa Mikkelin **lääninrakennuskonttori** lääninarkkitehdin johdolla aina vuoteen 1936, jolloin YRYH:sta muodostettiin rakennushallitus. Ylihallituksen aikana Mikkelissä lääninarkkitehteina³³ olivat Nils Johan Österman (1865–1866), C. A. Cawén (1867–1868), Georg Wilenius (1868–1870), Constantin Kiseleff (1871–1875), Wolmar Westling (1875), Gustaf Alexander (Axel) Loenbomin (1876–1891, välillä vt:nä oli F.H. Rancken), Johan Ludvig Lybeck (1891–1901), W.A. Tötterström (1902–1907), Uno Armas Rankka (Kranck) (1911–24) ja Kalle Kontio (1924–1936)³⁴.

Rakennushallituksen alaisena toimi maassa viisi huoneenrakennuspiiriä, joiden johtajana oli piiriarkkitehti. Vuonna 1944 rakennushallintoa organisoitiin niin, että maahan perustettiin kuusi rakennuspiiriä, joissa jokaisessa toimi piirikonttori. Valtion rakennushallinnosta annetulla asetuksella 1954 määrättiin valtion paikallisen rakennustoiminnan valvontaa varten kuhunkin lääniin lääninhallituksen yhteyteen lääninrakennustoimisto, jonka johtajana oli lääninarkkitehti. Vuonna 1971 jaettiin maa rakennuspiireihin, joihin kuului yksi tai useampia läänejä. Kussakin piirissä oli piirirakennuspäällikkö.³⁵ Vuonna 1995 rakennushallitus lakkautettiin ja valtion kiinteistöomaisuus hajautettiin 15 kiinteistöyksikölle. Näistä suurin oli Valtion kiinteistölaitos. Vuonna 1999 virastomuotoisesta Valtion kiinteistölaitoksesta tuli liikelaitos, ja 2001 sen nimeksi tuli Senaatti-kiinteistöt. Asiakaspalvelusta, kiinteistöjen vuokrauksesta, isännöinnistä ja kiinteistöhoitoon liittyvistä asioista huolehtii Senaatti-kiinteistöjen alueorganisaatio.³⁶

Ennen kuin Mikkelin lääninsairaala vuonna 1965 tuli kaupungin hallinnoima keskussairaala, ehti Mikkelissä valtion rakentamisen valvonta ja rakennusten hoito kuulua Kuopion piirikonttorille (1937–1945), IV rakennuspiirille (1945–1953) ja Kymen lääninrakennustoimistolle (1954–1971).³⁷

6.2 Lääninsairaala itsenäisyyden alusta 1960-luvulle**Hylätyt laajennussuunnitelmat**

Mikkelin lääninsairaalan tilat oli todettu jo 1900-luvun alussa riittämättömiksi ja vanhanaikaisiksi. Uutta rakennushanketta jouduttiin kuitenkin odottamaan aina 1930-luvulle saakka. Syinä olivat taloudellisten resurssien niukkuuden ja välillä koetun sota-ajan³⁸ lisäksi muuttuvat näkemykset ja päättämättömyys sairaalalaitoksen kehittämisestä ja tehtävien jakamisesta valtion ja kuntien välillä.

Lääkintöhallitus vastaanotti vuonna 1904 Mikkelin lääninsairaalan ylilääkärin anomuksen ”sairashuoneen yleisestä uudesti järjestämisestä” ja teetti rakennuspiirustukset ja alustavan kustannusarvion lääninsairaalan saneeraus- ja laajennushanketta varten. Suunnitelma, joka koski varsinaisen sairaalarakennuksen muuttamista yksinomaan lasarettiosastoksi, uuden mielisairaiden vastaanottolaitoksen rakentamista ja vanhan vastaanottolaitoksen muuttamista sukupuolittautisten hoitolaksi ja ei kuitenkaan saanut senaatin hyväksyntää. Myös vuonna 1915 yleisten rakennusten ylihallituksessa laaditut piirustukset Mikkelin lääninsairaalan lisärakennusehdotusta varten jäivät ilman määrärahoja senaatissa 13.4.1915.³⁹

Mielisairaiden vastaanottolaitos suljettiin vuoden 1921 lopulla, ja kunnostettuun puutaloon muutti seuraavan vuoden alussa lääninsairaalan veneeristen tautien osasto. Mikkelin läänistä kotoisin olleet mielisairaanhoitoa tarvitsevat potilaat sijoitettiin kotikunnasta riippuen joko Niuvanniemen tai Pitkäniemen keskuslaitokseen tai Viipurin lääninsairaalan vastaanottolaitokseen.⁴⁰ Talon lähiympäristöä oli muuttanut muutaman metrin päähän rakennuksesta tehty Rantakatu, jota varten oli talon alapuolelta jouduttu leikkaamaan rinnettä ja tukemaan se kivi-betonimuurilla.

Vuonna 1927 järjestetyssä yleisessä lääkärinkokouksessa hyväksyttiin sairaalalaitoksen myöhemmän kehityksen kannalta tärkeä julkilausuma: ”Maan sairaalalaitosta on lähitulevaisuudessa kehitettävä kunnallisia sairaaloita perustamalla, jonka ohella läänin ym. valtion suurempia sairaaloita on kehitettävä keskussairaaloiksi erikoisosastoineen.”⁴¹ Seuraavan vuosikymmenen alussa lääkintöhallituksen esityksestä päädyttiin ratkaisumalliin, joka Mikkelissä merkitsi lääninsairaalan laajentamista ja vanhojen tilojen peruskorjausta sekä luopumista toistaiseksi suunnitelmasta rakentaa uusi sairaala avarampaan ja rauhallisempaan paikkaan keskustan tuntumaan.

Sairaalan laajennus- ja peruskorjaushanke 1930-luvulla

Uuden lääninsairaalarakennuksen suunnitteli professori, arkkitehti Jussi Paatela Helsingistä. Rakennuttajana oli lääkintöhallitus, jonka 1931 perustettu rakennustoimisto laati rakennussuunnitelmat ja valvoi työn edistymistä. Pääurakoitsijana oli helsinkiläinen rakennusliike Tektor Oy.⁴² Kuusikerroksinen, 116 vuodepotilaalle tarkoitettu sairaala vihittiin käyttöön 30.12.1934. Vuotta aikaisemmin valmistui uudisrakennustyön kanssa samanaikaisesti toteutettu talousrakennuksen laajennus Porrassalmenkadun varrella. Talousrakennus, jossa oli palveluskunnan asuntoja, sairaalan keittiö ja pesula, yhdistettiin peruskorjauksen yhteydessä uuteen sairaalaan tunnelilla.⁴³

Vanha sairaalarakennus jäi vuoden 1935 alussa tyhjilleen ja sitä alettiin keväällä muuttaa hoitajatarkodiksi.⁴⁴ Tätä ennen olivat potilasosastojen osastonhoitajat asuneet osastojen yhteydessä olevissa huoneissa. Koko taloa hoitajattaret eivät saaneet vaan puolet toisesta kerroksesta osoitettiin allääkäriin asunnoksi. Laajennushankkeen jälkeen oli Mikkelin lääninsairaala saanut toisen alilääkäriviran, mutta uuden sairaalarakennuksen tilaohjelma oli sisältänyt vain yhden lääkäriasunnon.

Sodan jälkien korjaaminen

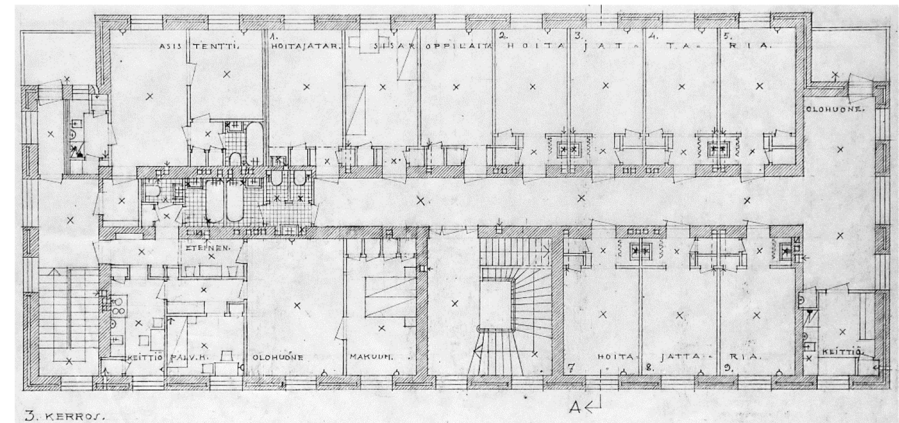
Mikkelissä toimi 13. lokakuuta 1939 alkaen 17. sotasairaala, jonka keskuksena oli lääninsairaala, mutta sen lisäksi myös Mikkelin lyseo, kaupunkiseurakunnan seurakuntatalo, kaupungin kunnallissairaala ja Moisioin piirimielisairaala oli varustettu sotasairaalan käyttöön. Päämajakaupunkina toimivassa Mikkelissä lääninsairaala sijaitsi hyvin riskialttiisti keskustassa ja rautatieaseman välittömässä läheisyydessä. Uhkakuvat toteutuivat talvisodan loppupuolella, kun maaliskuun 5. päivän ilmahyökkäyksessä sairaala-alueelle osui kaikkiaan yhdeksän suurta räjähdyspommiä, jotka tuhosivat sen täysin käyttökelttomaksi.⁴⁵ Yksi pommeista osui hoitajatarkotina toimivaan vanhaan päärakennukseen ja vei siitä luoteiskulmauksen pois.⁴⁶

Lääkintöhallituksen rakennustoimisto⁴⁷ laati lääninsairaalaan varten kaiken kaikkiaan seitsemän vaihtoehtoista korjaussuunnitelmaa kustannusarvioineen. Yhtenä vaihtoehtona esitettiin kokonaan uuden sairaalan rakentamista toiseen paikkaan. Rakennustoimiston arkkitehdin Uno Ullbergin laatima ”Selvittely Mikkelin lääninsairaalan korjaus- ja rakennusehdotuksista kustannusarvioineen” valmistui 19.4.1940 ja lääkintöhallitus lähetti sen oman ehdotuksensa liitteenä sisäasiainministeriölle 24. huhtikuuta. Lääkintöhallitus ei kannattanut Ullbergin esityksiä uudisrakentamisesta, vaikka pitikin sairaalan nykyistä

paikkaa toimintaan sopimattomana, vaan ehdotti kustannuksiltaan halvinta vaihtoehtoa eli rakennusten välttämättömään kuntoon saattamista. Lääkintöhallitus piti korjausvaihtoehtoa vain väliaikaisratkaisuna ennen kuin olosuhteiden salliessa ryhdytään rakentamaan sopivaan paikkaan Mikkelin lähelle siellä välttämättä tarvittavaa keskussairaala.⁴⁸

Valtioneuvosto hyväksyi keskusviraston esityksestä Mikkelin lääninsairaalan pommitusvaurioiden korjaamisen toteutettavaksi lääkintöhallituksen ehdottaman halvimman vaihtoehdon mukaan ja myönsi tarvittavan määrärahan 16.5.1940. Lääninsairaala pääsi muuttamaan takaisin korjattuihin tiloihin 27. elokuuta samana vuonna. Hoitajatarkoti korjattiin myös nk. väliaikaiseen käyttökuntoon. Rakennusten korjaustyöt tehtiin pääasiassa laskutustyönä rakennusmestari W. Rosenlöwin johdolla ja ne todettiin piirustusten ja määräysten mukaisesti suoritetuksi lopputarkastuksessa 4.12.1940.⁴⁹

Sairaalassa oli jatkuvaa puutetta henkilökunnan asunnoista. Yliääkäri Relanderin esitys hoitajatarasuntolan korottamisesta yhdellä kerroksella eteni niin pitkälle, että rakennushallitus teetti 1940-luvun lopulla lisärakennuksen rakennuspiirustukset ja kustannusarvion.⁵⁰ Hanke kariutui lääkintöhallituksen vastustukseen.

Kuva: Hoitajatarkodin toteuttamatta jääneessä lisärakennusehdotuksessa uusi kerros noudatteli vanhaa keskikäytäväperiaatteen mukaista tilaratkaisua. Ulkoseinät oli tarkoitus muurattavaksi ilma/eristeraollisina. / Rakennushallitus, Mikkelin lääninsairaalan asuntola, lisäkerrosehdotus. 31.12.1948. Piirsi arkkitehti Armas Siitonen. KA

Vuosikymmeniä jatkunut keskustelu kuntien ja valtion keskinäisestä suhteesta sairaalatoimen alalla saatiin lakisääteiselle pohjalle vuonna 1943,

jolloin annetussa keskussairaalalaisissa määrättiin, että kaupunkien, kauppaloitten ja maalaiskuntien oli varattava tietty määrä sairaansijojen joko valtion yksin tai yhdessä kuntien kanssa omistamista sairaaloista.⁵¹ Yhtenäistä yleisvaltakunnallista sairaalasuunnitelmaa päästiin luomaan vasta 1956 annetun sairaalalain pohjalta. Samana vuonna rakennushallitus antoi Arkkitehtitoimisto Kokko & Kokon (myöh. Kauko Kokko & Co.) tehtäväksi Mikkelin sairaalan laajennuksen suunnittelun ja kustannusarvion laatimisen.

Sairaalan laajennus ja peruskorjaus 1960-luvulla

Lääninsairaalan laajennus ja peruskorjaus toteutettiin vuosina 1960–1963. Vastaavana viranomaisena oli rakennushallitus, joka toimi myös rakennushankkeen valvojana. Nämä rakennustyöt oli lääkintöhallituksen pääjohtajan Niilo Pesosen mukaan, jälleen kerran, tarkoitettu väliaikaisratkaisuuksi ja helpottamaan lääninsairaalan toimintamahdollisuuksia siksi ajaksi, minkä se joutuu odottamaan oman keskussairaalan valmistumista.⁵² Uudis- ja korjaustöiden arkkitehtisuunnittelusta vastannut arkkitehti Kauko Kokko siirtyi kesken rakennushankkeen rakennushallituksen yliarkkitehdin virkaan ja valvoi virkansa puolesta suunnittelemansa sairaalan rakennustöitä, joiden pääurakoitsijaksi oli valittu mikkeliäinen Rakennusliike Mehtälä & Seppälä Oy.

Lääninrakennustoimiston suorittamiin vuosikorjauksiin 1958–64 kuului eri rakennuksiin, kuten entiseen sairaalan päärakennukseen, sijoitettujen henkilökunnan asuinhuoneiden eriasteisia korjaustoimenpiteitä.⁵³

Täydennysrakentaminen muutti myös sairaalan piha-alueita ja sen sisäisiä kulkuväyliä. Virka-asutokäytössä olleen entisen mielisairaiden vastaanottolaitoksen pohjoispuolelle rakennettiin asfalttipintainen, metallikaiteiden reunustama ajoluiska Mannerheimintieltä yläpihalle.⁵⁴ Hoitajatarkodin ja puutalon välinen viheralue ja puutalon pihaympäristö säilyivät kuitenkin puistomaisena syreenipensaineen, vaahtera- ja koivupuineen. Piha-alueen muutokset merkitsivät myös rakennuskannan vähentymistä. Uudisosan ja vanhan päärakennuksen välimaastosta purettiin parakkisairaala, ruumishuone ja kaksi vajarakennusta.⁵⁵

6.3 Keskussairaalan vuodesta 1965

Vanha sairaalan päärakennus muutetaan hallintorakennukseksi

Mikkelin keskussairaalaapiirin (353 sairaansijaa) perustamiskirja allekirjoitettiin 19.2.1948. Keskussairaala pääsi aloittamaan kuitenkin toimintansa vasta, kun valtioneuvosto sairaalain muuttamisesta 1962 annetun lain nojalla määräsi Mikkelin keskussairaalan kuntainliiton perustettavaksi ja luovutti sen käyttöön Mikkelin lääninsairaalan keskussairaalan käytettäväksi. Mikkelin lääninsairaalan omistus ja hallinto siirtyi valtiolta Mikkelin keskussairaalan kuntainliitolle vuonna 1965.⁵⁶

Keskustelu keskussairaalan sijoituspaikasta jatkui vielä senkin jälkeen, kun sairaala oli aloittanut toimintansa lääninsairaalaan kunnostetuissa tiloissa, ja valtiovalta oli katsonut sairaalan täyttävän laissa keskussairaalle asetetut vaatimukset. Laajentamisen velvoitteita jäi olemaan, sillä sairaalassa ei ollut vuoden 1965 alussa ajantasaistetun perustamisasikirjan mukaista sairaansijamäärää eikä kaikkia sovittuja osastoja.⁵⁷ Sairaalaa esitettiin rakennettavaksi Karkialammen seudulle tai Moision suunnalle. Koska kuntainliiton jäsenkunnat suhtautuivat kielteisesti kokonaan uuden keskussairaalakompleksin rakentamiseen uuteen paikkaan, liittohallituksessa päädyttiin viemään laajennushanketta siltä pohjalta, että se toteutetaan nykyiselle paikalle ja Puutarhakadun koillispuolella sijaitsevan Pirttiniemen puiston alueelle. Päätös sai tukea myös Mikkeliin asemakaavoja tehneeltä professori Otto-I. Meurmanilta.⁵⁸

Vuoden 1973 syksyllä asemakaava uutta sairaalakorttelia varten sai lain voiman ja kolme vuotta myöhemmin tarvittavat maa-alueet oli ostettu kuntainliitolle. Keskussairaalan laajennus- ja peruskorjaushanke suunnittelu- ja rakennustöineen kesti vuodesta 1972 vuoteen 1992. Sen kolme päävaihetta olivat:

- 1) **Vanhan lääninlasaretin (P)** saneeraus hallintokeskukseksi sekä pienempiä kunnostustöitä vanhimmissa rakennuksissa (Q ja R) 1975–76.
- 2) Laajennusosan eli varsinaisen uuden sairaalan rakentaminen 1983–85.
- 3) Vanhan eli 1930- ja 1960-luvuilla rakennetun sairaalan ja muutamien sitä vanhempien rakennusten (R, T) peruskorjaus 1984–1992.⁵⁹

Vanhan lääninlasaretin ja vanhan mielisairasosaston välisellä piha-alueella oli pitkään puutarha kasvimaain ja marjapensain. Puutarhan alatasanteelle tehtiin 1980-luvun jälkipuolella leikkipiha, joka tämän vuosikymmenen puolella muutettiin henkilökunnan pysäköintialueeksi.⁶⁰

Vuonna 1991 perustettiin Etelä-Savon sairaanhoitopiiri, johon yhdistettiin neljän eri sairaanhoitoalan kuntainliiton toiminnat. Kuntainliitot olivat:

Mikkelin keskussairaala, Pieksämäen aluesairaala, Kontiopuiston sairaala ja Etelä-Savon mielisairaanhuoltopiiri. Neljä vuotta myöhemmin perustettiin Etelä-Savon sairaanhoitopiirin kuntayhtymä. Vuosina 2005–2009 rakennettiin arkkitehti P. Koivulan suunnittelema lisärakennus sairaalan yhteispäivystiloja varten, samalla poliklinikkatilat saneerattiin.⁶¹

Viimeisin lisärakennushanke käynnistyi 2015 ja sen on tarkoitus valmistua 2022. Kyseessä oleva ESPER-hanke on Etelä-Savon sosiaali- ja terveyspalvelujen kuntayhtymän uudistamishanke, joka käsittää sekä uudisrakentamista että nykyisten tilojen saneeraamisen. Rakentaminen tapahtuu pääasiassa entisen sairaalakorttelin sisällä. Perhetalon tieltä väistyi viimeinen Pirttiniemen puistosta jäljellä ollut puistikko. Korttelin ulkopuolelle on valmistunut pysäköintitalo.

Kuva: Vasemmalla on vanha lääninlasaretti, keskellä 1930-luvun lääninsairaala ja oikealla 1960-luvun alkupuolella valmistunut sairaalarakennus. Kuva on otettu S-rakennuksen pihalta.

7 P-RAKENNUKSEN KÄYTTÖ- JA KORJAUSHISTORIA

Luvussa kuvataan entisen lääninsairaalan päärakennuksen, nykyisen hallintorakennuksen eli P-rakennuksen, keskeinen käyttöhistoria, rakennusvaiheet ja korjaushistoriaa. Esitys on jaettu rakennuksen käyttöhistorian mukaan kolmeen lukuun. Rakennuksen teknisiä ratkaisuja, ulkoasua ja tilaratkaisuja sekä korjaushistoriaa koskevaa tietoa on löytynyt erityyppisistä lähteistä. Rakennuspiirustukset ja lääninrakennustoimiston katselmuspöytäkirjat ja kustannusarviot ovat antaneet tietoa 1800-luvun tilanteesta aina 1920-luvulle. Sen jälkeisen neljä vuosikymmenen ajalta on rakennuspiirustuksia niukalti. 1970-luvun peruskorjauksesta ja sitä nuoremasta korjaustoiminnasta löytyy kattavimmat piirustusaineistot työselityksineen. Rakennustoiminnan vaiheita on käsitelty laajasti myös Kyösti Väänänen sairaalahistoriassa. Nykytilaa kuvaavat rakennekuvat ovat uusimmasta kuntotutkimuksesta (2019 Sitowise).

Kuva: Vaalea lasarettirakennus nousee isona rakennuksena hyvin esille satamalahden suuntaan. Rinnepuutarha on lähes puuton. /Kuvia Mikkelistä 1897 -kirjanen, postikorttikuvia. Mikkelin-kokoelma, MMA.

7.1 Lääninsairaalan päärakennuksena 90 vuotta

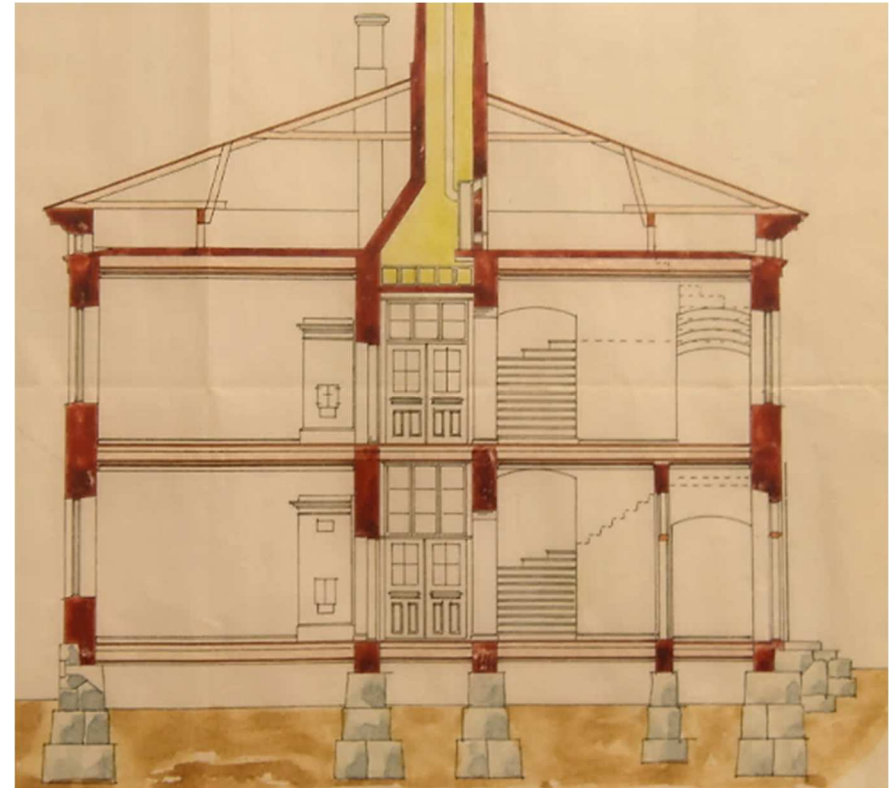
Runko ja perustus 1844

Rakennus perustettiin luonnonkivistä ladotun jatkuvan perusmuurin varaan. Ulkopinnassa näkyi karkeasti lohkottuja luonnonkiviä. Uunien perustukset tehtiin kivijalan tapaan luonnonkivistä. Rakennukseen ei tehty kellaria.

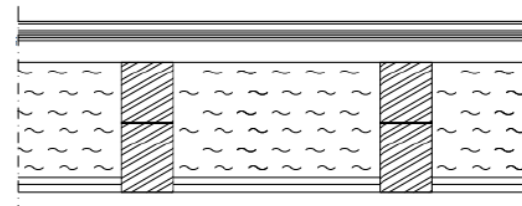
Alapohjan rakenteena oli tuulettuva kantava täytepohja eli rossipohja. Kivijalkaan tehtiin alapohjan tuuletusaukkoja. Vaakarakenteita tehtiin sekä puisina että tiilestä. Alapohja, välipohja ja yläpohja ovat puurakenteisia, porrashuoneessa on tiilestä muurattua matalia holveja (kappa, risti).

Rakennuksen kantavat ulkoseinät ja väliseinät tehtiin savitiilistä tiilimuurirakenteella (ullakkokomerossa ja ullakolla seinissä näkyy savitiiliä, jotka ovat sileitä ja punapolttoisia, ullakolla sävyskaala on laajempi). Talousrakennuksessa (R), joka rakennettiin päärakennuksen kanssa samaan aikaan, massiivisen täystiilirungon paksuus oli ulkoseinässä kaksi kiveä eli molemmin puolin muurattuna noin 600 mm ja ilmeisesti osassa väliseiniä 11/2 kiveä.⁶² Oletettavasti muuraus on tehty sairaalan kaikissa rungon osissa ristilimityksenä ja kalkkilaastilla, kuten talousrakennuksessa. [ulkoseinän muuraustapa, paksuudet on dokumentoitava korjausvaiheessa]

Talon yläkerta oli lämmittämätöntä ullakotilaa, jonne johti portaat talon keskellä sijaitsevasta porrashuoneesta. Valmi- eli aumakaton kantavana rakenteena olivat selkäpuihin liittyvät kitapuut sekä konttikattotuolit, jotka oli tehty yläpohjassa kulkevaan hyvin leveään jalasparruun ja ulkoseinämuuriin tukeutuvalla kädäpälällä sekä selkäpuun ja kädäpälän välisellä vinoon asennetulla kontilla. Veistetyt puosat yhdistettiin toisiinsa puutapein vahvistetuilla puuliitoksilla. Ullakolla ei ollut ansaita. Loivalappeisen katon ensimmäisestä katemateriaalista ei ole varmuutta, mutta se on saattanut olla huopa, johon viittaa myös vesikaton tiivis aluslaudoitus, joka on kiinnitetty lappeen suuntaisesti eli harjalta räystäälle; ainakin syksyllä 1853 valmistunut varuskammari katettiin kattohuovalla.⁶³

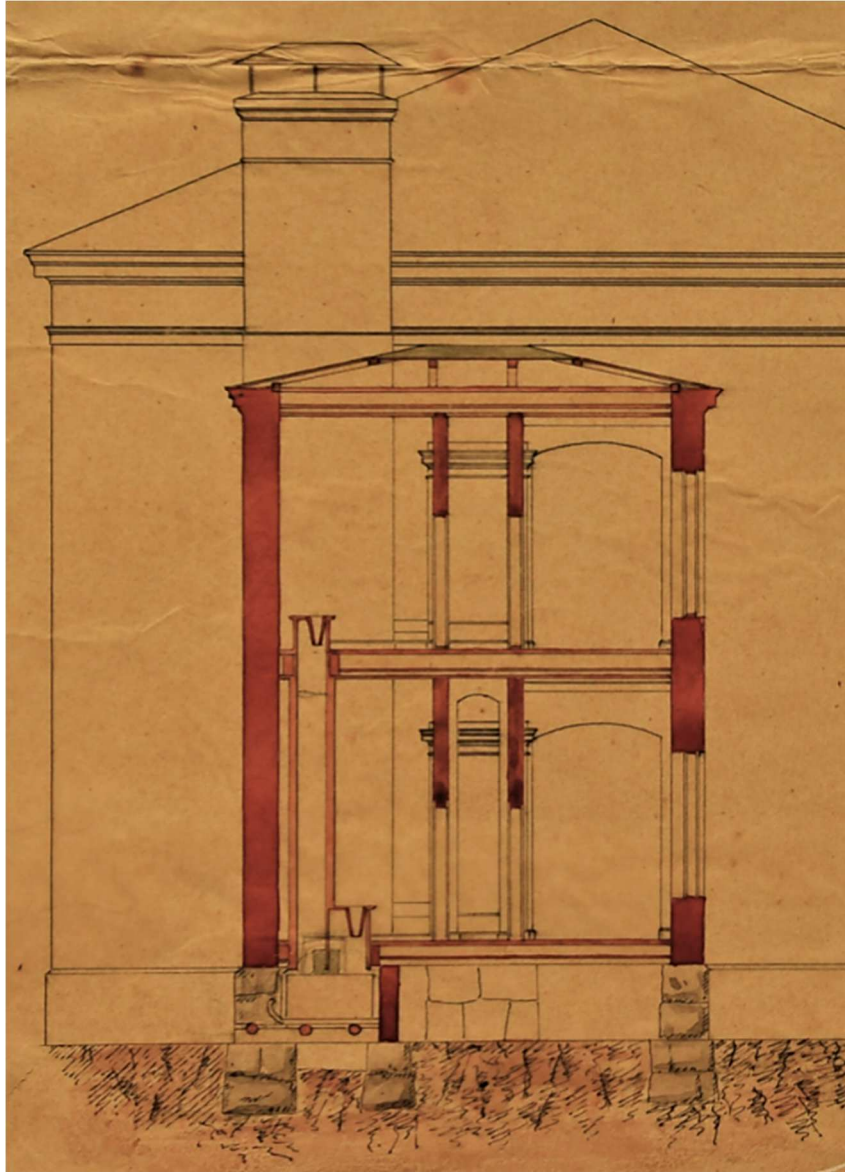
Kuva: Rakennuksen vaakarakenteet olivat puuta. Ainostaan porrashuoneessa oli tiiliholveja ja yläpohjassa päällimmäisenä tiilestä ladottu palopermanto. Toisen kerroksen käytävän kohdalla sisäkatossa näkyy viisi tuuletuskanavaa. /Leikkauskuva. Mittaus ja piirustus Wald. Wilenius 1895.

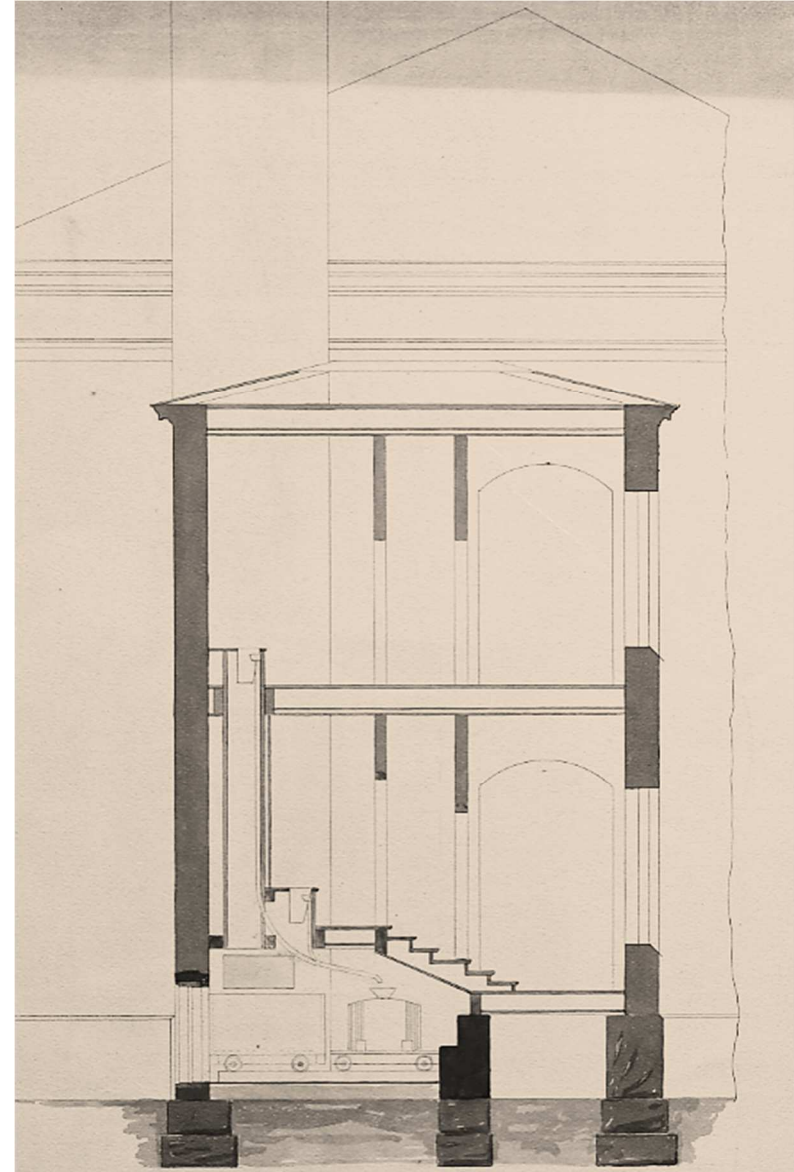
Kuva: Vanhan osan alapohjarakenne 2019 / AP1/ Kuntotutkimus 2019, Sitowise Ulkoseinärakenteista ei ollut käytettävissä rakennesuunnitelmia eikä -kuvia.

PVC-matto
15 mm levyt
linoleumimatto
lumppuhuopa
kovalevy
50 mm laudoitus
375 mm juoksut (200x150 + 175x150 k750) + hiekka
umpilaudoitus

Kuva: Rakennusta laajennettiin 1870–80-luvuilla. Näiden pätyihin muurattujen lisäosien molempiin kerroksiin tuli kaksireikäinen käymälä, jonka vierestä nousi tiilestä muurattu tuuletushormi ja siihen yhtyvät lämmitysuunin palohormi. / Ritning till en latrin tillbyggnad af sten för länelasarettet i St. Michels stad. Yleisten rakennusten ylihallitus 21.2.1874. C. Kiesleff ja H. Dalström, KA.

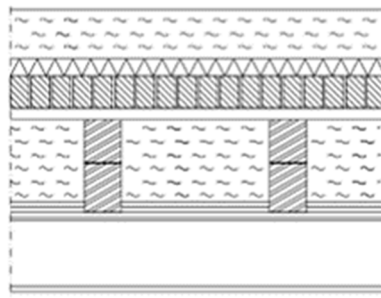

Kuva: Käymälätilojen parannussuunnitelma laadittiin 1887, mutta aivan heti korjauksia ei tehty, koska 1889 on linnan- ja lasaretilääkärin ilmoitus ettei hyyskiä ole korjattu. / Ritning till förändring af latrinredningen i Läne allmanna sjukhuset i St Michel. Yleisten rakennusten ylihallitus kesäkuu 1887, KA.

Mikkelissä entisen lääninsairaalarakennuksen vesikattorakenteet näyttävät säilyneen hyvin. Päätyrakenteisiin on tullut muutoksia 1927, jolloin päätyulokkeen laajennettiin ja korotettiin nykyiseen kokoonsa. Tuon ajan kattorakenteet ovat alkuperäisiä hennompiä ja aluslaudoitus räystääsuoventainen.

Kuva: Sairaalarakennuksessa on alkuperäinen puurakenteinen yläpohja, mutta yläpuolelta lisäeristettynä. Kattorakenteet ovat 20-luvun päätykorotuksia lukuun ottamatta myös alkuperäisiä ja hyvin säilyneet. Rakenteet ovat pääasiassa veistettyjä, sahattuakin löytyy esim. jalasparruissa. Syrjälleen asennettu jalasparru lepää puisten korokkeiden päällä, jotka jäävät villasterien sisään. Kuvassa näkyviin selkä- ja kitapuihin on hakattu merkit tukkimiehen kirjanpidolla. Vanha aluslaudoitus on umpinainen ja tehty harjalta räystäälle. Lampun takana näkyvät paloluukut on tehty jälkeempään ja varustettu ikkunoilla 1890-luvulla.⁶⁴

n. 200 mm ekovilla
70 mm mineraalivilla
130 mm tiili
- laudoitus
n. 375 mm kantavat puurakenteet +
turve + hiekka
- kattolaudoitus
- rappaus
- alaslaskettu katto

Kuva: Vanhan osan yläpohjarakenne 2019. Pohjoispäädyn 1874 rakennetun osan yläpohjan kantavat juoksujen korkeus on 250 mm, niiden päällä on villat ja alapuoli kuten vanhalla puolella. / Kuntotutkimus 2019, YP2, Sitowise

Kuva: Rakennuksen sivuseinän tiilimuurausta ullakolla. Kämpäläpuun alla näkyy vinotuki.

Senaatti-kiinteistöjen 2017 teettämässä selvityksessä arkkitehti C. L. Engelin suunnittelemista vesikattorakenteista esitetään niiden yleisistä piirteistä seuraavaa: "Vesikattorakenteen osina ovat konttikattotuolit, yläpohjapalkisto, ansaat, jalasparru, joka on nostettu pystysuuntaisilla korokkeilla räystään tasoon ja asennettu lappeelleen, sekä tukeva ja melko tiivis aluslaudoitus. Kivirakenteisen räystään ulotukset on tehty kalkkivilaatoilla. Engelin konttikattotuolit koostuvat selkäpuusta, kämpälästä, konttipuusta ja yhdestä kitapuusta. Selkäpuu ja kämpälän liitos on kaksileikkeinen, muutoin liitokset ovat yksileikkeisiä, ja ne on lukittu lyhyellä, kiilaamattomalla tapilla. Konttikattotuolit tukeutuvat sekä suoraan ulkoseinämuureihin että yläpohjapalkiston kautta sydänmuureihin. Vesikattorakennetta ei siis ole tuettu suoraan sydänmuureihin. Tuenta yläpohjapalkkeihin vaihtelee: paikoin jalasparrun korokkeiden alla on palkkeja, jotka tasaavat kuormaa, paikoin korokkeet näyttävät tukeutuvan yksittäisiin palkkeihin. Yleistäen voi sanoa, että Engelin valvomilla kattotuolityömaille jalasparrut ja korokkeet ovat kooltaan 5–6 x 10–12 tuumaa ja kattotuolien muut osat ovat 5–6 tuuman piiruja. Lähes kaikissa rakenteen osissa on sekä veisto- että sahapintaa."

Selvitys Engelin vesikattorakenteista valmistui 2017 (Livady Oy). Se on alustava rakennetutkimus, joka selvittää kattorakenteiden toimintaperiaatteita ja säilyneisyyttä sekä säilymistä uhkaavia tekijöitä. Lisäksi raportissa annetaan ehdotuksia toimenpiteiksi, joilla alkuperäisten vesikattorakenteiden säilymistä voidaan turvata.

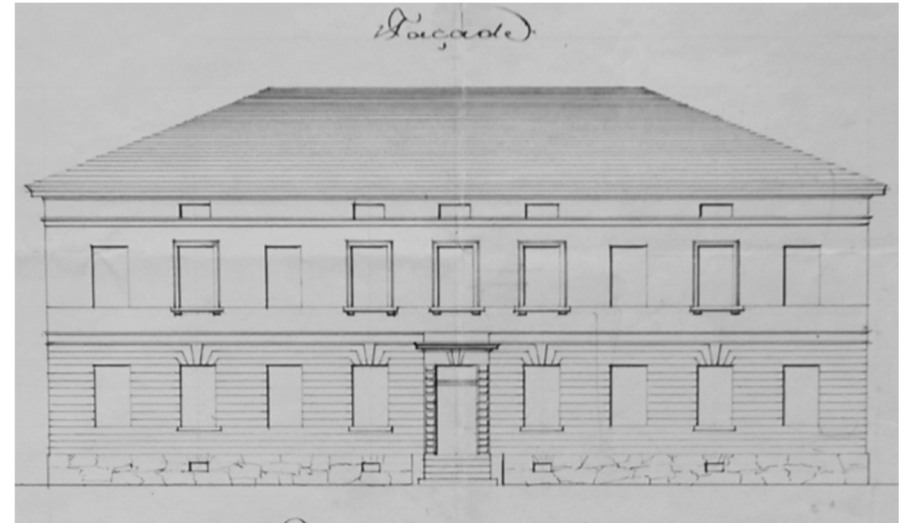
Julkisivut 1844–1927

Lääninsairaalan päärakennus oli valmistuessaan pohjamuodoltaan suorakaiteen muotoinen, laakealla aumakatolla varustettu, kaksikerroksinen kivitalo. Arkkitehtuuri oli maltillista empireä. Rakennuksen hahmo oli suoraviivainen ja julkisivusommitelultaan tiukan symmetrinen. Ensimmäisen kerroksen seinät oli profiloitu ja erotettu toisesta kerroksesta kerroslistalla. Pitkillä sivuilla aukotus oli keskilinjan molemmin puolin samanlainen: pääfasadissa keskellä ikkunan ja pääoven akseli ja sen molemmin puolin tasavälein neljä ikkuna-akselia. Takafasadissa oli tasavälein yhdeksän ikkuna-akselia. Päädyissä oli yksi ikkuna-akseli keskikäytävän kohdalla.

Engel oli elävöittänyt rakennuksen julkisivujen kaavamaisista perusrhythmiä vaihtelemalla akseleittain ikkunoiden ilmettä: korokekehysillä, kuten yläkerroksessa, tai holvikivijäljittelyllä ja seinästä ulostyöntyvällä ikkunapenkillä (alapalkisto), kuten alakerroksessa. Ikkunakoristelujen kanssa samoille akseleille sijoitettiin myös palkistovyöhykkeen haukkaikkunat ja kivijalan tuuletusaukot. Pääsisäänkäynnin kehysessä oli voimakas harkkostruktuurin ja korkea lakikiviprofiililla koristeltu yläosa, joka päättyi seinäpinnasta ulkonevaan otsalistaan. – Vuonna 1895, jolloin Wilenius laati rakennuksesta mittapiirustukset, oli kaikkien alakerroksen ikkunoiden yläpuolella seinän viivarustiikki tihennetty holvikivijäljittelyksi ja yläkerran ikkunat olivat ilman koristekehysiä. Kivijalan aukotus oli ennallaan, haukkaikkunoita oli merkitty pari enemmän.

Rakennuksen julkisivut olivat korostetun vaakasuuntaiset. Vaikutelma perustui voimakkailla listoilla ja erilaisilla rappauspinoilla luotuun vyöhykejakoon. Alinna oli karkeasti lohkotuista luonnonkivistä tehty sokkeli, sen yläpuolella rapattujen seinien viivarustikoitu alaosa ja ylinnä sileä yläosa. Erilaiset seinävyöhykkeitä erotti toisistaan yksinkertaisesti profiloitu vyölista, johon liittyi yläikkunoiden alareunan tasolle ulottuva suorapintainen matala korokeosa ilman yläpuolista listaa. Ylinnä on listojen, sileäpintaisen friisin ja raskaan profiloitujen umpiräystään muodostama palkistovyöhyke. Listoitukset tehtiin tiilestä ja rappauslaastilla.

Vuodelta 1840 peräisin olevissa julkisivukuvissa ei näy ikkunoiden karmi- ja puitejakoa. Ulko-oven osalta voi päätellä, että se on ollut pariovi, jonka yläpuolella oli kamaikkuna. – Vuonna 1895 tehtyihin mittauspiirustuksiin on piirretty ristikarmilliset ikkunat, joiden alasarjoissa on vaakavälipiena⁶⁵. Uuden operaatiohuoneen kohdalta on kaksi ikkunaa korvattu yhdellä isolla. Ovet ovat lasiaukollisia peilipariovina.

Kuva: Rakennuksen pohjakerroksen viivarustiikka vahvistaa mielikuvaa vankasta kiviseinästä, jonka kantaa yläpuoleisen kerroksen painoa. Samaa koristeaihetta Engel käytti myös rakennusryhmän talousrakennuksessa. /Julkisivu. C. L. Engel 1840, KA.

Kuva: Vuonna 1895 on sekä pääsisäänkäynnin että 1874 lisärakennetun pohjoispäädyän sisäänkäynnin suojana seinään kiinnitetty suojakatos. Pääoven kohdalla lipan tukirunko oli valurautaa. Molemmat ulkoportaat olivat luonnonkiveä. / Wald. Wilenius, 1895, KA.

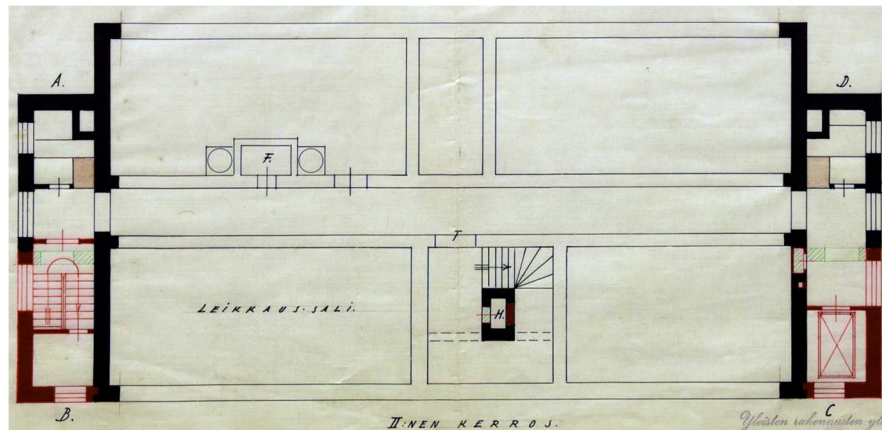

Laajennukset 1874, 1881 J□ 1927

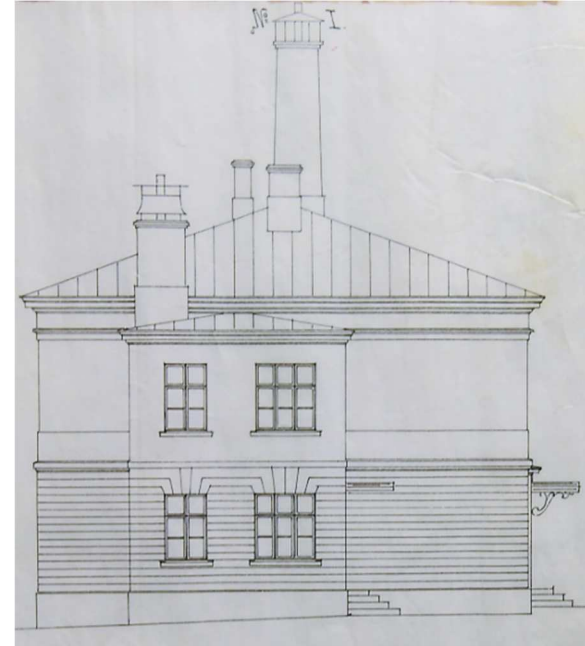
Sairaalan molempiin päätyihin 1870–80-luvuilla tehtyjen laajennusosien ulkoasu noudatteli tarkasti vanhaa tyyliä, julkisivujen rappaustapaa, detaljointia ja ikkunamalleja. Ne ikkunat, jotka asettuivat vanhojen päätyikkunoiden linjalle, tehtiin alkuperäisten päätyikkunoiden tapaan hieman muita suurempina, sillä niiden kautta keskikäytävään tuli luonnonvaloa.

Valmistuessaan nämä aumakattoiset kaksikerroksiset lisäosat jäivät rakennuksen räystääslinjaa matalammiksi, mutta niiden tuuletus- ja palohormi oli kookas ja korkea. Samoihin aikoihin uusittiin sairaalarakennuksen koko ilmanvaihtojärjestelmä ja rakennuksen pitkäaikaiseksi tunnusmerkiksi tuli katon keskeltä nouseva korkea tuuletustorni. Pienet neliömäiset ikkunat avattiin katon sivulappeille ennen 1900-luvun alkua.

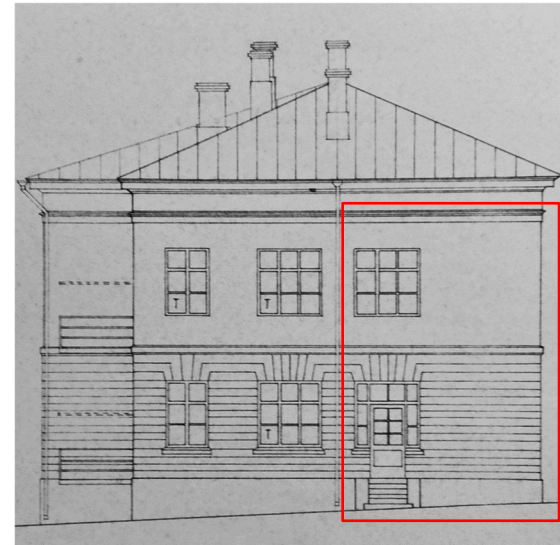
Päätyjen lisäosia laajennettiin 1920-luvulla entisessä leveydessä rakennuksen länsiseinän tasoon, jolloin rakennuksen pääfasadi piteni. Sairaala osti hissin ja se asennettiin rakennuksen eteläpäätyyn. Pohjoispäädyn laajennusosaan rakennettiin sivuportaikko. Laajennuksen yhteydessä vanha lisärakennus yhdistettiin uuden kanssa saman katonlapeen alle.

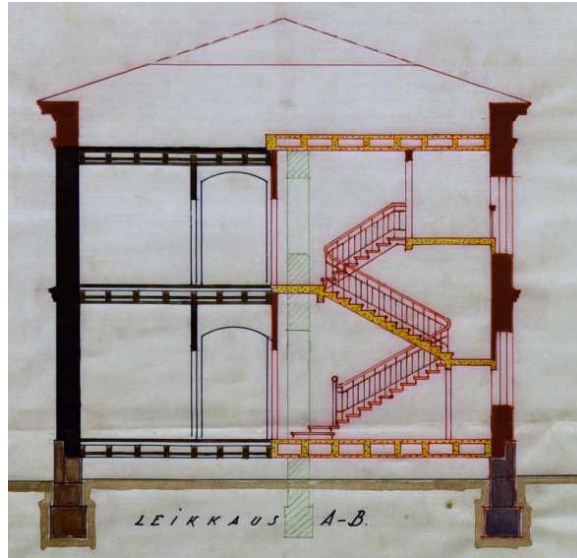
Kuva: Vuonna 1927 tehdyssä lisärakentamisessa parannettiin sairaalarakennuksen sisäisiä liikenneyhteyksiä sivuportaikolla ja henkilöhissillä. Pääportaan kuilun / II kerroksen pohjapiirros. Siitonen 1926, KA.

Kuva: Julkisivukuvassa näkyy pohjoispäädyn kaksikerroksinen käymälätiloiksi tehty laajennus ja sen kanssa samoihin aikoihin rakennetut korkeat tuuletushormit. Tässä vaiheessa uusi sisäänkäynti tuli lisäosan länsiseinälle. /Leikkauskuva 1895. Mittaus ja piirustus Wald. Wilenius, KA.

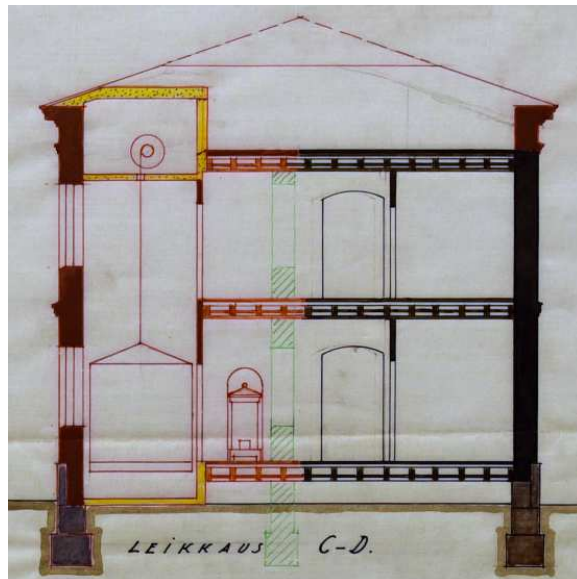

Kuva: Vuonna 1927 tehty käymäläosan laajennus pidensi rakennuksen länsifasadia ja korotus muutti aumakaton päätylapeita. / Pohjoispääty 1975. Arkkitehtuuritoimisto Marja ja Erkki Wirta. MKTK. (piirroksessa näkyvät purettavat parvekkeet oli tehty 30-luvulla) [piirrosvirhe: kattoharja on oikeasti talon keskilinjalla ja päädyn harja sitä hieman alempana]

1920-luvulla rakennetussa pohjoispäädyn laajennuksessa ulkoseinät on muurattu tiilestä, mutta portaat ja välitasanteet on valettu betonista. Muilta osin vaakarakenteissa on käytetty nähtävästi betonista palkki-alalaatta-rakennetta.

Kuva: 20-luvulla rakennettu pohjoispäädyn laajennusosa merkitty kuvaan punaisella ja keltaisella. / Siitonen 1926. KA.

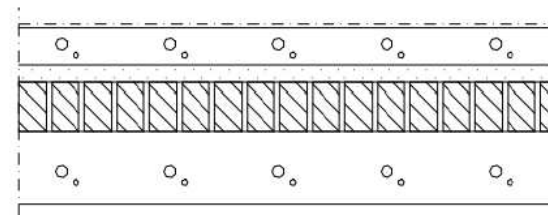

1920-luvulla rakennetussa eteläpäädyn laajennukseen tuli hissikonehuone. Hissikuilun alapohjassa on käytetty valettuja betonirakenteita.

Kuva: 20-luvulla rakennettu eteläpäädyn laajennusosa merkitty kuvaan punaisella ja keltaisella. / Siitonen 1926. KA.

Kuva: 1920-luvun hissikone on edelleen paikallaan ullakolla 20-luvulla rakennetussa lisäosassa.

Alapohjarakenne AP2

Kuva: Kuntotutkimuksessa tehdyn rakenneavauksen mukaan 1881 rakennetun päätyrisaliitin alapohja (AP2) olisi betoni- ja tiilirakenteinen. Pistemäinen avaus on tehty kohtaan, jossa on sijainnut käymälän alasäiliö. Alun perin puurakenteista alapohjaa on saatettu uudistaa 1927, jolloin päädyn käymäläsiipeä laajennettiin länteen. Samassa kohtaa oleva välipohja oli puurakenteinen, mutta II kerroksen muovimaton ja 50 mm laudoituksen välissä oli 60 mm betoni. (VP2) 7/ Kuntotutkimus 2019 Sitowise.

Julkisivuväryitys

Tämän työn yhteydessä ei tutkittu julkisivuväryityksen historiaa. Tietoa käytetyistä värytyksistä saatiin kuitenkin rakennuksen julkisivujen korjaukseen 2006 myönnetyn toimenpideluvan asiakirjoista. Niihin sisältyi arkkitehti Kirsti Kovasen laatima väriselvitys, joka perustui seinäpinnoista otettuihin näytteisiin (ilmeisesti viidestä eri kohtaa). Kaikista pinnoista ei ollut enää otettavissa näytteitä, joista olisi selvinnyt vanhimmat 1800-luvun värit. Näitä olivat ikkunat ja seinien korjatut rappaukset esimerkiksi listojen kohdilla. Näytteistä voitiin päätellä, että julkisivuväryityksiä oli periaatteessa kolme mallia:

- vaalean okran käyttöön perustuva kalkkimaali pääasiallisena seinävärinä, joka liittyy rakennuksen alkuvaiheisiin 1844–1890
- keskiokran käyttöön perustuva kalkkimaali pääasiallisena seinävärinä, joka liittyy rakennuksen laajennusvaiheeseen 1800-luvun lopulla; tätä värytystä on jäljitelty 1900-luvun lopulla seinää pinnoitettaessa
- useita erilaisia valkean kalkkimaalin käyttöön pääasiallisena seinävärinä perustuvia väryityksiä, joita on käytetty pitkin 1900-lukua 1980-luvulle asti.

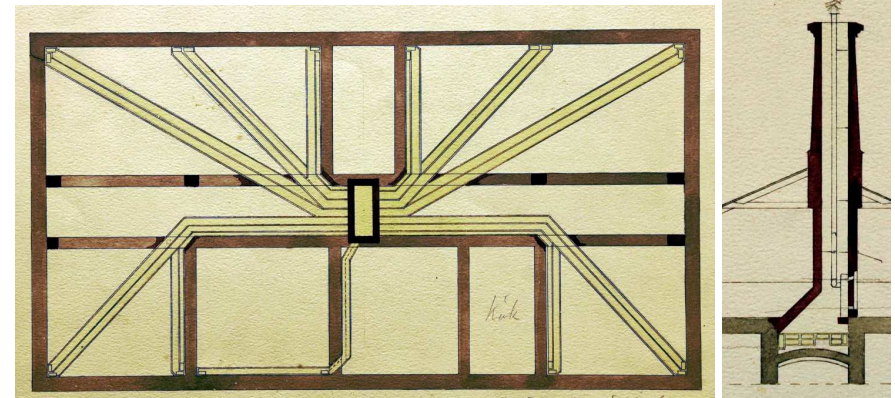
Talotekniikka

Huoneiden valaistus hoidettiin alkuun kynttilälälyhdyin. Öljy- ja petroliilamppuja oli käytössä 1860-luvulta lähtien.⁶⁶ Sähkövalon piiriin sairaalassa päästiin 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä.

Sairaalarakennusta lämmitettiin puulla, ja jokainen huone, eteistä lukuun ottamatta, oli kytköksissä vähintään yhteen talon 16 lämmitysuunista. Lisäksi kylpyhuoneissa oli vedenlämmityslaitteet. Potilashuoneita lämmittävistä pystyuuneista ainakin osassa luukut olivat keskikäytävän puolella. Uuneihin johdettiin palamisilmaa (korvausilmaa) kivijalkaan tehtyjen aukkojen ja alapohjassa sekä tiiliseinissä kulkevien tuloilmakanavien kautta. – Rakennuksessa ei ole jäljellä yhtään vanhaa lämmitysuunia.

Sairaala liittyi Mikkelin kaupungin yleiseen vesijohtoverkostoon ja sai samalla ensimmäisen ajanmukaisen vesikäymälälaitoksen 1910-luvun puoliväliin mennessä. Kuitenkin vasta kesällä 1932 johdettiin sairaalarakennuksen lämmintä vesijohtovettä ja naisosaston kylpyhuoneessa ollut sairaalan vanha vedenlämmityslaitos purettiin pois. Uuden 1935 valmistuneen sairaalan lämmitysmuotona oli heti alusta alkaen keskuslämmitys. Nähtävästi vanha sairaalarakennus liitettiin heti samaan lämmitysjärjestelmään.⁶⁷ – Vuonna 1976 tehdyn LVI-remontin yhteydessä rakennukseen asennettiin nykyiset vesipatterit. Sairaala on liitetty kaukolämpöön.

Sairaalarakennuksen koko ilmanvaihtojärjestelmä uudistettiin 1800-luvun jälkipuolella. Piirustuksista käy selville tuuletusjärjestelmän rakenne. Huoneiden ulkoseinää vasten oli rakennettu puiset pystykanavat, joita myöten poistoilma johdettiin alakerroksesta yläpohjaan ja siellä käytävän keskiosan kohdalta nousevaan korkeaan tuuletushormiin.⁶⁸ Imutehon lisäämiseksi hormia on saatettu lämmittää hiilillä ullakkokerroksessa. – Vuodesta 1976 rakennuksessa on ollut koneellinen ilmanvaihto. Iv-konehuone on ullakolla, jossa on myös vanhoja tiilestä muurattuja hormoneja. Keskiosan korkea tuuletushormi purettiin ehkä jo ennen viime sotia.

Kuva: 1800-luvun jälkipuoliskolla ilmanvaihto järjestettiin painovoimaisesti erityisen tuuletusjärjestelmän avulla. Toisen kerroksen käytäväkatossa kulkevat puukanavat johtivat korkeaan tuuletushormiin. / Ritning till ändrad ventilationsledning. ej päivättyä signeerausta. KA.

Kuva: Ullakkotilaa vuonna 2019. Etualalla on rapattuja tiilihormoja. Etualan katonosassa on uudempaa aluslaudoitusta, harvempaa ja erisuuntaista kuin vanha.

Sisätilat

1800-luvulta ei ole säilynyt detalj kuvia, rakennekuvia eikä työselityksiä. Vanhin sairaalarakennuksesta löytynyt leikkauspiirustus on mittausspiirustus vuodelta 1895. Vanhimmat tiedot rakennuksessa käytetyistä rakennusmateriaaleista löytyivät rakennushallituksen ja lääninrakennuskonttorin arkistoihin sisältyvistä lääninsairaalan rakennustöiden kustannusarvioista ja katselmuspöytäkirjoista.⁶⁹

Sairaalarakennuksen sisätilojen sisustus oli käytännöllisen niukkaa. Hyvän hygienian ylläpito edellytti helposti puhdistettavia sileitä pintoja.

Rakennuksen kiviseinät ja puurakenteisten sisäkattojen pinnat oli ensi alkuun rapattu kalkkilaastilla ja maalattu. Kattojen rappaus oli todennäköisesti tehty samaa tikkurappausta käyttäen kuin samaan aikaan rakennetun taloudenhoitajan asuinrakennuksessa (R-rakennus).⁷⁰ Myöhemmin 1800-luvun loppupuolella on yksittäisiä mainintoja kattorappauksien poistamisesta ja korvaamisesta laudoituksella, myös seinäpaneelita on käytetty mm. pesuhuoneissa. Vuoden 1895 piirustuksessa potilassalien kattolistojen profiili muistuttaa yksinkertaista holkkilistaa, jollaista on rapattuna jäljellä eteisessä ja A-portaikossa.

Rakennuksen sisätiloissa käytetyistä maaleista löytyi lähteistä mainintoja, mutta ei väreistä. Kestäviä öljymaaleja on käytetty niillä seinäpinnoilla, jotka vaativat säännöllistä puhdistamista, liima- ja kalkkimaaleja muilla pinnoilla. – 1890-luvulla rakennustöiden kustannusarvioiden mukaan öljymaali näyttää olevan yleinen maali käytettäväksi kaikilla sisäpinnoilla listat mukaan lukien.

Vanhan, noin 1900-luvun vaihteeseen ajoitettavan, valokuvan mukaan potilashuoneiden katot ja seinien yläosat olivat vaaleat. Seinien alaosaan oli maalattu ”vär-paneeli”. Vaalean ja tumman seinäpinnan leikkauskohtaan oli maalattu tumma raita, noin 150 cm korkeudelle. Sama maalaustapa⁷¹ oli käytössä edelleen 30-luvulla toisen potilashuoneesta otetun valokuvan perusteella.⁷²

Sisälattiat tehtiin jyrkeistä lattialaudoista. Alkuaikoina pesuhuoneiden lattioiden kosteuseristykseen käytettiin savea, myöhemmin 1800-luvulla asfalttia (mahdollisesti kivihiilitervaa sisältäviä valuasfalttilattioita). Vuoden 1895 piirustusten mukaan lattialistoissa profilointi/viiste sijoittui listan yläosaan. – 1800-luvun lopulla päällystettiin potilashuoneiden ja käytävien lattioita linoleumilla, jonka alle tuli pahvi; linoleum-mattoja⁷³ hoidettiin vernissaamalla, mutta niitä myös uusittiin jopa parin vuoden välein. Vinyylimattoon lattiapäällysteenä siirryttiin 1970-luvun puolivälissä.

Ensimmäiset väliovet ovat olleet puisia kehysovia. Vuoden 1895 leikkauskuvaa on piirretty keskikäytävän välioviksi lasiaukolliset ovet, joiden alaosassa on kaksi pystypeiliä.

Kuva: Käsitelty kopio valokuvasta, jonka on ottanut lääninsairaalan ja -vankilan lääkäri A. Hillbom 1900-luvun alussa. Kuva on mitä ilmeisemmin lääninsairaalan toisen kerroksen isosta potilassalista ja otettu huoneen keskivaiheilta väliseinää kohden. Ikkunaseinä jää vasemmalle. Oikealla entisen hyyskäkomeron seinä työntyy huoneeseen. Oven paikalla on neliömäinen ikkuna, josta komerotila saa valoa. Vasemmassa nurkassa on kaksi ilmanvaihtohormia, taaimmainen luukulla varustettu on kuvassa näkyvän huoneen poistoilmahormi ja etualalla on alakerroksesta nouseva hormi. Huoneen valaisimena on katosta roikkuva öljylamppu. / Milja Hillbomin valokuvat, kuvaaja August Hillbom.

Tilaratkaisu

Kaksikerroksisessa sairaalarakennuksessa tilaratkaisu perustui symmetriaan ja keskikäytäväperiaatteeseen. Kerrosten pohjakaavat olivat samanlaiset.

Pääsisäänkäynti oli yhdeltä sivulta, rakennuksen keskiakselilta. Kapean eteisen vieressä oli porrashuone, jossa kiertävä lepotasollinen porras nousi toiseen kerrokseen ja sieltä vielä puoli kerrosta ullakkokerrokseen. Keskikäytävän länsipuolella oli kolme yhtä suurta huonetta sekä yksi kapea huoneta heti porrashuoneen vieressä. Keskikäytävän toisella sivulla oli kaksi suurta salia, joiden väliin, keskiakselille, jäi kapea huone.

Tilaohjelma

Mikkelin lääninsairaalan päärakennus oli valmistuessaan ulkomitoiltaan 46 kyynärää pitkä ja 26 kyynärää leveä (eli noin 15 m x 28 m) kaksikerroksinen tiilirakennus.

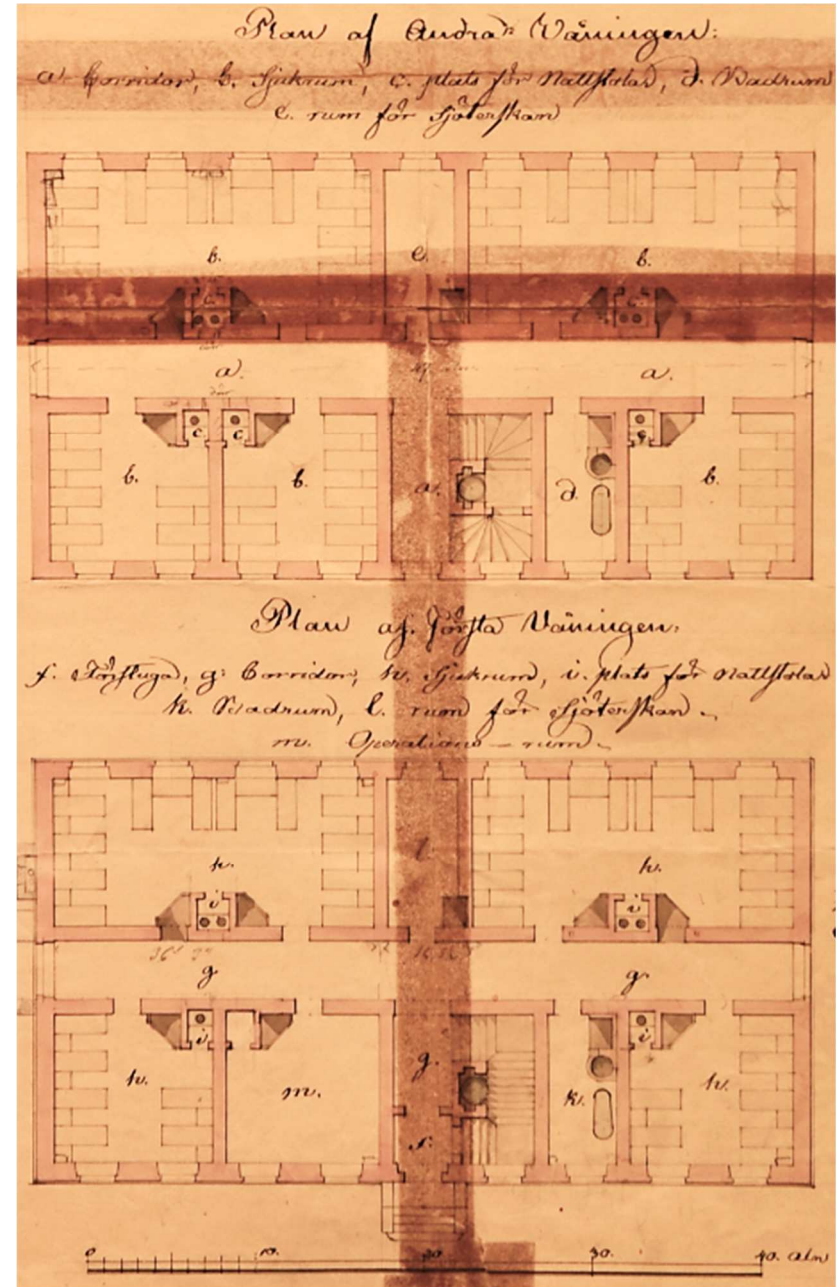
Sairaalarakennus oli suunniteltu 78 potilasta varten. Kyseinen määrä sairapaikkoja (vuoteita) on jaettu Engelin 1840 laatimassa pohjapiirustuksessa yhdeksään potilassaliin.

Pohjapiirustuksen mukaan **1. kerroksessa** olivat seuraavat huoneet:

Förstuga (f)	eteinen
Korridor (g)	käytävä (eteis- ja keskikäytävä)
Operations rum (m)	leikkaushuone
Sjukrum (h)	2 kpl 6 paikan potilashuoneita ja 2 kpl 12 paikan potilashuoneita
Plats för nattstolar (i)	4 kpl potilassalien yhteydessä olevaa komeromaista tilaa yötuolia varten (yöastia)
Badrum (k)	kylpyhuone (jossa uuni, vesiasia ja amme)
Rum för sköterskan (l)	sairaanhoitajattaren huone

2. kerroksessa olivat seuraavat huoneet:

Korridor (a)	käytävä (eteis- ja keskikäytävä)
Sjukrum (b)	3 kpl 6 paikan potilashuoneita ja 2 kpl 12 paikan potilashuoneita
Plats för nattstolar (c)	5 kpl potilassalien yhteydessä olevaa komeromaista tilaa yötuolia varten (yöastia)
Badrum (d)	kylpyhuone
Rum för sköterskan (e)	sairaanhoitajattaren huone

Kuva: Yllynnä II kerros ja alinna I kerros / Pohjapiirustus, C.L. Engel huhtikuu 1840. KA.

Alkuperäinen tilaratkaisu säilyi pääpiirteissään ennallaan 1890-luvulle saakka eikä huoneiden käytössäkään ollut tapahtunut suurempia muutoksia.

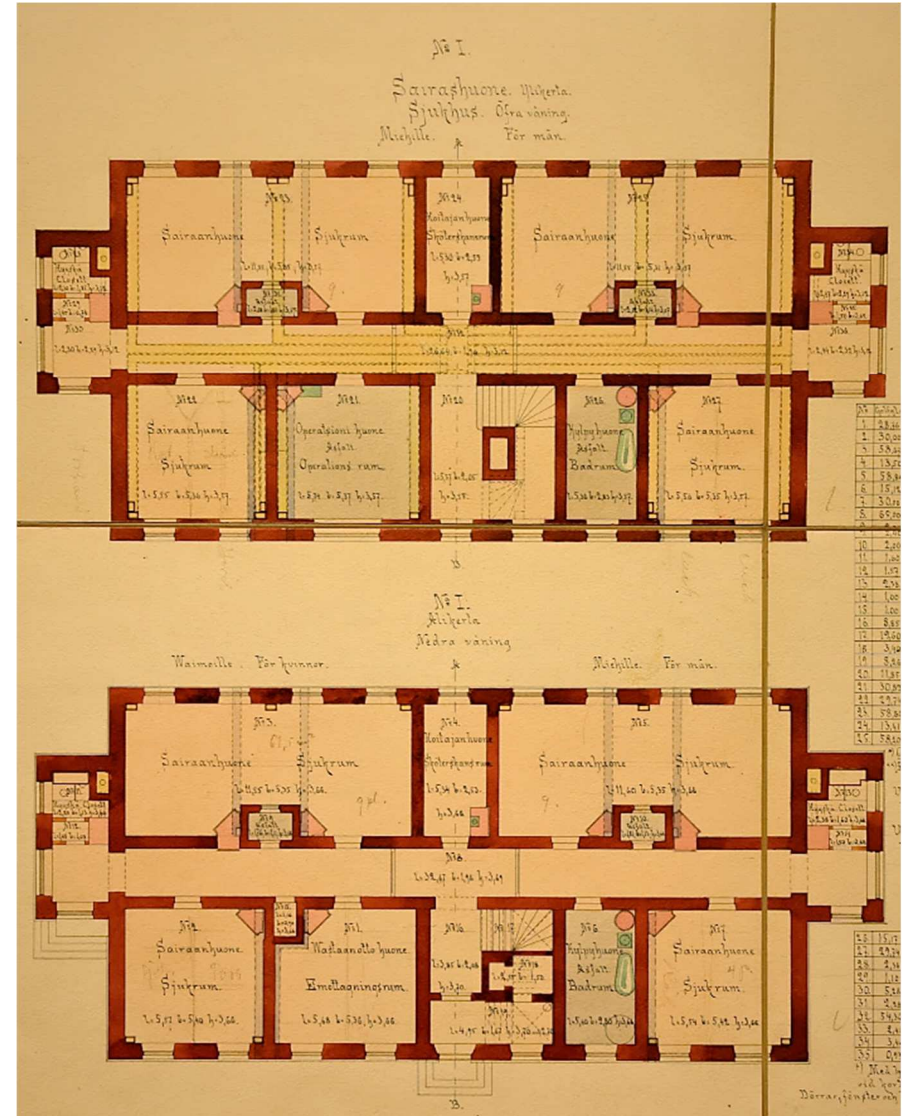
- Alakerroksen leikkaussalista oli tehty vastaanottohuone.
- Toisen kerroksen yhdestä potilashuoneesta oli tehty leikkaussali.
- Ensimmäisessä kerroksessa eteisen oikealla puolella ollut portaanalustila oli muutettu odotushuoneeksi. Sen ja eteisen välistä oli poistettu ovi.
- Pienistä potilashuoneista oli purettu pois yötuolikomerot eli ilmaklosetit ja uunit siirretty lähemmäksi väliseiniä. Niitä käytettiin ehkä huoltotiloina, sillä lattiamateriaaliksi on ilmoitettu asfaltti. Muutos oli tehty sen jälkeen, kun käymälät siirrettiin niitä varten rakennettuihin lisärakennuksiin talon pätyihin 1870- ja 80-luvuilla.
- Uusi sisäänkäynti oli avattu pohjoispäättyyn, lisärakennuksen länsiseinälle.

Vuoden 1895 pohjapiirustukseen on tilojen käytöstä kirjoitettu, että yläkerroksessa oli miesten osastot ja alakerroksen pohjoispäässä naisten osasto ja eteläpäässä miesten osasto.

Kuva:
Päätylaajennusten rakentamisen yhteydessä vanhat keskikäytävien pääteikkunat avarrettiin kulkuaukoiksi.

Laajennusosissa alkuperäinen huonekorkeus oli yli kolmen metrin.

Kuva: Keskikäytävän mitat olivat seuraavat: leveys oli 1,96 m ja pituus päätyosat ml. 32,67 m ja korkeus I kerroksessa 3,69 m ja II kerroksessa 3,12 m (toisen kerroksen sisäkattoa oli laskettu tuuletuskanavien vuoksi). Alakerran huoneissa korkeutta oli 3,66 m ja yläkerroksessa 3,57 m. / Pohjapiirustus. Mittaus ja piirustus 1895 Wald. Wilenius, KA.

Tilaohjelma päärakennuksen viimeisinä sairaalavuosina 30-luvun alussa

Seuraavaksi on kahden lääninsairaalassa työskennelleen sairaanhoitajan muistikuvia sairaalarakennuksen tilankäytöstä sen viimeisinä vuosina 1930-luvun alussa.⁷⁴

”Alakerrassa, eteisestä vasemmalla, oli poliklinikka, josta pääsi kansliahuoneeseen, joka oli samalla ylihoitajan työhuone, ja siellä talon ainoa puhelin. Poliklinikalle odottajat istuivat valkoisilla selkänojallisilla penkeillä ulko-oven vieressä ja yläkertaan johtavilla rapuilla. Samassa kerroksessa oli naistenosasto (kansliaa vastapäätä käytävän toisella puolella naisten kirurginen osasto) ja yksi huone lapsille (kanslian vieressä).

Toisessa kerroksessa oli miestenosasto ja leikkaussali, yksi huone ja kaksi leikkauspöytää. Käytävän eteläpäässä oli hissi, jolla potilaat kuljettiin toisen kerroksen leikkaussaliin. Hissin kanssa samalla puolen käytävää oli osaston keittiö ja sen vieressä erikoismaksuluokan huone privaattipotilaita varten. Tämän jälkeen oli monikäyttöinen kylpyhuone, jossa pidettiin myös tiedotustilaisuudet työvurojen vaihtuessa ja tehtiin sidetarpeita. Osastonhoitajan huone sijaitsi talon keskellä, eteistä vastapäätä. Potilashuoneiden kakluunit lämmitettiin käytävän puolelta.

Potilasosastojen osastonhoitajat asuivat kukin omalla osastollaan, osastonhoitajan huone oli heidän kotinsa. Perheelliset eivät voineet olla osastonhoitajina.

Vuorikadun varrella olevassa puurakennuksessa (T-rakennus) oli laboratorio, röntgen, valohoito vuoteineen ja koneineen ja osa lääkevarastoa. Päärakennuksen ja puurakennuksen välillä oli kapea lankkusilta.”

Kuva: Päärakennus jouluna 1933. Toisen kerroksen iso ikkuna avautuu leikkaussaliin ja katolla näkyvät pienet lapeikkunat. / Väänänen 1995, s. 210.

7.1.1 Korjaushistoria 1844–1934

Rakennuksessa suoritettiin joka vuosi ylläpitokorjauksia, joiden kohteena olivat erityisesti uunit, lattiat ja seinäpinnat. Pienehköt korjaukset sairaalan taloudenhoitaja tilasi yleensä paikallisilta rakennusalan ammattimiehiltä. Hieman suuremmat korjaukset ja peruskorjaukset teetettiin valtion yleisen käytännön mukaisesti urakalla, joka annettiin lääninhallituksen järjestämässä tarjoushuutokaupassa alimman tarjouksen tehneelle yrittäjälle. Varsin usein urakoitsijana oli lääninsairaalan taloudenhoitaja.

1845–

Ensimmäisinä toimintavuosina sairaalarakennuksessa säännöllisesti suoritettavat korjaustyöt liittyivät lämmityslaitteiden kunnossapitoon ja huoneiden tuuletukseen. Kolmas krooninen epäkohta oli saniteettitilojen ja -laitteiden sijoitus ja käyttö.

Lääninarkkitehti ja lääninrakennuskonttorit ottavat hoitaakseen valtion rakennusten kunnossapidon ja uudisrakentamisen. Mikkelin lääninarkkitehdin virka perustettiin 1860.

1862

Lääkintöylihallitukselta saatiin lupa hankkia öljylamppuja sairaalan potilashuoneisiin, joiden valaistukseen käytettiin sekä tali- että steariinynttilöitä.⁷⁵

1865–66

Taloudenhoitaja esitti puhdistamatonta tärpättiä käyttävien kattolamppujen hankkimista potilashuoneisiin ja sairaalan kahteen keittiöön. Vuonna 1866 hankittiin leikkaushuoneeseen varjostimella varustettu kattolamppu, jossa polttoaineena käytettiin petrolia.⁷⁶

1865–67

Kylpyhuoneen korjaus ja uudenlaisten klosettien hankkiminen korjattuihin käymälätiloihin. Nyt näiden potilassalien yhteydessä olevien käymälöiden ovi muutettiin keskikäytävän puoleiselle sivulle ja ummistetun oviaukon yläpuolelle tehtiin ikkuna, jotta käymälään saatiin luonnonvaloa. Uusien ilmanvaihtolaitteiden asennus.

Ritning till förändringen af latriner i Läne sjukhuset i St Michel. Yleisten rakennusten intendentinkonttori 21. huhtikuuta 1865. E. Lohrmann. KA

1868–70

Lattioiden uusiminen. [puulattiat]. Tulisijojen korjaus ja osittainen uudelleenmuuraus. Lattioiden ja tulisijojen kunnostukset kuuluivat vuosittain tehtäviin korjauksiin.

1872

Vesikaton korjaus sekä tulisijojen ja tuuletuslaitteiden kunnostaminen annettiin raatimies Johan Fredrik Ahlbergin urakalla suoritettavaksi.

1874

Lääninsairaalan pohjoispäätyyn rakennettiin tiilestä pieni laajennus lasarettiosaston klosetteja varten. Rakennuspiirustukset sekä materiaali- ja kustannusarvion teki lääninarkkitehti.⁷⁷ Käymälänhajuja ei tälläkään lisärakentamisella saatu hallintaan.

Ritning till en latrin tillbyggnad af sten för länelasarettet i St. Michels stad. Yleisten rakennusten yllhallitus 21.2.1874. C. Kiesleff.

1881

Lääninsairaalan eteläpäätyyn rakennettiin pohjoispäädyn tapaan tiilestä laajennus, nyt sukupuolitautilien osaston klosetteja varten. Samalla uusittiin rakennuksen koko ilmanvaihtojärjestelmä; todennäköisesti tässä vaiheessa rakennettiin katolle korkea ilmanvaihtopiippu (tuuletushormi).⁷⁸

Tuuletuslaitteiden peruskorjaukseen liittyi muita välttämättömiä korjauksia; Väänänen⁷⁹ mainitsee päärakennuksessa tehdyn näinä vuosina peruskorjausta, jonka edistyminen oli hidasta ja tulokset puutteellisia.

Ritning till ändrad ventilationsledning i läne allmänna sjukhuset i St. Michel. [päiväämätön]. KA

Ritning till förändring af latrinredningen i Läne allmänna sjukhuset i St Michel. Yleisten rakennusten yllhallitus kesäkuu 1887. KA

1988

Lääninsairaala yhdistettiin kaupungin yleiseen puhelinverkkoon.

Samana vuonna perustettiin Mikkelein Telefoni yhdistys.

1889–90

Yleisten rakennusten yllhallituksen esityksestä rakennuksen kylpyhuoneet kummallakin osastolla korjattiin alkuperäiseen tarkoitukseensa (toinen toiminut välillä keittiönä). Asennettiin pumppu ja ullakolle vesisäiliö. Lisäksi oli rakennukseen teetetty viemärijohto, jotka kautta pesu- ja kylpyhuoneissa käytetty vesi juoksi asfaltoituun kaivoon.⁸⁰ Töiden loppukatselmus pidettiin 22.12.1890.⁸¹

Kyseessä oli käsikäyttöinen pumppujärjestelmä, jolla vesi pumpattiin alakerran pienestä vesisäiliöstä ullakon vesisäiliöön, josta sitä saatiin pesuhuoneeseen.

1891–1899

Päärakennuksen ulko-oven viereen, entiseen portaikonaluskomeroon, sijoitettiin odotushuone 1891. Yksi yläkerran potilashuoneista muutettiin leikkaussaliksi 1893. Muutostyö teetettiin kesällä paikallisilla ammattimiehillä. Loppukatselmus pidettiin 28. syyskuuta.⁸² Lasarettinlääkäriin Hillbom kuvaili uutta ”operatsioonihuonetta” 31. tammikuuta 1894: ”Siinä on nyt leveä, 4-ruutuinen ikkuna, asfalttilattia, josta huuhevesi johdetaan erityistä torvea myöten likaviemäriin, sekä pieni rautainen liesi, jossa vesipannu ynnä sterilisaattori instrumentteja varten kiehuu.”

1890-luvulla käytettiin yleisesti lattioiden päällystämiseen linoleumia, jota jouduttiin uusimaan jopa kahden vuoden välein. Samalla vuosikymmenellä ainakin osassa potilashuoneista oli kattolistat edelleen rapattuja ja niitä korjattiin.

Tilojen käyttötarkoituksella muutokset on merkitty pohjapiirustukseen: *Läänin yleinen sairashuone Mikkelissä. Mittaus ja piirustus 1895. Wald. Wilenius. KA.*

Yleisten rakennusten ylläilykukseen perustettiin sairaala-arkkitehdin virka, jota hoiti sairaala-arkkitehti Magnus Schjerfbeck.

1900–01

Sairaala-alue varustettiin vesi- ja viemärijohdoilla. Suunnitelmat laati sairaala-arkkitehti M. Schjerfbeck yhteistyössä lääkintöhallituksen ja Mikkelin lääninarkkitehti John Lybeckin kanssa. Pääurakoitsijaksi valittiin kauppias Antti Manninen ja tehtailija Frans Ferdinand Wickström yhteisesti sekä vesi- ja viemärintyönä suorittamaan tehtailija Karl Alarik Sjöström. Loppukatselmus pidettiin 16. lokakuuta 1901.⁸³ – Vesiklosetteja ei tässä vaiheessa asennettu.

1903

Toisen kerroksen keskikäytävästä uusittiin öljymaalatut lattialistat, ”uutta ja ajanmukaisempaa kuosia”.⁸⁴

1905

Sähkövaloa on johdettu muutamiin päärakennuksen huoneisiin, kuten leikkaussaliin ja laboratorioon.⁸⁵ Seuraavana vuonna sairaalaan hankittiin röntgenkone.

Käytävä (odotushuone), heti pääovesta oikealla, on erotettu ovella eteisestä, jolloin saatiin huone autoklaaville (paineastia), lämminvesikoneelle sekä sidevarastolle.

Yläkerran leikkausalin hellauuni on korvattu käytävän puolelta lämmitettävällä kaakeliuunilla.

1908

Koko sairaala-alueen rakennusten saaminen sähkövalon piiriin sai senaatin hyväksynnän toukokuussa 1908.⁸⁶ Henkilökunnan asuinhuoneet jäivät vielä vaille sähkövaloa.

Sairaalaan tehtiin kaksi vesiklosettia aikaisemman ilmaklosetin tilalle. Toimittajana Ab. Rob. Huber Oy. [saattoi toteutua vasta 1911.]

Mikkelin Sähkölaitos Oy oli aloittanut toimintansa 23.10.1901. Vuoden 1911 alussa kaupunki osti sähkölaitoksen.

1911–1914

Sairaala liittyi Mikkelin kaupungin yleiseen vesijohtoverkoston ja sai samalla ensimmäisen ajanmukaisen vesikäymälälaitoksen. Senaatti myönsi luvan 4.12.1911 lääkintöhallituksen esityksestä. Työ annettiin keskusviraston eli Yleisten rakennusten ylläilyksen toimeksi. Hanke toteutui vasta 1914, koska sairaalan ruostuneet vesijohtoputket oli ennen

liittymistä uusittava/kunnostettava sellaiseen kuntoon, että ne voitiin yhdistää kaupungin korkeapaineiseen vesijohtoon.⁸⁷

1920-luvulla ja 30-luvun alussa suunniteltiin lääninsairaalan siirtoa ja uuden sairaalan rakentamista tilavampaan paikkaan ydinkeskustan ulkopuolelle. Tämän vuoksi vanhoissa rakennuksissa tehtiin vain välttämättömpiä korjauksia.

1922

Veneeritautisten osaston muuton jälkeen tiloissa tehtiin korjaus- ja muutostöitä. Sairaalan päärakennukseen jäi vain lasarettiosastot.

Veneeritautisten osasto muutti entiseen mielisairaiden vastaanottolaitokseen ja mielisairasosasto suljettiin.

1925

Uudenvuodenpäivänä sairaalan päärakennuksessa syttyi tulipalo. ”Tuli oli saanut alkunsa toisen kerroksen pohjoispäässä olewan uunin halkeamasta ja siitä lewinnyt laipiossa olewiin puisiin ilmanvaihtokanaviin. Laipio oli käytävän kohdalta kahdeksassa eri kohdassa rewittävä, ennenkuin tuli saatiin kello kahden aikaan sammumaan. Pohjoispää käytävän laipiosta putosi repimisen johdosta alas.”⁸⁸ Tulipalon aiheuttamien vaurioiden korjaamista tehtiin kevään ja kesän aikana.⁸⁹

1927

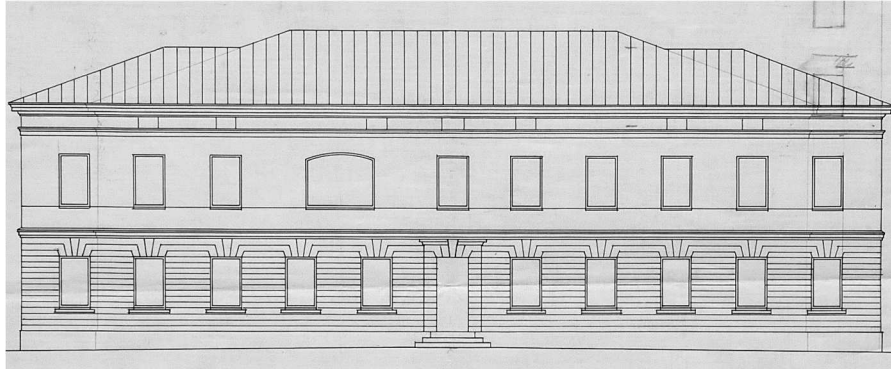
Lääninsairaallalle myönnettiin määräraha ”tulenvaaran ehkäisemiseksi tarpeellisen uuden portaan ja henkilöhissin hankkimiseen”. Sairaala osti hissini ja se asennettiin rakennuksen eteläpäätyyn, vanhan käymäläsiiven jatkoksi rakennettuun laajennukseen.⁹⁰ [Hissikone on edelleen paikallaan ullakolla.] Pohjoispäätyyn rakennetun portaikon alle tuli kylmäkomero, jonne pihan jäävarastosta kuljetettiin jääkimpaleita sairaalan tarpeisiin.⁹¹

Mikkelin lääninsairaalan päärakennuksen muutos- ja lisärakennuspiirustus. Yleisten rakennusten ylläilyksessä, Helsingissä 1.10.1926. Armas Siitonen.

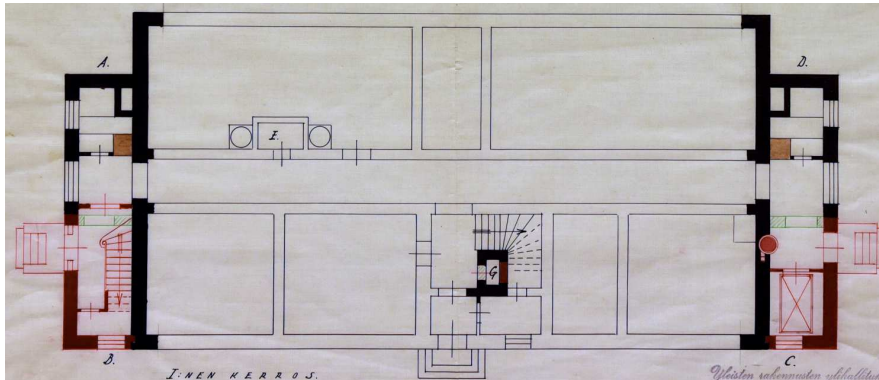
1932

Lääninsairaalan konehuoneeseen oli hankittu suurempi kattila, josta nyt saatiin lämmin vesi johtoa myöten myös päärakennukseen. Päärakennuksen naisosaston kylpyhuoneesta voitiin purkaa pois sairaalan vedenlämmitys-laite.⁹²

Kuva: 1920-luvulla toteutetun lisärakentamisen yhteydessä laajennusosien yhteinen katto nousi lähes vanhan aumakaton harjakorkeuteen./ Länsijulkisivu. Siitonen, 1926, KA.

Kuva: Pohjoispäädyn (vasemmalla) porrashuoneen kohdalle tehtiin sisäänkäynti, mutta piirrokseseen merkityn eteläpäädyn sisäänkäynnin toteutumisesta ei ole varmuutta (valokuvia tai myöhempiä piirustuksia). Näihin aikoihin sairaalan röntgen ja laboratorio olivat entisessä varuskammarissa sairaalan eteläpuolella. Lähdekirjallisuuden mukaan 30-luvun alussa kapea lankkusilta yhdisti päärakennuksen ja puurakennuksen.⁹³ / I kerroksen pohjapiirros, A. Siitonen, 1926, KA.

Kuva: Pohjoispäätyyn 1927 valmistunut betonirunkoinen sisäporras.

7.2 Siirtyminen asutokäyttöön 1935

Lääninsairaalan uuden päärakennuksen rakentaminen käynnistyi syksyllä 1932, sairaalanrakennuksen vastaanottokatselmus pidettiin 26. helmikuuta 1934 ja käyttöön vihkiminen 29. joulukuuta, mutta sairaalan muutto tapahtui vasta vuoden 1935 alussa.

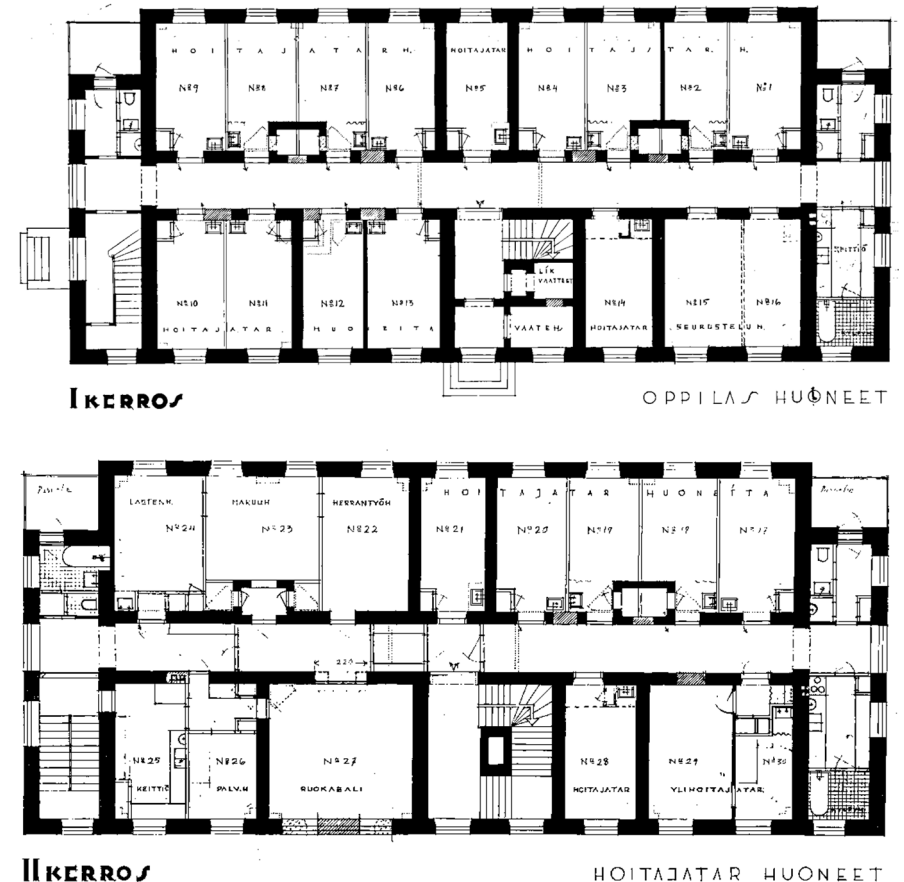
Sairaalan vanha päärakennus jäi kylmilleen 7. tammikuuta 1935. Sen muutoskorjaus henkilökunnan asutokäyttöön alkoi huhtikuussa ja valmistui samana vuonna.

Lääninsairaalan laajennus ja peruskorjaus toteutettiin 1960–1963. Uudistukset eivät tuoneet muutoksia hoitajatarkodin eli vanhan päärakennuksen käyttöön.

Vuonna 1964 on laadittu selvitys sairaalan henkilökunnan asunnoista sairaala-alueella.⁹⁴ Sen mukaan hoitajatarkodista (978 m²) oli varattu
 - ylihoitajalle kaksi huonetta (22 m², ei omaa kylpyhuonetta, ikkunat länteen)
 - 14 osastonhoitajalle kullekin yksi huone 2. kerroksessa (12,2–17,6 m², kerroksessa kaksi yhteistä kylpyhuonetta ja vessaa)
 - 14 hoitajalle kullekin yksi huone 1. kerroksessa (13,2–14,8 m², kerroksessa kaksi yhteistä kylpyhuonetta ja vessaa)
 Rakennuksessa ei ollut enää alilääkärin asuntoa.

7.2.1 Korjaushistoria 1935–1974

Sairaalakiinteistön vuosikorjauksista ja kunnostuksista huolehti tarkastelujakson alkuaikoina taloushallinnon alaisen lämpö- ja voimakeskusosaston konemestari (1965–80 Eino Marttinen) ja alikonemestari. Vastaavien mestareiden lisäksi sairaalassa oli pitkään oma pieni ”rempparyhmä”. Korjaussuunnitelmat hyväksyttiin vuoteen 60-luvun asti rakennushallituksen alueellisessa yksikössä (Kuopion piirikonttorille /IV rakennuspiiri /Kymen lääninrakennustoimisto). Vuonna 1982 lämpö- ja voimakeskuksesta tehtiin tekninen toimisto, jonka virkoja olivat aluksi konepäällikkö ja huoltomestari, sitten myös sairaalainsinööri, käyttöpäällikkö ja vuodesta 1992 tekninen päällikkö (1992 Heikki Hannonen, 1995 Juhani Nummela, joka palkattiin sairaalaan suunnittelijainsinööriksi 1974; nykyään tehtävät on jaettu kolmelle henkilölle)

Kuvat yllä: Sairaalan päärakennuksen muutospiirustuksissa huoneita on osoitettu sairaanhoitajille ja sairaanhoitajatarkoulun oppilaille, mutta opetus päättyi 1935. Heti alkuun II kerroksen pohjoispää varattiin alilääkärin asunnoksi. Vesiklosetit ovat ja kylpyhuoneet ovat päätyosissa. / Mikkelin lääninsairaala. Pohjapiirustus. Päivämätön piirustus, mutta huonevarauksista päätellen piirustus voisi olla alkuperäinen muutospiirustus. / Mikkelin lääninsairaala. KA.

1935

Rakennus korjattiin ja otettiin käyttöön hoitajattarien asuntolana ja yhden alilääkäriin asuinhuoneistona. Rakennuksessa tehtiin tilamuutoksia ja pintaremontteja sekä pieniä taloteknillisiä parannuksia. Ulospäin näkyvin muutos oli neljän siivousparvekkeen rakentaminen itäseinälle. Mahdollisesti tässä vaiheessa graniittikivisokkeli on betonoitu ja rapattu (30–50 mm). Asuntolaan tuli yhteiskeittiö, mutta myös muutamia huonekohtaisia liesiä. Rakennuksen käyttötarkoitukseltaan varten tehtyyn pohjapiirustukseen on merkitty kaikki pystyuunit purettaviksi. Liikenne asuntolaan tapahtui pääovesta ja sivuovesta ja sisätiloissa keskikäytävää pitkin kuten ennenkin. Toisen kerroksen pohjoispäätyyn tehty alilääkäriin asunto oli erotettu asuntolapuolesta keskikäytävälle sijoitetulla väliovella. Pohjoispäädyn sivuovesta oli kulku alilääkäriin asunnon keittiöön.

Mikkelin lääninsairaala [Hoitajatarkoti]. Yleisen rakennusten ylläpito. Päivämätön pohjapiirustus.

Maaliskuun 5. päivän ilmahyökkäyksessä Mikkelin lääninsairaala-alueelle osui kaikkiaan yhdeksän suurta räjähdyspommia, jotka tuhosivat sairaalan täysin käyttökelvottomaksi. Yksi pommeista osui hoitajatarkotiin asuntolaan ja vei rakennuksesta luoteiskulman pois. Sitä ennen, maaliskuun 2. päivän iltana, rakennuksen vieressä räjähtänyt pommi oli särkenyt ja lennättänyt kaikki toisen pitkän sivun ikkunat ja ovet keskikäytävään.⁹⁵

1940⁹⁶

Hoitajatarkotiin pommituksessa tulleet vauriot korjattiin väliaikaiseen käyttökuntoon. Tarkempaa selostusta ei löytynyt, mutta korjaukset ovat sisältäneet ainakin pohjoispäädyn ja länsisivun ikkunoiden kunnostuksen tai uusimisen sekä luoteiskulman seinien korjauksen.

1953–55⁹⁷

Rakennuksen ikkunoita ja ovia korjattiin ja maalattiin, ulkoikkunat öljymaalattiin. Ikkunoiden vesipenkit pellitettiin ja maalattiin. Vesikatto raapattiin, paikattiin ja lakattiin. Ulkoseinät raapattiin, rappausviat korjattiin ja seinät maalattiin kalkkivärillä. Sisällä eteisen seinät rapattiin ja sisäkatto päällystettiin akustiikkalevyillä. Käytävän epätasaiseksi kulunut lattia tasoitettiin ja käytävien sisäkattoja päällystettiin kuitulevyillä. Kattoja ja seiniä maalattiin Bindolilla ja öljymaalilla. Linoleumilattioita paikattiin. Asuinhuoneissa tehtiin myös tapetointia. Mainitaan talossa olevia huoneita, joita ei ole kunnostettu noin 20 vuoteen.

1956–57⁹⁸

Rakennuksen kolmeen keittiöön asennettiin sähköliedet vanhojen ja kuluneiden puuliesien tilalle; rakennuksessa oli myös yhteiskeittiö. Neljän

ulkoparvekkeen kaiteisiin kiinnitetään patjojen puistelutelineet. Tapiseerausta.

n. 1958–64

Vuosina 1958–64 Mikkelin lääninrakennustoimiston läänin-sairaalaakiinteistössä suorittamiin vuosikorjauksiin sisältyi eri rakennuksiin sijoitettujen henkilökunnan asuinhuoneiden peruskorjaus. mm. hoitajatarkodissa kahden hoitajattaren huoneen täysremontti ja sisäkaton madaltaminen.

Kuva: Maaliskuun 5. päivän pommitus teki tuhoja sairaala-alueella. Kuvassa oikealla näkyy hoitajatarkoti ja sen särkenyt luoteiskulma. / Mikkelin kaupungin museot.

Kuvat yllä ja alla: Hoitajatarasuntola ennen 1975 alkanutta saneerausta. Alakuvassa näkyvät parveketasot olivat betonia ja kaide metalliputkea. / Keskussairaalan arkisto, sairaalan historiakirjoituksen asiakirjat.

7.3 Siirtyminen toimistokäyttöön 1976

Mikkelin lääninsairaala tuli vuonna 1965 Mikkelin kuntainliiton keskussairaala. Keskussairaalan laajennus- ja peruskorjaushanke suunnittelu- ja rakennustöineen kesti vuodesta 1972 vuoteen 1992. Pääsuunnittelijaksi valittiin arkkitehtitoimisto Marja ja Erkki Wirta Helsingistä ja rakenne-, LVI- ja sähkötekniikan suunnittelijaksi Ekono Oy. Rakennustöiden pääuraakoitsijana toimi Rakennusliike Eero Keränen Oy.

Hankkeen ensimmäinen vaihe käsitti sairaalakompleksin vanhimman osan saneerauksen hallinto- ja taloustoimintojen keskuksiksi. Tässä yhteydessä henkilökunnan asuntolana toimineesta **vanhasta päärakennuksesta** tehtiin hallintorakennus (P), Portinposki-rakennuksesta taloustoimisto (Q) ja taloudenhoitajan rakennuksesta patologian osasto ja LASTOn eli laajennushankkeen suunnittelutoimisto (R).⁹⁹

Kun sairaalan laajennustyöt oli saatu päätökseen, alkoi 30- ja 60-luvuilla rakennetun vanhan sairaalan peruskorjaus (PESTO). Sen viime vaiheessa 1990–92 korjattiin R-rakennusta lasten- ja nuorisopsykiatrian tiloiksi sekä entisöitiin vanha hirsirunkoinen varuskammarirakennus (T) koulutus- ja saunatiloiiksi.

7.3.1 Korjaushistoria 1975–2019

1975–76

Henkilökunnan asuinrakennus eli hoitajatarakoti remontoitiin hallintorakennukseksi (P) osana Mikkelin keskussairaalan laajennushanketta 1975–1992.¹⁰⁰

Ulkoseinien rappausvauriot, joita oli erityisesti räystääslinjalla, korjattiin vanhat rappausmuodot säilyttäen. Maalaus tehtiin kalkkimaalilla; ennen vuotta 1999 oli seiiniin tehty liuotinhenteinen Kenitex -julkisivupinnoite. Listapellitykset uusittiin sinkitystä 0,55 mm sinkitystä teräspellistä. Ikkunoiden vesipellit tehtiin sinkitystä 0,6 mm teräspellistä. Julkisivuihin tulevat ilmanvaihtosäleiköt olivat kovaalaksoitua alumiiniprofiilia. Lohkotuista kivistä tehty **sokkeli** rapattiin tasaiseksi.

Sisäänkäyntien **metallikatosten** valurautaiset kannatinrakenteet kunnostettiin ja maalattiin. Katosten galvanoitu peltiosa uusittiin entiseen asuun. Vanhat kiviset **ulkoportaat** oikaistiin ja saumattiin. Pohjoispäädyn ulkoportaana betoniset sivumuurit uusittiin ja porras varustettiin teräsputkikaiteella.

Vanhasta vesikaton **saumapeltikatteesta** uusittiin vaurioituneet kohdat. Kaikki syöksytorvet uusittiin vanhojen mallisina.

Vanhat **ulko-ovet** kunnostettiin, helat ja maalaus uusittiin (myös väri vaihtui punaisesta vihreään). Oviin ei lisätty teräslevyisiä potkulautoja.

Kaikki **ikkunat** uusittiin lukuun ottamatta haukkaikkunoita, jotka kunnostettiin. Uusien sisäänaukeavien huullettujen ikkunoiden sisäpuiteessa oli 2K-umpiolasi ja ulkopuiteessa tasolasi. Lasien kiinnitys tehtiin kitillä ja lasilistoilla. Ulkopuitteen alaosassa lista on korvattu muovikitillä. Ikkunat käsiteltiin puunkyllästysaineella ja pohjustettiin öljymaalilla. Karmien välit tiivistettiin mineraalivillakaistalla.

Kaikki **sisäovet** uusittiin karmeineen ja peitelistöineen. Puuovet olivat koivuvaneripintaisia huullettuja laakaovia (karmi 92 cm, tammipuinen kynnyks). Ovien aukenemissuunta muuttui käytävältä huonetiloihin päin. Painikkeet olivat kromattua messinkiä (Primo 6/009 Lk). Lukot olivat Abloy-merkkisiä. Teräsrunkoisiin lasioviin tuli teräslankalasiat.

Uudet **ovilistat** olivat suoria kapeita (12x32, RT 217.22 puulistoja), jotka peittomaalattiin. Samaa peitelistöä käytettiin sisäpuolelle **ikkunalistoituksissa**.

Vanhat **lattiapäällysteet** poistettiin. Aluslevyksi asennettiin 4,8 mm kova puukuitulevy (tasoite) ja uusi pinta tehtiin Finnplano-vinyylimatolla¹⁰¹ (PVC) hitsatuin saumoin. [Kuntotutkimuksen, 2019, mukaan muovimaton alla on mm. linoleumia ja 50 mm lautalattia] Lähes kaikkiin tiloihin, käytävistä työhuoneisiin ja portaisiin, laitettiin Kymarnon muovista lattialistaa maton värisenä ja kiinnitettynä vesiliukoisella kontaktiliimalla [nykyinen harmaata muovilistaa]. Tiloista, joihin tuli sekä lattia- että seinälaatoitus, jätettiin lattialistat pois.

Kivirakenteisista **sisäseinistä** poistettiin kaikki tapetti- ja levyverhoukset, joita oli tehty asuntola-aikana. Kiviseinien rappauspinnat korjattiin ja maalattiin. Vanhat puurakenteiset sisäseinät olivat levy- ja pähkiverhoiluja. Niistä osa purettiin ja säilytettävät verhoiltiin kipsilevyillä ja maalattiin. Uusien WC-tilojen seinät rakennettiin kalkkihiekkatiilestä muuraamalla, samoin ummistettavat oviaukot keskikäytävien varsilla. Tiiliseinät tasoitettiin (muovitasoite) ja maalattiin. Seinälaatoitukset tehtiin Pukkilan nelikulmaisista E-seinälaatoista (valkoinen kaakeli).

Vanhat alaslasketut puurakenteiset **sisäkatot** poistettiin ja korvattiin uusilla. Piirustusten mukaan keskikäytäviin tehtiin alakatot ja huonekorkeudeksi jäi 270–275 cm. Työhuoneissa kattojen uudet rakenteet jäivät matalammiksi ja

huonekorkeus pysyi päälle kolme metrin (n. 310-315 cm). Kattolevyt ladottiin irrallisina alumiiniprofiilien varaan. Kipsilevyt ja alumiiniset kannatinprofiilit maalattiin samanvärisiksi. Uusina pintamateriaaleina käytettiin seuraavia materiaaleja.

- Käytävät: reijitetty kipsilevy (alla mineraalivilla ja Akustokarhulevy)
- Hallintotoimisto, neuvottelutilat, posti, puhelinkeskus ja eteinen: akustinen päällyste Akustokarhulevy
- Saniteettitilat, siivous ja komerot mm.: Lujalevy ilman mineraalivillaa
- Muut huoneet ja odotustilat: reijittämätön kipsilevy ilman mineraalivillaverhousta.

Erikoistiloissa, kuten lähiarkistoissa, lattia tuli betonista, kattoon asennettiin Luja-levyt, 100 mm mineraalivilla ja asbesti.

Pohjoispäädyn betoniportaat (B) säilytettiin ennallaan ja maalattiin. Työselityksen mukaan pääporrasuoneen (A) porraskorkeus oli puuverhoiltu. Kerrosvälillä I–II portaan askelmat suunniteltiin tehtäväksi mosaikkibetonilankuista ja kerrostasot päällystää Finnplano-matolla (PVC). Portaissa on kuitenkin samaa vinyylimattoa kuin kerrostasoilla. Kuntotutkimuksen yhteydessä (2019) tehdyn rakenneavauksen mukaan portaat ovat tiilirakenteisia ja puuverhoiltuja. Ullakkotilassa olevat portaat ovat tiilipinnalla.

Pääporrasuoneessa portaan vanha **messinkikaide** kunnostettiin ja kiillotettiin. Ullakolle johtavan portaikon kaiteeksi suunniteltiin teräsputkea. [Nykyinen kaide on hyvin samanlainen kuin vanhempi messinkikaide.]

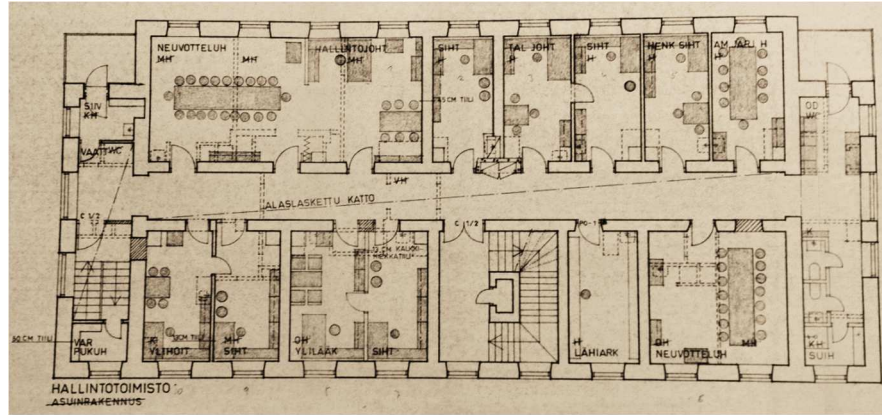
Rakennuksessa tehtiin myös **LVIS-saneeraus**. Sisätiloissa uusittiin mm. sähköasennukset, valaisimet, radiaattorit ja asennettiin työhuoneiden ovikarmeihin sähköpielet. Saniteettitilojen varusteet (vessat ja suihku) uusittiin. Koko rakennus varustettiin koneellisella ilmanvaihdolla. **Ullakolle** rakennettiin iv-konehuone ja lisättiin eristystä (mineraalivillalevyt).

Rakennuslupa (Mikkelin kaupungin maistraatti) 11.11.1975: Mikkelin keskussairaala. Hallintokeskuksen saneeraus. Käyttötarkoituksenmuutos: Asuntolan muuttaminen hallintorakennukseksi. Muutospiirustukset ja työselitys. Arkkitehtuuritoimisto Marja ja Erkki Wirta, Hki.

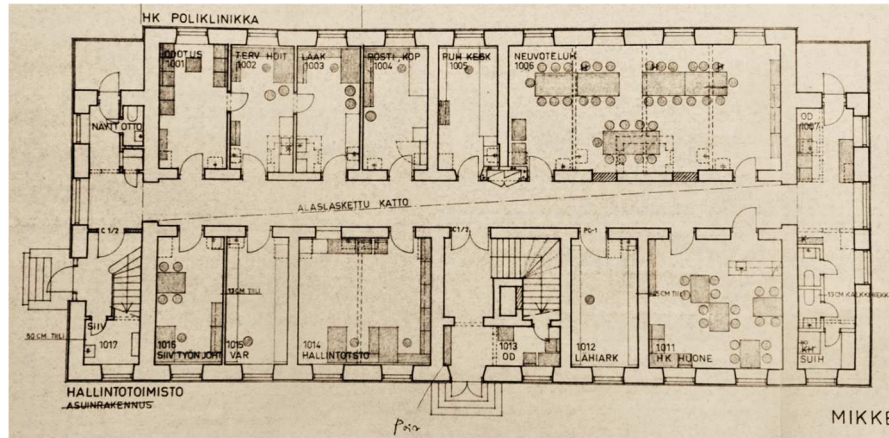
□rvio 1976–1998 välillä

Asennettiin uusi peltikatto (konesaumattu). Vanhan peltikatteen alta löytyi purettaessa isoja noin 60x80 cm huopakatepaloja.¹⁰²

Toisen kerroksen hallintotoimiston pohjoispään kolmessa huoneessa tehtiin pintaremonttia (parkettilattiat) ja entinen neuvotteluhuone muutettiin työhuoneeksi.

Kuvat: Uutta toimistorakennuskäyttöä varten purettiin jonkin verran asuntolakäyttöä varten rakennettuja kevyitä väliseiniä. / Muutospiirustukset, kalusteet, 1975, Arkkitehtuuritoimisto Marja ja Erkki Wirta

2000-luvun vaihde

Alakerran kokoushuone Lasaretti uusittiin pintamateriaaleiltaan (sisäkatto) ja maalattiin. Muissa tiloissa, lähinnä käytävissä, odotustiloissa ja porrashuoneessa rapatut kiviseinät saivat uuden värityksen: liilahtava vaalenpunainen ja valkoinen. Suunnittelijana oli Aira Seppänen, Arkkitehtuuritoimisto Risto Seppänen Oy. ¹⁰³ [Kiviseinät oli jo tätä ennen päällystetty lasikuitutapetilla]

2004

Rakennuksen seinän yläosan [palkistovyöhyke] rappaus räystäsrakenteineen korjattiin. ¹⁰⁴ Samalla tehtiin räystäsalueella vesikaton ja räystäiden korjauksia. Jalkakourut korjattiin ja syöksytorvet uusittiin.

2006

Rakennuksen julkisivuremontin ¹⁰⁵ yhteydessä **seinäpintojen** rappaus uusittiin kokonaan (ei 2004 korjattua osaa). Huonokuntoiset koristelistat joko poistettiin tiilipintaan saakka ja rapattiin uudelleen vanhaan muotoon tai vain uusittiin pintakäsittelyn osalta. Tiilipinnoista alkaen uusi rappaus tehtiin kolmivaiheisena työnä; pohjustus, täyttörappaus ja pintarappaus (max. rae 1 mm). Pintarappaus tehtiin värilaastilla. Peruslaastina käytettiin 100/75 märkälaastia. Julkisivut maalattiin kalkkimaalilla (3x); Kalkkimaaliin tarvittava kalkkivesi tehtiin miilupoltetusta hautakalkista. Vuonna 2004 korjatun seinäpinnan kalkkimaalaus kuului urakkaan, mutta friisi on kuitenkin erivärinen kuin alapuoliset seinät, ehkä sitä ei maalattu.

Rakennusselostuksen mukaan ennen purkutöitä urakoitsijan tuli tehdä mallisabluuna vanhoista detaljeista ja viivarustikoinnin urista mittakaavassa 1:1, sekä mitata rakennus niin, että julkisivut voidaan rakentaa täsmälleen entiselleen.

Etelä-Savon Ely-keskuksen lausunnossa 16.3.2006 todettiin, että julkisivujen ”väritystä olisi täsmennettävä ainakin väriajojen osalta, mahdollisesti myös ikkunoiden värin osalta, jotta ennallistaminen olisi oikea ja perusteltu.” Lisäksi pidettiin tärkeänä rappausten poiston yhteydessä selvittää ja dokumentoida kaikki aikaisemmat pintakäsittelyt, niiden vaiheet, profiilit ja väritykset laasti- ja maalinäytteineen, jotta ennallistavat korjaukset olisivat asemakaavan tarkoituksen mukaisesti myöhemminkin mahdollisia. Seinä**väritys** ¹⁰⁶ toteutettiin arkkitehti Kirsti Kovanen 21.7.2006 laatiman väritysehdotuksen mukaan:

- Sileä ja viivarustikoitu seinä Keim Palette 370 (vaalea okra) Detox js kalkkimaali
- Listat, alakerran ikkunapenkit ja pääoven portaali Keim 37H62 (murrettu valkoinen) Detox js kalkkimaali
- Kivisokkeli Keim 88H58 (harmaa) CT-406

- Ulko-ovet Herrgård Gronjord 8:1 (vihreä umbra) pellavaöljymaali
- Ikkunat Uula [110 15 %?] 110B (siniharmaa) pellavaöljymaali
- Oven metallinen katos RAL 8022 mustanharmaa

Sokkelin, joka oli betonoitua/rapattua luonnonkiveä, pinnoitteet kunnostettiin ja maalattiin (CT-406 Keim 88H58); vaurioituneet saumalaastit korjattiin sementtilaastilla. Sokkelissa on sekä luonnonkiven epäsäännöllistä pintaa että tasaiseen rappauspintaan uurrettua luonnonkivipintaa jäljitteleviä kuvioita.

Asuntolavaiheessa rakennetut **neljä parveketta purettiin** ja niiden ummistetuista ovista jätettiin näkyville matalat "valeikkunat".

Kaikki **ikkunat** uusittiin, lukuun ottamatta haukkaikkunoita, jotka on kunnostettu 2004. Uusien sisäänaukeavien puuikkunoiden sisäpuiteessa on 2K-eristelasi ja ulkopuiteessa 1-kertainen tasolasi. Karmit ja puitteet mäntyä. Lasiin kiinnitys tehtiin pellavaöljykitillä (ulkolasit) ja lasilistoilla (sisälasit). Ikkunoiden tiivistyksessä käytettiin kumiprofiilitiivistettä, tilkinnässä tappuraa. Sisäpuiteisiin tuli tappisarangat ja kromatut painikkeet

Ikkunoiden ja **vesipellitykset** uusittiin perinteiseen rakennustapaan. Ikkunat maalattiin sisäpuolelta alkydimaalilla (Empire G497) ja ikkunasmyygit ja -penkit akrylaattimaalilla (Ässäplast 7 sävy G497).

Pääsisäänkäynnin metallirakenteisen **katos** korjattiin ja maalattiin. Uusi peltikate tehtiin sinkitystä maalatusta pellistä 0,7 mm. Reunoihin tehtiin erikoispiirustuksen mukaiset hammasaiheet. Sadekatos kiinnitettiin uuteen asemaan noin 100 mm ylemmäksi. Ristipäähakattujen graniittikiviportaiden saumaus korjattiin ja portaat varustettiin jalkalistalla, joka upotettiin osittain seinärappaukseen. Rakennuksen vierustojen kallistusten parannus ja sokkelin vieruksille **kenttäkiveksen** asennus.

Toimenpidelupa 06-87-C (Mikkelin kaupungin rakennusvalvonta) 30.3.2006. P-rakennuksen julkisivujen korjaus. Rakennuspiirustukset ja -selostus Arkkitehtitoimisto Reijo Seppänen Oy, Mli. Rakennesuunnittelu Insinööritoimisto Taisto Brotkin Oy, Mli. Urakoitsijana Maalausliike Pöntinen Ky. Mli. -Loppukatselmus 17.10.2006.

2009

Yläpohjan lisäeristys puhallusvillasta (mineraalivilla) ullakkotiloissa.

Kuva: Sisäpihan nurmialueen puusto on kasvanut korkeaksi ja käytäväsommitelma muuntunut aikojen kuluessa.

Kuva: Uutta kenttäkiveystä.

8 P-R KENNUS VUONN 2019

Luvussa on asiantuntijan tulkinta rakennuksen nykytilasta ja sen historiallisen luonteen kannalta keskeisistä piirteistä.

Julkisivujen säilyneisyyskaavio on **liitteessä 1**.

Julkisivut

Entisessä lääninlasaretin päärakennuksen kokonaishahmossa on säilynyt arkkitehti C. J. Engelin laatiman suunnitelman mukainen muodon ja suhteiden selkeys. Klassismia edustavan kivitalo arkkitehtoninen luonne perustuu päävolyymiin muodostaviin julkisivuihin, sillä laakea aumakatto ei nouse vahvasti esille. Rakennukseen 1800-luvun loppupuolella ja 1920-luvulla tehdyt pienet laajennukset palvelivat lasarettiosaston toimintaa ja ne on sovitettu saumattomasti alkuperäiseen hahmoon ja tyyliin. Ainoat tyylistä poikenneet rakennusosat olivat asuntolan parvekkeet, jotka on purettu ja niitä varten julkisivuihin tehdyt oviaukot on ummistettu valeikkunamaisiksi mataliksi syvennyksiksi.

Rakennuksen ulkoseinien pintamateriaalit on uusittu, mutta julkisivujen struktuuri (rappaus) ja detaljit (viivarustiikki, listat) on säilytetty ennallaan. Luonnonkivijalka on betonoitu ja maalattu. Ikkunakokoihin ei ole tehty muutoksia. Nykyiset ikkunat ovat rakenteen ja puuosien profiloinnin puolesta selvästi omaa aikaansa, mutta noudattavat vanhaa karmi- ja puitejakoa. Julkisivujen vanhimpia rakennusosia ovat puinen peilipariovi ja sen metallikatos (takorautainen runko), graniittikiviportaat ja osa haukkaikkunoista.

Vanha sairaalarakennus edustaa usklassismia. Mikkelin lääninsairaala oli arkkitehti C. J. Engelin viimeisiä suunnittelutöitä. Kivirakennuksen ulkoasu on tasapainoinen ja hillitty. Siitä puuttuvat 1800-luvun alkupuolen empirerakennuksille ominaiset voimakkaat teemat, kuten pystysuuntaisuutta luovat pylväät tai pilasterit sekä näyttävät päätykolmiot.

Keskeisiä rakennushistoriallisia piirteitä rakennuksen ulkoasussa ovat

- yksinkertainen massoitelu
- kokonaishahmoa määrittävät julkisivut, laakean katon jäädessä toissijaiseksi
- pitkien sivujen tiukka symmetria
- julkisivujen vaakasuuntaisuus
- kerroksittain vaihtuva julkisivustruktuuri: viivarustikoitu alaosa ja sileäksi hierretty yläosa
- ulkonevat kerros- ja kattolistat (korniisi)

Kuva: Vanhojen rakennusten ulkoasuista löytyy yleensä ajallista kerroksellisuutta, joka on toteutettu joko alkuperäistä arkkitehtuurityyliä ja rakennustapaa noudattaen tai siitä poiketen. P-rakennuksessa laajennukset on toteutettu tyyliin sovitteen. / Keskussairaalan valokuvat, kuva otettu ennen 1976 saneerausta.

Huonetilat ja kiinteä sisustus

Tiilimuurirakenteisen kivirakennuksen kantaviin väliseiniin ei ole kajottu, mutta käyttötarkoituksmuutosten myötä on ovien määrä vaihdellut ja nykyäänkin ovia on keskikäytävää reunustavissa kiviseini kaks kertaa niin paljon oviaukkoja kuin ennen (vanhoja ja uusia oviaukkoja on muurattu umpeen). Uudet tilatarpeet toteutettiin 30-luvulla puurakenteisilla väliseinillä ja 70-luvulla kalkkihiekkatiiliseinillä. Kaikki uunit on purettu vesikeskuslämmitykseen siirtymisen jälkeen.

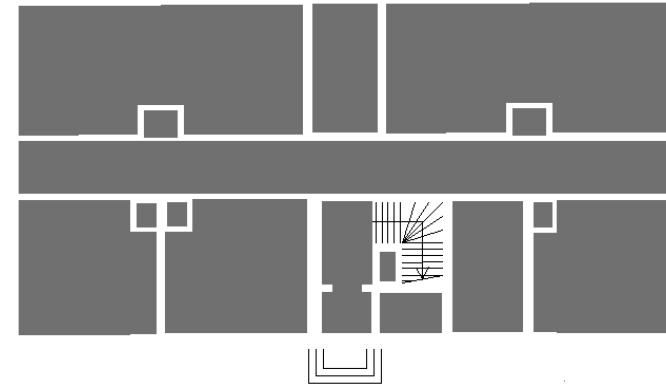
Asuntolavaiheen ja nyt viimeksi hallinnon tilatarpeita palvelleet tilamuutokset eivät ole hävittäneet keskikäytäväperiaatteen mukaista tilaratkaisua ja liikennetarkaisua, joka on alun pitäen ollut vain yhden pääporrashuoneen varassa, mutta täydentynyt sairaalatoiminnan loppuaikana sivuporrashuoneella. Ulkoseinillä oleviin huoneisiin ja yhtenäiseen pitkään keskitalaan jakautuvalla sisätilalla on historiallista todistusarvoa, koska Mikkelin lääninlasaretin päärakennus edustaa aikakautta, jolloin herättiin suunnittelemaan rakennuksille niiden toiminasta lähtevää pohjakaavaa.

Sisätilojen ilme (pinnat ja sisustus) on hallintokeskuksen ajalta eli 1970-luvun peruskorjauksesta ja myöhemmin tehdyistä kevyemmistä remonteista. Materiaalipinnoissa ajan patinaa on enää vähän jäljellä, mutta ”vanhuudesta” kertovat rakennuksen runkorakenteen ominaisuudet (paksuus ja holvaukset) ja klassisen arkkitehtuurin symmetriapyrkimykset.

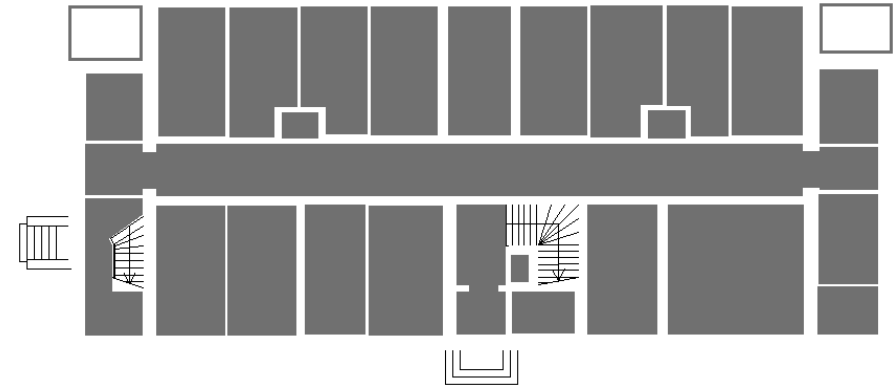
Sisätilojen rakennushistoriallisia piirteitä ovat

- Engelin rakennuksille tyypilliset puiset kattorakenteet
- rapatut ja maalatut massiivitiiliseinät (ulko- ja väliseinät, ikkunasyvennykset) (oviaukkojen määrät ja paikat ovat muuttuneet käyttötarpeen mukaan, mutta suositeltavaa huomioida säännönmukaisuus ja symmetria)
- keskeinen tilaratkaisu eli keskikäytäväperiaatteen mukaan ryhmitellyt tilat molemmissa kerroksissa sekä keskiakselille sijoittuva pääliikenne eli pääovi ja porrashuone
- huonekorkeuksien alkuperäinen järjestys: korkea keskikäytävä, matalammat huoneet (nyt on toisin päin)
- entisen huonekorkeuden säilyttänyt pääporrashuone, rapattu kattolista ja portaikon kattoholveista syntyvä monitasoinen pinta
- ullakkotasanteen pintojen karkea käsittely ja vanha kaappi (fragmentti)
- keskikäytävän ja päätyosan välisen kulkuaukon sementtikaarimuoto

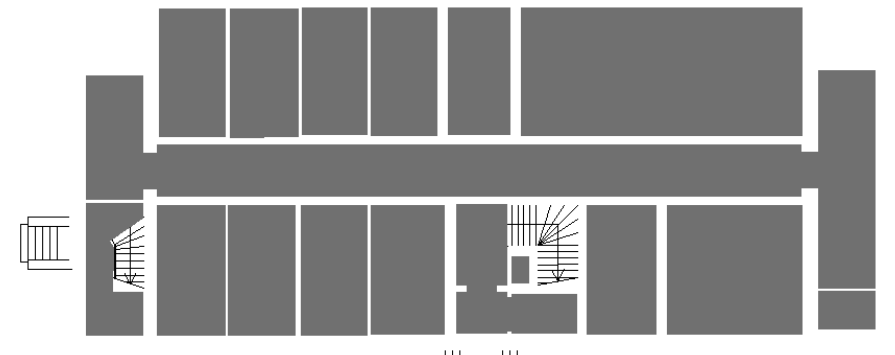
SAIRAALA 1844

ASUINRAKENNUS 1935

HALLINTORAKENNUS 2019

Kuvat: Rakennuksen tilaratkaisuja eri käyttöajoilta. Pieniä tilamuutoksia tapahtui myös esimerkkivuosien väliaikoina.

SISÄTILOJEN KERROKSELLISUUS

Kiviseinät

- kiviseinä 1844
- kiviseinä, purettu
- kiviseinä P 1874 ja E 1881
- kiviseinä, purettu
- kiviseinä 1927

Uunit

- uuni 1844, purettu
- uuni n. 1880-luku, purettu

Ovet

- ovi 1844
- ovi 1860-luvulla

Muutoksia

sairaalakäytön aikana

- uutta seinää (tiili), ennen v. 1895
- ikkunan tilalla
- kulku-aukko tai ovi
- iso ikkuna 1894-1935
- asfalttilattia

asuntokäytön aikana 1935 - 1974

- uutta seinää (puu, tiili)
- uutta ulkoseinää (tiili)
- uusi oviaukko, jäljellä
- uusi oviaukko, poistettu
- hissi 1927, purettu

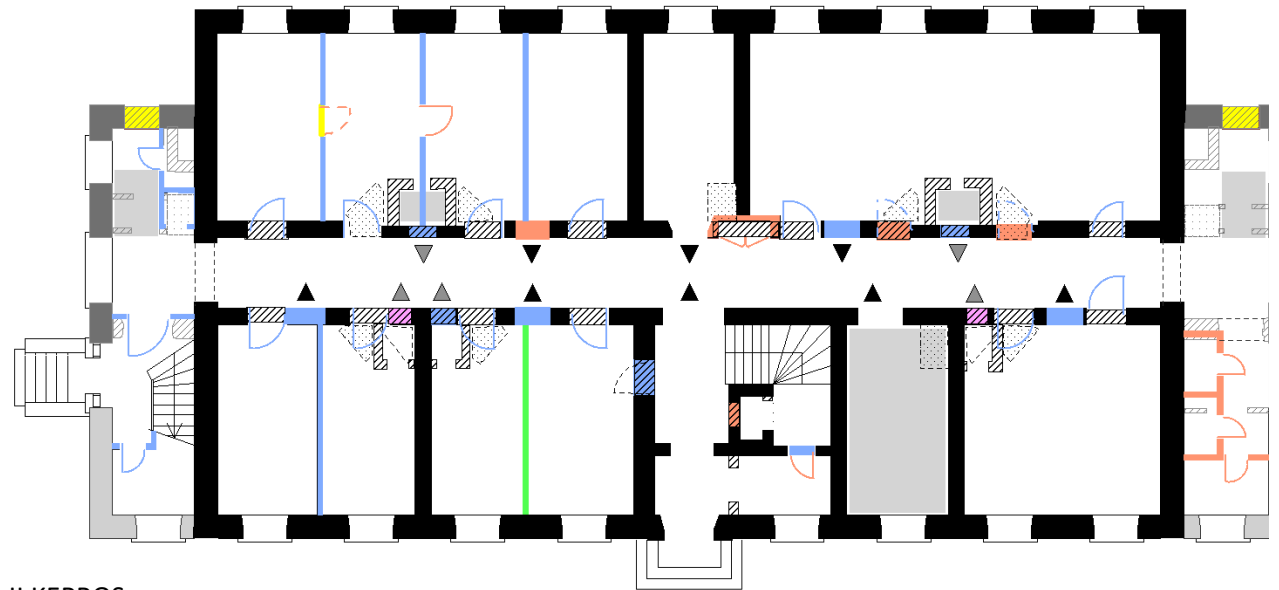
toimistokäytön aikana 1975 - 1990

- uutta seinää (kahi-tiili)
- uusi oviaukko, jäljellä

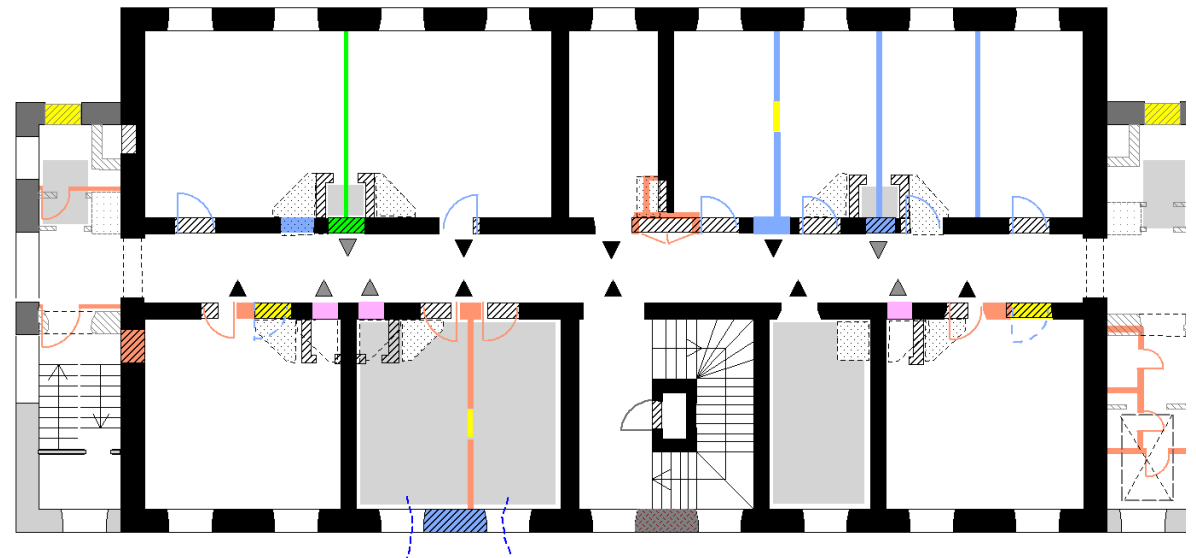
1990-2018

- uutta seinää
- uutta seinää

I KERROS

II KERROS

Säilyneisyysanalyysi ja värikoodit: Selvitystyö Ahola 2019 /
Pohjapiirustus: Arkkitehtitoimisto Reijo Seppänen oy / Essote.

Liite 3: Kaavio isossa koossa

Pihapiiri

Keskeisiä kaupunkikuvallisia piirteitä ovat

- puoliavoin tontti, jossa rakennukset ryhmittyvät symmetrisesti pihan neljälle reunalle
- rakennusten liittyminen suoraan katutilaan
- Porrassalmenkadun puoleinen sisäänajoportti
- puuaita osana rakennusten katujulkisivua
- sisäpihan puistikko ja sen suora käytävä vanhalta päärakennuksen pääovelta entisen henkilökunnan asuinrakennuksen pääovelle [puistosommitelma on elänyt aikojen saatossa]
- vanhan päärakennuksen ja entisen mielisairaiden vastaanottolaitoksen välinen viheralue [ennen yhtenäinen]

Kuva: Lännsairaalan päärakennus ja mielisairaiden vastaanottolaitos viime vuosisadan alussa. Kuva on otettu nykyisen Mannerheimintien suunnalta. Tontti on aidattu korkealla umpinaisella puuaidalla. / Mirja Hillbomin valokuvat, kuvaaja lännsairaalan ja lääninvankilan lääkäri August Hillbom.

Kuva: Lännsairaalan rakennukset vaikuttavat erityisesti Kirkkopuiston, Porrassalmenkadun ja Vuorikadun kaupunkikuvassa.

Kuva: Vanha pääportti Porrassalmenkadulta lännsairaalan sisäpihalle. Portista puuttuvat nyt ajoväylää rajanneet puuaitaelementit.

9 JOHTOPÄÄTÖKSET

Edellisessä luvussa määriteltiin kohteen historiallisia ja ympäristöllisiä erityispiirteitä korjausrakentamisen suunnittelun pohjaksi. Seuraavaksi on työn tulosten pohjalta laadittu asiantuntija-arvio alueen ja rakennusten kulttuurihistoriallisista ja ympäristöllisistä arvoista suunniteltujen toimenpiteiden vaikutusten arvioinnin ja vuoropuhelun pohjaksi.

Historiallisena kohteena

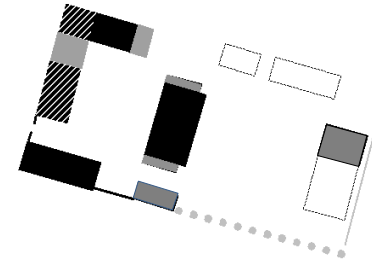
Vanhat lääninsairaalat edustavat maamme sairaalalaitoksen alkuvaihetta, järjestelmää, joka toimi noin 200 vuoden ajan. Lääninlasaretit suunniteltiin keskusjohtoisesti valtion toimesta. Niistä ensimmäiset perustettiin läänien pääkaupunkeihin. Mikkelissä lääninsairaalan perustaminen liittyy kaupungin syntyvaiheisiin.

Entisen lääninlasaretin historialliset todistusarvot.

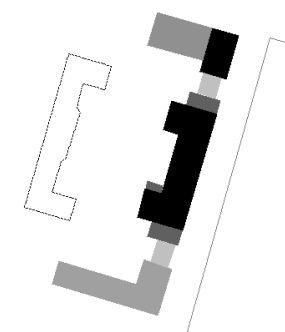
- Vuonna 1844 valmistunut lääninsairaala oli toinen Mikkeliin rakennetuista julkisista valtionhallinnon rakennuksista. Mikkelin sai 1838 kaupunginoikeudet ja 1843 lähtien, lääninhallituksen siirryttyä Heinolasta, kaupunki toimi läänin pääkaupunkina. Vanha lääninsairaala ilmentää kaupungin historiallista luonnetta.
- Kohde sijaitsee kaupungin ensimmäisellä asemakaava-alueella eli vanhassa ruutukaavakeskustassa ja on rakennettu kaavassa sairaalatoimintaan osoitetulle tontille. Kokonaisuus liittyy empireajan kaupunkisuunnitteluun.
- P- ja Q-rakennukset ovat samalla paikalla 175 vuotta sijainneen sairaalan ensimmäistä rakennusvaihetta, johon voidaan lukea myös vain hieman myöhemmin valmistunut T-rakennus. Muutokset tilojen käytössä näkyvät sisätiloissa, mutta ulkoarkkitehtuurinsa puolesta rakennuskokonaisuus ilmentää aikaansa ja siten toiminnan ja maankäytön jatkuvuutta vanhassa ruutukaavakeskustassa.

Kuvat oikealla: Mikkelin kaupunkikeskustassa on säilynyt kolme ensimmäisen valtionhallinnon laitoksen rakennuskokonaisuutta. Kuvasarja ilmentää karkeasti lääninhallituksen, lääninsairaalan ja lääninvankilan vanhojen tonttien nykyistä historiallista kerroksisuutta ja muutosten määrää. **Mustalla** on merkitty ensimmäisen vaiheen rakennuskanta ja **harmaan eri sävyillä** muutosvaiheita, vaaleimmalla nuorimpia kerroksia. **Vinoviivituksella** on merkitty vanhimpien rakennusten korotukset ja **pisteviivalla** 1800-luvulla rakennetut, nyt jo puretut, ulkorakennukset.

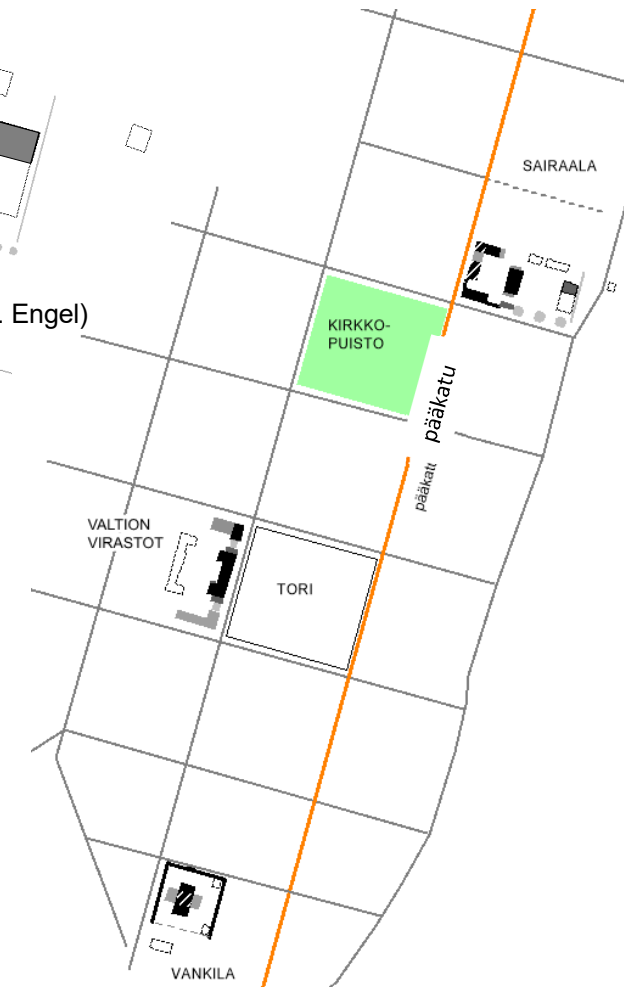
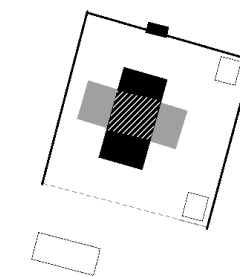
Lääninsairaala 1844 (C. L. Engel)

Lääninhallitus 1843 (C. L. Engel)

Lääninvankila 1847 (E. B. Lohrmann)

Tontteja rajaavat aidat tai muurit on merkitty **viivalla**, puretut aidat **katkoviivalla** sekä uudemmat aidat **harmaalla viivalla** ja puuaidan korvannut pensasaita **palloviivalla**. / Piirros Teija Ahola 2019

Rakennushistoriallisena ja -taiteellisena kohteena

Sairaalarakennusten kehityksessä vuoden 1844 lopulla valmistunut Mikkelin lääninsairaala sijoittuu aikakauteen, jolloin toiminnot ja potilaat oli sijoitettu samaan rakennukseen eivätkä sairaalat juuri eronneet aikansa muista rakennuksista. Myöhemmin 1800-luvulla suuria laitoksia rakennettiin eurooppalaisella paviljonkiperiaatteella eli hajasijoittamalla toimintoja ja potilasryhmiä pieniin yksiköihin, kuten Mikkelin lääninsairaalassa 1880-luvulla, jolloin lasarettiosastosta eriytettyä mielisairaiden osastoa varten rakennettiin pihapiiriin oma rakennus.

Mikkelin lääninsairaalan ensimmäisen rakennusvaiheen suunnittelun teki intendentinkonttorin esimies arkkitehti Carl Ludvig Engel, joka on ensimmäinen nimenomaan Suomessa toiminut kansainvälisesti merkittävä arkkitehti. Valtion intendentinkonttorin johtajana hänen vaikutusvaltansa maan kaupunkien julkiseen rakentamiseen oli huomattava.

Mikkelin ja Hämeenlinnan pitkälti samojen piirustusten mukaan rakennetut sairaalarakennukset edustavat uusklassismia, mutta ovat selvästi tyyliään pelkistetympiä kuin Engelin päätyöt Helsingin keskustassa. Lääninsairaaloitten päärakennukset heijastavat Engelin suunnittelutyölle luonteenomaista tapaa etsiä julkisille rakennuksille niiden käyttötarkoitukseen sopivaa arkkitehtonista identiteettiä ja tarkoituksenmukaista pohjaratkaisua eli varhaista pyrkimystä standardisoidun rakennustyyppin kehittämiseen.

Mikkelin keskussairaalakorttelin yhtenä arvona pidetään sen arkkitehtuurin monipuolisuutta ja edustavuutta sairaalarakennusten kehitystä kuvaavana kokonaisuutena. Alkuperäinen lääninsairaalan tontti rakennuksineen muodostaa sairaala-alueelle tyyllisesti yhtenäisimmän osakokonaisuuden. Lisärakentaminen on muuttanut hieman alkuperäisen rakennussommitelman suhteita, mutta edelleen sekä kivirakennusten arkkitehtuuri että niiden rajaama sisäpiha ilmentää Engelin laatiman suunnitelman henkeä. Säilyneimpänä se on vanhassa päärakennuksessa (P) ja Vuorikadun puoleisessa eteläisessä siipirakennuksessa (Q).

Kuva: Lääninsairaalan päärakennus vuonna 1970, jolloin se oli henkilökunnan asuntokäytössä. Rakennuksen ulkoväri on vaaleampi mitä nykyään. Pihan nurmialuetta kiertävät hiekkapintaiset kulkuväylät. / ELKA, kuvaaja Markku Paappanen.

Kuva: Vuorikatu ja Q-, T- ja P-rakennukset.

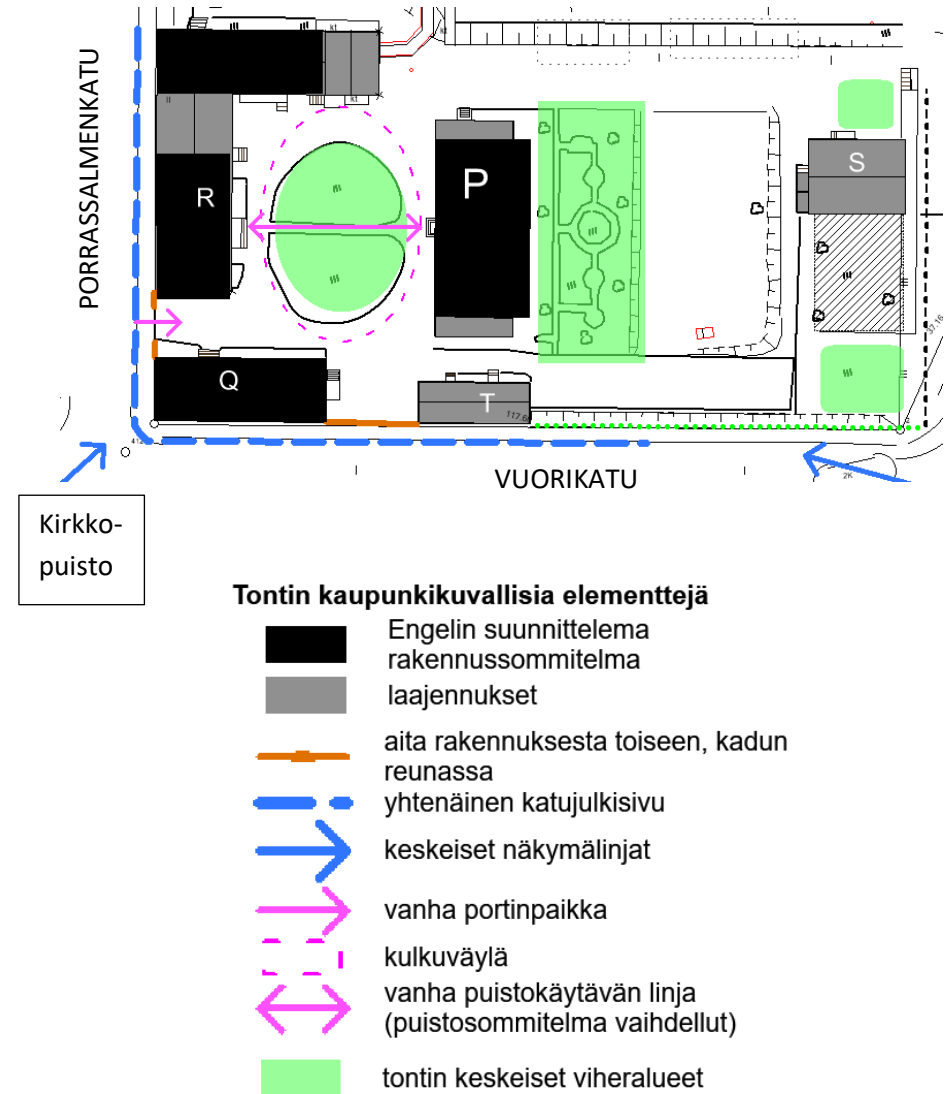
Kaupunkikuvallisen kohteena

Heinolasta Mikkeliin siirretty lääninsairaala toteutti kaupungin ensimmäistä, Engelin viimeistelemää asemakaavaa vuodelta 1838. Raatihuone, lääninhallitus, maaherran residenssi, lääninsairaala, koulu ja vankila olivat rakennuksia, jotka Engel sijoitti ruutukaavakeskustan läpi kulkevalle julkisten toimintojen vyöhykkeelle, aukoiden ympärille. Edelleen tänä päivänä tori, kauppakeskuksen sisään jäänyt pikkutori ja Kirkkopuisto ovat keskustaa määrittävä vahva kaupunkikuvallinen aihe.

Vanha lääninlasaretin tontti sijaitsee kaupungin pääkatuna säilyneen Porrassalmenkadun varrella, jossa se täydentää Kirkkopuiston historiallisesti monipuolista kaupunkitilaa ja on näkymäpääteenä yhdelle puistoa halkovista diagonaalikäytävistä.

Keskussairaala-alue on keskustan suurin yhden toimijan rakennuttama kokonaisuus, joka on laajentunut kahden korttelin kokoiseksi. Sairaalakorttelille on leimallista sen sijainti näkymiltään pitkien, pohjois-eteläsuuntaisten pääkatujen välissä, osa-alueittainen ajallinen ja tyyllinen kerroksisuus ja 1800-luvun lääninsairaala-alueen puistomainen luonne.

Lääninlasaretin alkuperäinen rakennusryhmä hahmottuu edelleen omana tilana ja arkkitehtuuriltaan yhtenäisenä osakokonaisuutena suurimittakaavaisen sairaalarakentamisen hallitsemassa korttelissa. Empireajan kaupunkirakenteellisia ominaispiirteitä ovat ruutukaavan säännönmukaisuutta toteuttava rakennusten symmetrinen ryhmittely, iso sisäpiha ja sen vehreys, Vuorikadun varrella yksikerroksisena säilyneet kadunvarsirakennukset ja toisistaan erillään olevia rakennuksia yhdistävä umpinainen puuaita.

Merkinnät pohjakartan päällä Teija Ahola 2019.

10 LÄHTEET

ARKISTOT

ELINKEINOELÄMÄN ARKISTO ELK

Tapani Wirilanderin valokuvakokoelma: Lääninsairaala v. 1970, kuvaaja Markku Paappanen.

KANSALLISARKISTO K

Pitäjänpöytäkirjat Mikkeli 1847

Kaupunkikartat

Plan för St. Michels Stad. Consept nro 4, 13.3.1837. C. L. Engel (11.3.1837)

Charta öfver St Michel Stad, Upprättad år 1838. F. F. Gylden

Plan af St. Michael stad, 1883, mitannut. C.E. Müller 1881

Rakennushallituksen arkisto

Valtion sairaalarakennusten ja lääkärin virka-asuntojen **rakennus- ja korjausasiakirjat** 1844–1912: Katselmuspöytäkirjat ja kustannusarviot 1894, 1895, 1899, 1901, 1904, 1905, 1908.

Rakennuspiirustukset: Sairaalat, parantolat, poliklinikat ja terveystalot
1840 Ritning till Länes Lasarets och Kurhus-byggnad af Men, för 78 Sjukfångar, att uppföras i St. Michels Stad. Yleisten rakennusten intendentinkonttori 16.4.1840. C. L. Engel.

1866 Ritning till förändringen af latriner i Läne Sjukhuset i St. Michel. Yleisten rakennusten intendentinkonttori 21.4.1865. E. Lohrmann.

1874 Ritning till en latrin tillbyggnad af sten för länelasarettet i St. Michels stad. Yleisten rakennusten yllhallitus 21.2.1874. C. Kiesleff.

1887 Ritning till förändring af latrinredningen i Läne allmänna sjukhuset i St Michel. Yleisten rakennusten yllhallitus kesäkuu 1887.

1895 Läänin yleinen sairashuone Mikkeli. Mittaus ja piirustus 1985. Wald. Wilenius.

[päiväämätön] Ritning till ändrad ventilationsledning i läne allmänna sjukhuset St. Michel.

1926 Mikkelin lääninsairaalan päärakennuksen muutos- ja lisärakennuspiirustus. Yleisten rakennusten yllhallituksessa, Helsingissä 1.10.1926 Armas Siitonen.

[päiväämätön] Mikkelin lääninsairaala [hoitajatarkoti]. Pohjapiirustukset.

1948 Mikkelin lääninsairaala. Asuntola. Lisäkerrosehdotus. Rakennushallitus. Helsinki 31.12.1948. Piirsi A. Siitonen.

[päiväämätön] Alilääkärin asunto. II kerros. Pohjoispää.

KANSALLISARKISTO, Mikkelin toimipaikka KM

Mikkelin lääninsairaalan arkisto

Rakentamista ja korjauksia koskevat asiakirjat 1940–1965

Saapuneet kirjeet: Lääkintöhallitukselta saapuneet virkakirjeet

Vuosikertomukset

Mikkelin lääninrakennuskonttorin arkisto Mka

Vuosikertomukset 1874

Katselmuspöytäkirjat 1896–1897

Mikkeli –kokoelma valokuvat

MIKKELIN KAUPUNGIN MUSEOT, MKM

Valokuvakokoelma Lääninsairaalan /keskussairaalan valokuvat

Mikkelin pienoismalli 1939 -kortisto luettelo suunnittelijoista (arkkitehdit, rakennusmestarit).

MIKKELIN KAUPUNGIN TEKNINEN KESKUS MKTK

semakaavat 1917–2005 nrot: 1, 137, 166, 194, 400, 811

Rakennuslupa Mikkelin kaupungin maistraatti 11.11.1975: Mikkelin keskussairaala. Hallintokeskuksen saneeraus. Käyttötarkoitusmuutos: Asuntolan muuttaminen hallintorakennukseksi. Muutospiirustukset ja työselitys. Arkkitehtuuritoimisto Marja ja Erkki Wirta, 1975, Hki.

Toimenpidelupa 87–06, myönnetty 30.3.2006: P-rakennuksen julkisivujen korjaus. Rakennuspiirustukset ja -selostus Arkkitehtuuritoimisto Reijo Seppänen Oy, 2006, Mikkeli.

MIKKELIN KESKUS-IRLON ARKISTO: Mksa

Keskussairaalan historiakirjoituksen asiakirjat, valokopioita rakennuspiirustuksista, valokuvat, lehtileikkeet, K. Väänänen muistiinpanot

[päiväämätön] Mikkelin lääninsairaala [hoitajatarkoti] lyijykynämerkintöjä muutoksista pohjapiirustuksissa.

Teknisen puolen järjestämättömät asiakirjat; kiinteistökortit

Rakennuspiirustukset ja -selitykset

1975 Keskussairaalan laajennushanke, vaihe I: hallintorakennuksen saneeraus. Asuntolan muuttaminen hallintorakennukseksi. Pääpiirustukset, detaljipiirustukset, rakennusselitys ja LVI-työselitys 20.10.1975; työpiirustukset 9.1. ja 6.2.1976. Arkkitehtuuritoimisto Marja ja Erkki Wirta

YKSITYINEN KUVAKOKOELMA

Timo Toiviaisen hallussa oleva Mauri Toiviaisen valokuvat

Mirja Hillbomin hallussa olevat August Hillbomin valokuvat

KIRJALLISET LÄHTEET

Asiasta toiseen. *Kirjoituksia restauroinnista ja rakennussuojelusta*. Helsinki: Museovirasto & Rakennustieto Oy 2012.

Etelä-Savon esihistoriallisesti ja kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet. Etelä-Savon seutukaavaliiton julkaisu 20:1974.

Etelä-Savon rakennusperintö, Etelä-Savon kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet. Etelä-Savon seutukaavaliiton julkaisu 114:1984.

Kuujo, Erkki 1971. *Entisajan Mikkeli - Mikkelin kaupungin vaiheita 1838–1917*. Mikkelin kaupungin historia I. Mikkelin.

Kuujo, Erkki - Väänänen, Kyösti - Lakio, Matti – Hassinen, Esa, 1988. *Muuttuvaa Mikkeliä*. Mikkelin kaupungin historia II 1918-1986. Pieksämäki.

Luostarinen, Maria 2015. Mikkelin keskussairaala: R-rakennus. Lääninsairaalan taloudenhoitajan ja ruokaurakoitsijan asuinrakennuksen dokumentointi. Raportti 30.3.2015, piirroset, valokuvallitteet ja fragmenttinäytteet. Korjausrakentaminen Vanhoo Ossoo.

Marvala, Hilikka 1955. Sairaalan historiaa. *MIKStuura* nro 2/1977. Mikkelin keskussairaalan henkilöstölehti.

Mikkelin kaupunki 1938. *Historiallinen pienoismalli*. Toim. Mikkelin kaupungin museot. 1987. Pieksämäki.

Mikkelin lääni 150 vuotta. Juhlajulkaisu läänin täyttäessä 150 vuotta. Itä-Suomen Instituutti A:7. 1981. Mikkelin.

Märijärvi, Juha-Matti 2007. *Vanhan Vaasan sairaala*. Kulttuurihistoriallinen selvitys. Raportti. Pöyry Environment Oy. Seinäjoki.

Nikula, Joel 2012. *Kulttuurihistoriallisesti arvokkaan korjauskohteen dokumentointi*. Opinnäytetyö. Rakennustekniikka, rakennustuotanto. Tampereen ammattikorkeakoulu.

Nummela, Juhani 2010. ”Enkä mä näin pitkään matkaan häviämähän lähteny”. *Laastari*. Etelä-Savon sairaanhoitopiirin henkilöstölehti 2/2010.

Leinos, Markku 1988. *Oviopas*. (Panu Kaila). Rakennuspuusepänteollisuus R. Y., Hanko.

Paatela, Mikael, Havu, Petra & Häkli, Gillian, 2003. *Sairaalarakennuksen kehitys: Development of the hospital building*. Espoo: Arkkitehtitoimisto Paatela-Paatela & co.

Paso, Eija & Rämö, Rauno 2002. *Työn jäljet. Lasaretin saaren vaiheita 1600–2000*. Kokkola.

Pesonen, Niilo 1980. *Terveysten puolesta – sairautta vastaan. Terveysten ja sairaanhoito Suomessa 1800- ja 1900-luvulla*. Porvoo: WSOY.

Puranen, Irja 1967. Matrikkeli. *Suomen rakennushallinto 1811–1961*. Helsinki: Rakennushallitus.

Selistö, Seija 1990. *Vanhan Vaasan sairaala 1768–1990*. Vaasa: Vanhan Vaasan sairaala.

Sitowise. Tutkimusraportti 19.3.2019: Mikkelin Keskussairaalan P-rakennus. Sisäilma- ja rakennetekninen kuntotutkimus.

Sprengtportenin Savon kartasto. Kuninkaan kartastot. SKS, AtlasArt, 2011.

Suomen valtiokalenteri 1852 ja 1875. Helsingin yliopisto.

Talon tarinat – Rakennushistorian selvitysopas. Sahlberg, M. (toim.). Helsinki: Museovirasto, rakennushistorian osasto 2010.

Tiitta, Allan 2009. *Collegium medicum. Lääkintöhallitus 1878–1991*. THL. Helsinki.

Valtion rakennusten suojeluluettelo. Mikkelin lääni. Museovirasto. 1993.

Väänänen, Kyösti 1995. *Serafiimiritarien lääninlasaretista kuntayhtymän keskussairaalaksi*. Mikkelin: Oy Länsi-Savo.

Väänänen, Kyösti 2014. *Mikkeli venäläisenä varuskunta kaupunkina*. Mikkelin: Vapaussodan ja itsenäisyyden Mikkelin Perinneyhdistys ry.

REKISTERIT

Muinaisjäännösrekisteri. Museovirasto. Rekisteriportaali 9.2.2012, <[http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/mjreki/read/asp/r_default.aspx](http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/mjreki/read.asp/r_default.aspx)> (viitattu 12.3.2019)

ESKU- Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta. Kohdeid: 20320 Mikkelin keskussairaalan vanhat rakennukset. Etelä-Savon maakuntaliitto. Inventointikortti v:lta 1984 Kirsti Kovanen.
<<https://www.kulttuuriymparisto.fi/netsovellus/login.aspx> > (viitattu 12.3.2019)

WWW-SIVUSTOT

Finna: Vanhan klinikan päärakennus.
<<http://www.narc.fi:8080/VakkaWWW/Selaus.action;jsessionid=BDDCE561AE28CA637C3B093335C86E7A?kuvailuTaso=AM&avain=24179.KA>> (viitattu 9.4.2019)

Forsius, Arno 2004. Suomen terveydenhuollon murros 1880-luvulla. Kirjoitus perustuu pääasiallisesti Suomen Lääkärilehdessä vuonna 1989 julkaistuihin kirjoituksiin. <<http://www.saunalahti.fi/arnoldus/terv1880.html>> (viitattu 15.2.2019)

Forsius, Arno 2005. Forsius: Viipurin kaupungin terveydenhuollosta vuosina 1812–1940.
< <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/viipuri2.htm> > (viitattu 15.2.2019)

Kansallisarkisto, arkistonmuodostaja Helsingin yleinen sairaala. <<http://www.narc.fi:8080/VakkaWWW/Selaus.action;jsessionid=254D8E09D12025F8AD2E990AF6D15921?kuvailuTaso=AM&avain=40172.KA>>
<http://www.narc.fi:8080/VakkaWWW/Selaus.action;jsessionid=BDDCE561AE28CA637C3B093335C86E7A?kuvailuTaso=AM&avain=24179.KA>> (viitattu 9.4.2019)

Lehtimäki, Terhi 2014. Terveyttä kaikille – keskussairaalat 1940-luvulta 1980-luvulle. Museovirasto.
<<http://www.nba.fi/fi/File/2557/keskussairaalat-1940-luvulta-1980-luvulle.pdf>> (viitattu 15.7.2019)

Lilius, Henrik: Engel, Carl Ludvig. Kansallisbiografia-verkkajulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 25.3.2019) <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kgb-003213>>

Senaatti-kiinteistö, Historiat. <<http://www.senaatti.fi/senaatti/senaatti-kiinteistot/historia>> (viitattu 25.3.2019)

Soinin talo, Kauhava. Dokumentointi- ja purkusuunnitelma talon siirtoa varten. <http://www.varpula.fi/purkusuunnitelma.htm> (viitattu 25.3.2019)

Yleiset sairaalat. Kansallisarkisto, Arkistojen portti.
<http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Yleiset_sairaalat> (viitattu 9.4.2009)

SUULLISET TIEDONLÄHTEET

Juhani Nummela, keskussairaalan tekninen päällikkö evp.
Heikki Pukkila, rakennusmestari, Essote
Marketta Piironen, asianhallintasihteeri, Essote

Jorma Teppo, Oulu: Sähköposti 25.9.2019, Oulun lääninsairaalan suunnittelijatieto.

I-OSON LIITTEET

LIITE 1: Julkisivut (muutokset)
LIITE 2: Ovet, ikkunat ja julkisivupinnat
LIITE 3: Sisätilojen ajoituskaavio
LIITE 4: Porrashuone A
LIITE 5: Porrashuone B
LIITE 6: Keskikäytävät
LIITE 7: Huoneet
LIITE 8: Talotekniikka
LIITE 9: Peruskortti ja tilaryhmittäin huonekortit
LIITE 10: Korjausaikainen dokumentointi

VIITTEET

- ¹ Talon tarinat – Rakennushistorian selvitysoas. Museovirasto 2010.
- ² Väänänen 1995, 156–159.
- ³ Väänänen 1995, 171–172.
- ⁴ Kuujo, 53.
- ⁵ Sprengtportenin Savon kartasto; Kuujo, 38.
- ⁶ Kuujo, 59.
- ⁷ Mikkelin 1. asemakaava vahv. 13.11.1838, C.L.Engel; Ks. myös Gylden, 1838; Engelin 11.3.1837 laatimassa kaavaluonnoksessa nro 4 (KA) oli lääninlasaretille osoitettu tontti keskustan halki suunnitellun julkisten rakennusten akselin pohjoispäähän Puutarhakadun varrelle.
- ⁸ Väänänen 1995, 81.
- ⁹ Vuonna 1902 senaatti määräsi pakkoluovutuksena erottamaan sairaala-alueen kaakkoiskulmasta pienehkön maakaistaleen valtionrautateiden käyttöön. Tarkistusmittauksissa todettiin erotetun alueen Mikkelin kaupungille kuuluvaksi ja aikanaan virheellisesti sairaalatonnttiin liitettyksi. Väänänen 1995, 88.
- ¹⁰ Pesonen 1980, 8.
- ¹¹ Väänänen 1995, 18. Ruotsissa ja Suomessa 1700-luvun puolivälin jälkeen perustetut yleissairaalat olivat lääninlasaretteja ja Suomessa nimi muutettiin vasta 1800-luvun puolivälissä lääninsairaalaksi. Lasarettisairaallalla tai -osastolla on viime aikoihin asti tarkoitettu erikoisaloihin jakamatonta sairaanhoitolaitosta. Forsius 1999.
- ¹² Väänänen 1995, 16.
- ¹³ Väänänen 1995, 16.
- ¹⁴ Pesonen 1995, 74–75. Viipurin maa- ja kaupunginhospitali oli määrätty muutettavaksi vuonna 1813 lääninlasaretksi. Forsius: Viipurin kaupungin terveydenhuollosta vuosina 1812–1940.
- ¹⁵ Yleiset sairaalat 1800-luvulla: Ahvenanmaa 1841, Sortavala 1842, Tampere 1847, Jyväskylä 1862, Joensuu 1864, Pori 1878, Kajaani 1878 (1872), Tornio 1878, Nurmes 1889, Loviisa 1890, Rovaniemi 1895–1940, Savonlinna 1896. Pesonen 1980, 419–429.
- ¹⁶ Väänänen 1995, 32.
- ¹⁷ Lehtimäki 2014, 13.
- ¹⁸ Väänänen 1980, 598.
- ¹⁹ Paatela 2003, 13–18.
- ²⁰ Finna: <https://hkm.finna.fi/Record/hkm.HKMS000005:00000tip>
- ²¹ Väänänen 1995, 72.
- ²² Mikkelin ja Hämeenlinnan lääninsairaalat rakennettiin tosiasiallisesti samojen rakennussuunnitelmien mukaisiksi ja niiden empiretyylisten rakennuskokonaisuuksien katsotaan edustavan ”jo normatiiviseksi eriytynyttä sairaalarakennustyyppiä”. Väänänen 1995, 72.
- ²³ Väänänen 1995, 75.
- ²⁴ Ibid, 77.
- ²⁵ Ibid, 75–77.
- ²⁶ Ibid, 81–82.
- ²⁷ Ibid., 84–85.
- ²⁸ Ibid, 78–79.
- ²⁹ Ibid, 86–87.
- ³⁰ Lääkintöhallituksen kirje 12.5.1914 keisarilliselle senaatille, Mikkelin keskussairaalan arkisto; Väänänen 1995, 142.
- ³¹ Väänänen 1995, 189.
- ³² Väänänen 1995, 139, RkH II lea 260:1.
- ³³ Puranen 1967, matrikkeli.
- ³⁴ Mikkelin pienoismalli 1939 -kortiston suunnittelijaesittely. Suur-Savon museo.
- ³⁵ Arkistolaitoksen Vakka-arkistotietokanta: Kuopion lääninrakennustoimisto
- ³⁶ Senaatti-kiinteistö, Historiat. <http://www.senaatti.fi/senaatti/senaatti-kiinteistot/historia> (8.7.2015)
- ³⁷ Arkistolaitoksen Vakka-arkistotietokanta: Rakennushallinnon piiriviranomaiset. Myöhemmin Mikkelin seutu on kuulunut Kymen ja Mikkelin rakennuspiirille ja nykyään Senaatti-kiinteistön Itä-Suomen alueyksikölle.
- ³⁸ 1. ms:ssa haavoittuneita venäläisiä sotilaita hoidettiin Mikkelin lääninsairaalassa, samoin keväällä ja kesällä 1918 tapahtumissa haavoittuneita ja sairastuneita Suomen armeijan sotilaita. Ks. Väänänen 1995, 154 ja Väänänen 2014.
- ³⁹ Väänänen 1995, 156–157; Saapuneet kirjeet 1909:1 liitteinen, Lääninsairaalan arkisto Eb2, KAM; Myös vuonna 1915 yleisten rakennusten ylläpidossa laaditut piirustukset Mikkelin lääninsairaalan lisärakennusehdotusta varten jäivät ilman määrärahoja senaatissa 13.4.1915. Saapuneet kirjeet 1914:14, 16 ja 1915:16, 69 liitteinen, Lääninsairaalan arkisto Eb 2, KAM
- ⁴⁰ Väänänen 1995, 160
- ⁴¹ Ibid., 154
- ⁴² Ibid, 169
- ⁴³ Mikkelin Sanomat 29.12.1934.
- ⁴⁴ Väänänen 1995, 167
- ⁴⁵ Ibid, 212–214
- ⁴⁶ Väänänen 1995, 218.
- ⁴⁷ Vuonna 1934 annettu asetus lääkintöhallituksesta vakinaisti kolme vuotta aikaisemmin perustetun väliaikaisen rakennustoimiston, jonka tehtäväksi siirrettiin Yleisten rakennusten ylläpidosta uusien valtion sairaaloiden suunnittelu, piirustusten laatiminen ja rakennustöiden johto sekä toiminnassa olevissa sairaaloissa tehtävät laajennukset, perusparannukset ja vuosikorjaukset. Valtioneuvoston päätöksellä rakennustoimiston tehtävät siirrettiin kuitenkin jo 1940 Rakennushallituksen yhteyteen. Tiitta 2009, 141–142
- ⁴⁸ Väänänen 1995, 219–220; LH:n kirje 24.4.1940 sisäasiainministeriölle, VA SN JD 60/539 1940, KA.
- ⁴⁹ Väänänen, 219–220 (VA SM KD 60/539 1940); MKSKA MLS Db 1 (vk 1940), Eb 4: Saap. kirj. 1940:15a, 41, 1941:7 liitteinen.
- ⁵⁰ Väänänen 1995, 236.
- ⁵¹ Pesonen 1980, 610.
- ⁵² Pesonen 1973, 79–80.
- ⁵³ Väänänen 1995, 242–246.
- ⁵⁴ Kokko 19.9.1958, lääninsairaalan asemapiirros. Mikkelin keskussairaalan arkisto.
- ⁵⁵ Mikkelin lääninsairaalan asemapiirros. Kauko Kokko 19.9.1958.
- ⁵⁶ Arkistonmuodostajan kuvaus. KA
- ⁵⁷ Väänänen 1995, 296.
- ⁵⁸ Ibid, 298.
- ⁵⁹ Juhani Nummelan pohjapiirroksin havainnollistettu esitys rakennushankkeesta, Väänänen 1995, 301–308.
- ⁶⁰ Juhani Nummela ja Raija Hurri, suullinen tiedonanto 2015.
- ⁶¹ Nummela 2010, 8.
- ⁶² Luostarinen 2015: Runko; Vuoden 1840 tehdyn pohjapiirustuksen perusteella päärakennuksessa ensimmäinen kerros saattaa olla tehty myös toista kerrosta hieman vahvempana.
- ⁶³ Väänänen 1895, 76: tak af papper, kuten muutkin sairaalarakennukset.
- ⁶⁴ Katselmuksen yhteydessä tehty kustannusarvio 1894. KA.

⁶⁵ Nykyisiä edeltävät risti-ikkunat olivat ilman välipienaa.

⁶⁶ Kalustoluettelot, KAM; Väänänen 1995, 89.

⁶⁷ Uunit on merkitty purettaviksi päiväämättömään pohjapiirustukseen Mikkelin lääninsairaalan hoitajatarhoidista. KA.

⁶⁸ Kansallisarkistosta löytyviä lääninsairaalan ilmanvaihtojärjestelmän piirustuksia ei ole signeerattu eikä päivätty. Samankaltainen tuuletus- eli ilmanvaihtojärjestelmä suunniteltiin 1880 lääninsairaala-alueelle rakennettuun puiseen mielisairaiden vastaanottolaitokseen (S-rakennus).

⁶⁹ Kustannusarvio 1895 tehdyn katselmuksen pohjalta. KA

⁷⁰ Luostarinen, 2015.

⁷¹ Samalla tavalla kahta väriä ja tummaa reunaraitaa käyttäen maalattuja potilashuoneita, tosin noin 2 m korkuisella väripaneelilla, oli Mikkelin Moision piirimielisairaалassa ja Mikkelin vanhan kasarmien miehistökasarmeissa 1800-luvulla.

⁷² Väänänen 1995, valokuva s.183.

⁷³ Linoleum-mattojen tuotanto alkoi Englannin Middlesexissä vuonna 1864, mutta valmistusmenetelmän periaatteet oli patentoitu jo yli sata vuotta aiemmin. Suomessa linoleum-lattiat alkoivat yleistyä ennen I maailmansotaa ja 1920-luvulla ne alkoivat olla tavallisia jo vaatimattomammassakin kodeissa. 1940-luvulla aidon korkkimaton rinnalle tuli linoleumia huomattavasti halvempia "korvikekorkkimattoja".

⁷⁴ Väänänen 1995, 185. Erikoissairaanhoidaja Irma Pekosen kirje 4.4.1994.

⁷⁵ Väänänen 1995, 89.

⁷⁶ Väänänen 1995, 89-90.

⁷⁷ Väänänen 1995, 78: Väänänen kirjoittaa, että rakennuspiirustukset sekä materiaali- ja kustannusarvion laati lääninarkkitehti Axel Loenbom, mutta vuonna 1874 lääninarkkitehtina oli Constantin Kiseleff, jonka signeeraus löytyy lisärakennuspiirustuksista (kopio).

⁷⁸ Kansallisarkistosta löytyviä lääninsairaalan ilmanvaihtojärjestelmän piirustuksia ei ole signeerattu eikä päivätty. Samankaltainen tuuletus- eli ilmanvaihtojärjestelmä suunniteltiin 1880 lääninsairaala-alueelle rakennettuun puiseen mielisairaiden vastaanottolaitokseen (S-rakennus).

⁷⁹ Väänänen 1995, 81, 79.

⁸⁰ Kustannusarvio 1889 tehtävistä töistä. Lääninrakennuskonttorin arkisto. KAM.

⁸¹ Väänänen 1995, 85.

⁸² Väänänen 1995, 85–86.

⁸³ Väänänen 1995, 87.

⁸⁴ Katselmuksen yhteydessä tehty kustannusarvio 1902. KA.

⁸⁵ Väänänen 1995, 161.

⁸⁶ Ibid, 161–162.

⁸⁷ Ibid, 162–163.

⁸⁸ Mikkelin Sanomat 5.1.1925 (n:o 4).

⁸⁹ Väänänen 1995, 164.

⁹⁰ Väänänen 1995, 164 ja 186: Tellervo Temisevän kuvaus lääninsairaалasta sisältää tiedon, että 1933–35 oli sairaalassa *hissi, joka oli tehty potilaskuljetusta varten, sillä leikkaussali sijaitsi toisessa kerroksessa.*; Juhani Nummela (2019) kertoi, että hissikoria löytyi saneerauksen yhteydessä sairaalasta osiin purettuna. Hissikone näytti käyttämättömältä.

⁹¹ Sairaanhoidaja Irma Pekosen muistelmat. Väänänen 1995, 185-186.

⁹² Väänänen 1995, 165.

⁹³ Sairaanhoidaja Irma Pekosen muistelmat. Väänänen 1995, 185.

⁹⁴ Henkilökunnan asunnot sairaalassa 1.2.1964 lukien. Mikkelin lääninsairaalan arkisto.

Rakentamista ja korjauksia koskevat asiakirjat 1940–1965. KAM

⁹⁵ Väänänen, 212–214.

⁹⁶ Väänänen 1995, 219.

⁹⁷ Talousarvio kirje lääkintöhallituksen Talousosastolle Mikkelin lääninsairaалasta. Mikkelin lääninsairaalaan vuosikorjaustyöt 1953. Kustannusarvio. Vuosikorjaustyöt 1955. KSA?

⁹⁸ Ehdotus sairaalan vuosikorjaustöistä, 23.5.1955 ja 26.9.1956, Mikkelin lääninsairaala.

KAM.

⁹⁹ Väänänen 1995, 301.

¹⁰⁰ Muutospiirustukset ja työselitys. Arkkitehtuuritoimisto Marja ja Erkki Wirta, Hki.

¹⁰¹ Kymarnon -yhtiön 1964 markkinoille tuoma PVC-matto.

¹⁰² Juhani Nummela 1.4.2019.

¹⁰³ Heikki Pukkila, 02/2019, Essote; Aira Seppänen 9.4.2019; Marketta Piironen, Essote: sisätilojen väritys ollut nykyisenlainen ainakin vuodesta 2004.

¹⁰⁴ Rakennusselostus P- ja E-rakennusten julkisivukorjaus 2006; Juhani Nummela 03/2019

¹⁰⁵ Rakennuspiirustukset ja -selostus 20.2.2006. Arkkitehtitoimisto Reijo Seppänen Oy; Juhani Nummela ja Heikki Pukkila, 03/2019.

¹⁰⁶ Reijo Seppäsen 10.2.2006 laatima ehdotus noudatteli aikaisempaa väritystä: Ulkoseinien yleisväri Monicolor Nova G122 eli keskiokra, koristeet valkoiset. Ikkunoiden puuosat edellisten mukaan tummanruskealla sävyll', ikkunapellit mustiksi, samoin ovien metallikatokset. Pääovi ja sivuovi entiseen punaiseen sävyyn.